

INKERI ESKONEN

Perheväkivalta lasten kertomana

Miten ja mitä lapset kertovat terapeuttisissa
ryhmissä perheväkivallasta?

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Tampereen yliopiston
yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Tampereen yliopiston
Paavo Koli -salissa, Kanslerinrinne 1, Tampere,
4. päivänä marraskuuta 2005 klo 13.

English abstract

Acta Universitatis Tampereensis 1107

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA
Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

Myynti
Tiedekirjakauppa TAJU
PL 617
33014 Tampereen yliopisto

Kannen suunnittelu
Juha Siro

Painettu väitöskirja
Acta Universitatis Tamperensis 1107
ISBN 951-44-6431-1
ISSN 1455-1616

Puh. (03) 3551 6055
Fax (03) 3551 7685
taju@uta.fi
www.uta.fi/taju
<http://granum.uta.fi>

Sähköinen väitöskirja
Acta Electronica Universitatis Tamperensis 472
ISBN 951-44-6432-X
ISSN 1456-954X
<http://acta.uta.fi>

Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print
Tampere 2005

Aluksi

Väitöskirjan tekemisen aikana monet henkilöt ovat vaikuttaneet siihen, millaiseksi väitöskirjani on lopulta muotoutunut. Työni kannalta tärkein henkilö on ollut ohjaajani Tarja Pösö. Tarjan kiinnostus lastensuojeluun liittyviin kysymyksiin on ollut tarttuvaa ja hän on ohjannut minua hyvin asiantuntevalla ja lämpöisellä otteella läpi koko tutkimusprosessini. Kiitokset Tarjalle. Aivan tutkimustyöni alkuvaiheessa kävin merkitykselliset ohjauskeskustelut Marjatta Bardyn ja Harriet Strandellin kanssa. Kiitos teille.

Työni esitarkastajia Maritta Törröstä ja Juha Holmaa kiitän asiantuntevista ja selkeistä huomioista, jotka veivät työtäni eteenpäin. Kiitos myös siitä, että suostuitte vastaväittäjäkseni.

Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos oli työyhteisöni syksystä 1999 syksyyn 2004 asti. Työyhteisöllä on suuri merkitys työn tekemisen kannalta. Kiitos koko laitoksen henkilökunnalle siitä, että töihin oli aina mukava tulla. Erityinen kiitos laitoksemme tutkijayhteisölle ja jatko-opintojen seminaariryhmälleni. Teidän kanssa on ollut hyvä jakaa tutkimuksen tekemisen ilon hetket ja myös haasteelliset vaiheet. Yhteistyöstä haluan kiittää erityisesti Johanna Korpista, Suvi Raitakaria, Teija Hautasta, Anna Kulmalaa ja Katja Kuusistoa. Tutkimusmenetelmällisistä näkökulmista kiitän Kirsi Juhilaa ja Arja Jokista. Hannele Forsbergia kiitän tekstieni kannustavasta kommentoinnista työni eri vaiheissa. Sain Hannelelta monia työni kannalta tärkeitä huomioita väkivalta- ja lapsuustutkimukseen liittyen. Aino Ritala-Koskista kiitän erityisesti ensimmäisen artikkelini kommentoinnista.

Tutkimustyön tekemisen mahdollisti käytännössä se, että pääsin syksyllä 1999 sosiaalityön ja sosiaalipalveluiden valtakunnalliseen tutkijakouluun, joka rahoitti tutkimustani neljä vuotta ja tarjosi innostavan ympäristön tutkimuksen tekemiselle. Vuosien varrella niiden kahden ryhmän ohjaajina, joihin osallistuin, toimivat Juha Hämäläinen, Synnöve Karvinen-Niinikoski, Mikko Mäntysaari, Mirja Satka, Tarja Pösö, Hannele Forsberg, Ilmari Rostila ja Katja Forssen. Kiitos teille kaikille. Oli etuoikeus kuulla näkemyksiänne eri asioista. Tutkijakoulutettavina siinä ryhmässä, johon varsinaisesti kuuluin, olivat Merja Anis, Johanna Hurtig, Suvi Keskinen, Johanna Kiili, Aino Kääriäinen, Kati Närhi ja Päivi Petrelius. Kiitos teille kaikille hyvistä keskusteluista ja kumppanuudesta, joka ryhmässämme syntyi. Tutkijakouluaikaani venyi, koska olin välillä äitiys- ja vanhempainvapaalla. Sain siten osallistua myös myöhemmin alkaneen uuden tutkijakouluryhmän toimintaan. Kiitos myös teille kaikille.

Kiitos Ensi- ja turvakotien liitolle mahdollisuudesta saada hyvin arvokas ja ainutlaatuinen tutkimusaineisto käyttöni Lapsen aika –projektistanne. Erityinen kiitos Mikko Oraselle yhteistyöstä tutkimukseni eri vaiheissa. Aivan tutkimukseni alussa osallistuin Lapsen aika -projektin opintomatkalta Vancouveriin Kanadaan; tuon matkan aikana opin paljon väkivaltatyöstä. Kiitos teille työntekijöille, jotka tallensitte aineistoa tutkimuskäyttöön ja jotka olitte valmiita antamaan omaa työtänne tutkittavaksi. Kiitos myös siitä, miten kerroitte tutkimusaineiston lapsille ja heidän vanhemmilleen siitä, että kohtaamisistanne kerättyä aineistoa voitaisiin jossain vaiheessa käyttää tutkimusaineistona. Kiitos tutkimusaineistoni lasten vanhemmille, että annoitte tutkimusaineiston keräämiseen luvan. Lämmin kiitos aineistoni lapsille siitä, että sain tutkia mitä juuri te kerroitte perheissänne kokemastanne väkivallasta. Ilman teidän kertomuksianne tätä tutkimusta ei olisi voinut syntyä.

Väitöskirjaa tehdessä olen osallistunut useisiin tutkimusseminaareihin ja -konferensseihin. Kiitos teille kaikille, jotka olette eri yhteyksissä kommentoineet työtäni. Olen osallistunut kahden pohjoismaisen verkoston toimintaan, joilla on ollut suuri merkitys tutkimukselleni. Kiitos kaikille NSU:n Listening to the welfare state –verkoston toiminnassa kohdanneilleni ihmisille ja Nordisk nettverk for forskning og praksis – barn som har opplevd privat vold –verkoston jäsenille. Kiitos myös Norjassa lapsuustutkimusta tekevälle Minna Rantalaiholle, jonka opastamana osallistuin Childhood – Agency, Culture, Society -seminaariin Trondheimissa.

Kiitos Satu Pitkäkangas-Laitilalle ja Rauni Räisälälle siitä, että sain teiltä osan tutkimusaineistostani valmiiksi litteroituna käyttöni ja Minna Yli-Tuinalle lopun aineiston litteroinnista. Kiitos väitöskirjaani liittyvien tekstien kääntämistyöstä Pirjo Kuuselolle ja Heli Mäntyrannalle.

Tutkijakoulun lisäksi tutkimustani ovat rahoittaneet Huoltajasäätiö, Tampereen kaupungin tiederahasto, Alli Paasikiven säätiö, Emil Aaltosen säätiö ja Naisten tiedesäätiö. Kiitän kaikkia tutkimukseni rahoittajia mahdollisuudesta tehdä tutkimusta.

Kiitän nykyistä työyhteisöäni Sastamalan perusturvakuntayhtymän perheneuvolaa siitä, että olette ottaneet minut työyhteisöönne niin lämpimästi vastaan. Teidän kanssanne olen saanut mahdollisuuden miettiä monia tutkimukseeni liittyviä kysymyksiä käytännössä. Kiitos Seija Uusitalo-Hietanen, Kristiina Vuorenoja, Maija Laakso, Päivi Harju ja esimieheni Seppo Pentti.

Kiitän kaikkia sukulaisiani ja ystäviäni, jotka olette kannustaneet minua väitöskirjan tekemisessä. Kiitokset Minna Yli-Tuinalle, Hanna Tulensalolle, Tiina Muukkoselle, Anna-Mari Vierikolle, Eija Palosuolle ja Salla Kujansivulle siitä, että teidän kanssanne olen voinut jakaa työni eri vaiheita naistenilloissamme. Ystävyiden lisäksi useita meistä on vuosien ajan yhdistänyt kiinnostus samankaltaisiin ammatillisiin kysymyksiin. Minnaa haluan kiittää lapsuudesta aikuisuuteen jatkuneesta ystävydestä.

Kiitos vanhemmilleni Hilikka ja Pertti Ikoselle opinnoissa kannustamisesta. Kiitos myös hyvin konkreettisesta tuestanne. Monessa tilanteessa lastenhoitoapunne on pelastanut perheemme arjen sujuvuuden ja teille on ollut

ihana tulla aina välillä koko perheen voimin lepäilemään. Kiitos myös veljilleni Samulille ja Tanelille, olette olleet tärkeä osa elämäni. Tampereelle on ollut helppo kotiutua, koska täältä olen saanut mieheni kautta sukua. Kiitos Lea, Lasse ja Jouni Eskoselle. Kiitos myös isomummullemme Eila Hinkalle. Lassea kiitän myös työni loppuvaiheen kielihuollosta.

Tommia kiitän yhteisestä arjesta ja siitä, että olet usein jaksanut lukea ja kommentoida tekstejäni. Väitöskirjaani olen tehnyt elämänvaiheessa, jossa perheeni on kaksinkertaistunut. Keväällä 1998 tein väitöskirjani tutkimussuunnitelmaa Englannissa Canterburyssä ja odotin esikoistamme Jaakkoa. Otson syntymä vuonna 2001 toi puolestaan ihanan hengähdystauon tutkimuksen tekemiseen. Tommia, Jaakkoa ja Otsoa kiitän siitä, että olette tuoneet elämäni sen arvokkaimman sisällön. Te olette myös olleet tärkeä tukijoukko tutkimustyölleni. Työpäivien jälkeen on ollut aina ihana palata kotiin.

Tampereella syyskuussa 2005

Inkeri Eskonen

Tiivistelmä

Tutkimus käsittelee, miten ja mitä perheväkivaltaa kokeneet lapset kertovat terapeutisissa ryhmissä perheväkivallasta. Tutkimuksen aineisto koostuu kahdesta turvakodissa perheväkivaltaa kokeneille lapsille pidetystä terapeutisesta ryhmästä. Ensisijainen aineisto on kahdestakymmenestä ryhmätapaamisesta tallennettu videoaineisto, sen lisäksi käytössä on ollut myös muuta ryhmiin ja lapsiin liittyvää materiaalia.

Ryhmässä on ollut yhteensä seitsemän 4-9 -vuotiasta lasta, viisi tyttöä ja kaksi poikaa. Tarkastelun kohteena on lasten väkivaltaa koskeva kerronta ja ryhmissä tapahtuva vuorovaikutus. Teoreettisesti tutkimus kytkeytyy lasten ja perheväkivallan tutkimukseen ja yhteiskuntatieteelliseen lapsuustutkimukseen. Analyysitapa on saanut vaikutteita institutionaalisen vuorovaikutuksen tutkimisen perinteestä ja diskurssianalyysistä. Tutkimuksessa korostuu vahvasti lasten kertomisen vuorovaikutuksellinen ulottuvuus.

Lasten kerrontaa terapeuttien ryhmien tapaamisissa on tarkasteltu erilaisten teemojen kautta neljässä eri artikkelissa. Ensimmäinen artikkeli käsittelee lasten tapoja kertoa perheväkivaltaan liittyvistä kokemuksista, toinen väkivaltaan liittyvän kerronnan sisältöjä sekä lasten kerronnan tutkimiseen liittyviä metodologisia haasteita, kolmas lasten toimijuutta perheväkivaltilanteissa ja neljäs työntekijöiden tapoja kuulla lasten väkivaltaan liittyviä kertomuksia ryhmätilanteissa. Työn yhteenvedossa pyritään luomaan kokonaiskuva lasten väkivallasta kertomisen tavoista, sisällöistä ja kertomistilaan liittyvistä tuloksista. Kertomisen ulottuvuuksien synteessinä rakennetaan kertomisen kehän malli.

Tutkimuksen tuloksena todetaan, että lapset kertovat monin tavoin perheväkivaltaan liittyvistä kokemuksistaan. Lasten kerronnasta on erotettavissa suoraa kerrontaa, nonverbaaliin viestintään tukeutuvaa kerrontaa ja mielikuvitusta hyödyntävää kerrontaa. Suorassa kerronnassa lapsi kertoo pääasiassa puheen avulla väkivallasta. Suora kerronta kiteytyy usein joidenkin hyvin konkreettisten yksityiskohtien kuvaamiseen. Nonverbaaliin viestintään tukeutuvassa kerronnassa puhe luodaan suhteessa nonverbaaliin viestintään kuten esimerkiksi piirtämiseen. Eleet ja liikkeet vahvistavat puhuttua. Piirtäminen voi antaa muodon asialle, josta on vaikea puhua. Mielikuvitusta hyödyntävässä kerronnassa kertominen voi tapahtua sadun tai leikin välityksellä. Lapsen omat kokemukset suodattuvat siihen, mitä mielikuvituskertomuksessa tapahtuu.

Kertoessaan perheväkivallasta lapset kuvaavat usein joitain yksittäisiä tilanteita. Lasten perheväkivaltaa koskevaa kerrontaa leimaa kerrontatapojen moninaisuuden ohella lyhyys ja pirstaleisuus. Lasten perheväkivaltaa kuvaava

sanasto on laaja ja omanlaisensa. Lapset kuvaavat väkivaltaa joko yksittäisillä sanoilla tai sanonnoilla, joista ilmenee mihin väkivalta kohdistuu tai millä väkivalta tehdään.

Aineiston lapset ovat kokeneet väkivaltaa monissa eri ihmissuhteissa. Tilanteesta riippuen samankin lapsen asema suhteessa väkivaltaan on voinut vaihdella. Lapsi on voinut seurata isän väkivaltaa äitiä kohtaan, olla itse isän väkivallan kohteena ja toimia myös itse väkivallan tekijänä. Koettu väkivalta vaihtelee luonteeltaan lievistä hengenvaaralliseen. Aineistossani raain väkivalta on isien tekemää. Väkivallan vakavuutta kuvaa muun muassa se, miten muu perhe on joutunut pakenemaan isää. Toinen väkivallan vakavuutta kuvaava asia on fyysiset vammat, joita väkivallasta on seurannut. Lasten käsitys väkivallasta näyttää määrittävän suhteessa niihin ihmissuhteisiin, joissa he ovat kokeneet väkivaltaa ja suhteessa siihen, mitä he ajattelevat siitä, miten toista ihmistä kohtaan saa käyttäytyä.

Tutkimuksessa tulee esille, että omaa perheväkivaltilanteisiin liittyvää toimintaansa pohtiessaan lapset sekä muistelevat että kuvittelevat väkivaltilanteita. Terapeuttisissa ryhmissä kuvittelu voi mahdollistaa toimijuuden, jota todellisissa tilanteissa ei ole ollut. Aikuis- ja lapsinäkökulmista kysymys aktiivisesta ja passiivisesta toiminnasta voi näyttäytyä eri tavoin. Tutkimuksessa tuodaan esille, miten terapeuttisissa tilanteissa ammattilaisten kuulemisen käytännöt vaikuttavat siihen, miten lapset kertovat kokemuksistaan. Kertomistilan käsite kuvaa vuorovaikutuksellisesti rakentuvaa tilaa väkivallasta keskustelemiselle.

Ryhmiä ohjaavien aikuisten toiminnasta on erotettavissa kolme erilaista kuulemisen käytäntöä, jotka ovat virittävä, kyselevä ja vaikeneva kuuleminen. Erilaiset kuulemisen käytännöt mahdollistavat erilaisia kertomisen tapoja ja tekevät tilaa lasten kertomiselle. Ryhmissä lapset kertovat samoista kokemuksista useita kertoja ja ryhmissä käsitellään lasten yhdessä tärkeinä kokemia väkivaltaan liittyviä aiheita. Kertomisen kehän mallissa yhdistyy kertomisen tapojen, sisältöjen ja kertomistilan välinen yhteys toisiinsa.

Tutkimuksen tulosten pohjalta tärkeäksi yhteiskuntapoliittiseksi kysymykseksi nousee kysymys lasten asiakkuuksista lastensuojelussa. Lastensuojelutyötä tehdään hyvin monenlaisissa tilanteissa olevien lasten kanssa erilaisissa institutionaalisissa puitteissa. On hyvin tärkeää, että lastensuojeluun luodaan sellaisia työkäytäntöjä, joissa kuullaan lasten omia kokemuksia.

Avainsanat: lasten kertomukset, terapeuttisten ryhmien toiminta, perheväkivalta, yhteiskuntatieteellinen lapsuustutkimus

Abstract

Domestic violence in children's narratives. How do children talk about domestic violence in therapy groups, and what do they say?

The study deals with the narratives of domestic violence presented in therapy groups by children who have experienced domestic violence; both the manner and content of telling are studied. The research data consists of two therapy groups organised at a shelter, for children who have experienced domestic violence. The primary data consists of videos made of twenty group meetings; other material related to the groups and the children has also been used.

The groups included a total of seven children between the ages of 4 and 9, five girls and two boys. The object of study were the children's narratives on violence and the interaction in the groups. Theoretically the study is anchored to child and domestic violence research and sociological childhood research. The mode of analysis was influenced by the research tradition of institutional interaction and by discourse analysis. The study strongly emphasises the interactional dimension of the children's narratives.

The children's narratives during the therapy group meetings were studied through different themes in four separate articles. The first article deals with the children's ways of narrating experiences related to domestic violence, the second with the contents of narratives related to violence and the methodological challenges of studying children's narratives. The third one deals with children's agency in domestic violence situations and the fourth with the professionals' ways of hearing the children's narratives on violence in group situations. The conclusion strives to create an overall picture of the ways in which children include violence in their narratives, of what they say when doing it, and the outcomes related to what is here termed as the narrative space. A model of the narrative cycle is constructed as a synthesis of the narrative dimensions.

As a result of the study it is suggested that children employ many ways of narrating their experiences related to domestic violence. Inside the children's narratives it is possible to distinguish direct narration, narration relying on non-verbal communication, and narration utilising imagination. In direct narration, the child mainly tells about violence by means of talk. Direct narration is often crystallised into the description of extremely concrete details. In narration relying on non-verbal communication, the talk is constructed in relation to non-verbal communication, such as drawing. Gestures and movements are used to emphasise what is said. Drawing may give shape to something which is difficult to talk about. In narration utilising imagination, the narration may be mediated

by a fairy-tale or role or other play. The child's personal experiences are filtered into what happens in the fictional story.

When narrating domestic violence, children often describe actual situations. Besides the multiple modes of narration, children's narratives of domestic violence are characterised by brevity and fragmentedness. Children employ an extensive and specific vocabulary when describing domestic violence. They describe violence either by using individual words or phrases which show the target or the means of violence.

The children in the data have experienced violence in many different relationships. Depending on the situation, an individual child may have been in different positions in relation to violence. The child may have observed the father's violence against the mother, have been the victim of the father's violence and also employed violence him- or herself. The degree of violence experienced varies from minor to life-threatening. In my data, the most severe violence was perpetrated by the fathers. The severity of the violence is described by, among other things, the fact that the rest of the family has had to run away from the father. Another factor describing the severity of violence are the physical injuries resulting from it. The children's concept of violence appears to be defined in terms of the personal relationships in which they have experienced violence, and in terms of what they consider as appropriate behaviour towards another person.

The study shows that when reflecting on their personal action related to situations of domestic violence, children both recall and imagine violent situations. The imagining of situations in therapy groups may allow the children to experience an agency which was not possible in real situations. The issue of active or passive agency may appear different depending on whether the perspective is an adult's or a child's. The study shows that in therapy situations, the professional practices of hearing have an effect on how children narrate their experiences. The concept of narrative space describes a space for discussing violence which is opened up in interaction.

In the activity of the adults leading the groups it is possible to distinguish three different practices of hearing: the inductive, the questioning and the silent hearing. The different practices of hearing enable different modes of narration and open up a space for the children's narratives. In the groups the children talk about the same experiences repeatedly at different times, and the groups deal with the topics connected with violence which the children together consider as important. The narrative cycle model demonstrates the interconnections between the manner and content of the narratives and the narrative space.

The study highlights the children's clienthoods in child protection, which is an important social policy issue. Child protection work is carried on with children in widely varying situations, within varying institutional frameworks. It is extremely important to create work practices in child protection in which the children's personal experiences are heard.

Keywords: children's narratives, therapy group activity, domestic violence, sociological childhood research

Sisällys

ALUKSI	3
TIIVISTELMÄ.....	7
ABSTRACT	10
LUETTELO ALKUPERÄISJULKAISUISTA	15
1 JOHDANTO.....	16
2 TEOREETTISET JA KÄSITTEELLISET LÄHTÖKOHDAT	19
2.1 Perheväkivallan määrittely ja tutkimuksen käsitevalinnat.....	19
2.2 Perheväkivalta lastensuojelullisena ongelmana	22
2.3 Lapsia koskettavan perheväkivallan tutkimuksen kenttä	26
2.4 Lasten kertomusten tutkiminen	34
3 LASTEN KERTOMUSTEN SEKÄ LASTEN JA AMMATTILAISTEN VUOROVAIKUTUKSEN TUTKIMINEN	41
3.1 Tutkimuksen tehtävä.....	41
3.2 Tutkimusaineisto	41
3.3 Institutionaalisten vuorovaikutustilanteiden tutkiminen.....	44
3.4 Aineiston lapset	46
3.5 Analysointiprosessi.....	48
Videomateriaali.....	49
Havaintomuistiinpanot	50
Litteroitu teksti.....	51
4 TUTKIMUSKYSYMYSTEN KÄSITTELY ARTIKKELEISSA	55

5 KERTOMINEN VUOROVAIKUTUSTAPAHTUMANA: KERTOMISEN KEHÄN MALLI	59
6 POHDINTA	63
KIRJALLISUUS	68

Luettelo alkuperäisjulkaisuista

1. Miten lapset kertovat läheisiin suhteisiin liittyvästä väkivallasta? Lasten terapiaryhmässä käyttämien kerrontatapojen analyysi. *Janus* 1/2001, vol. 9, 22-39.
2. Violence in children's narration. *The International Journal of Child & Family Welfare* 1/2005, vol. 8, 32-45.
3. Lasten toimijuus perheen väkivaltatilanteissa. *Nuorisotutkimus* 4/2004, vol.22, 3-16.
4. Kertomistila lasten väkivaltakokemuksille. *Psykologia* 2/2005, vol. 40, 145-155.

1 Johdanto

Tämä on tutkimus siitä, miten ja mitä perheväkivaltaa kokeneet lapset kertovat terapeuttisissa ryhmissä perheväkivallasta. Tutkimus koostuu neljästä aikaisemmin julkaistusta artikkelista ja tästä tutkimuksen lopuksi kirjoitetusta yhteenvedosta.

Tutkimus kytkeytyy useisiin yhteiskuntatieteellisiin ja yhteiskunnallisiin keskusteluihin. Lapsuutta koskevissa tutkimuksissa on noussut vahvasti esiin huoli lasten hyvinvoinnista yhteiskunnassamme (esim. Järventie & Sauli 2001). Perheväkivallan vaikutuksia lasten hyvinvointiin on tutkittu paljon ja tiedetään, että siitä voi seurata lapsille monia ongelmia niin lyhyellä kuin pitkälläkin aikavälillä (esim. Corby 2000, 156-169; Jaffe ym. 1990; Gelles 1997). Perheväkivalta koskettaa varovaistenkin arvioiden mukaan seitsemäätoista prosenttia suomalaisista lapsista (Dufva 2001, 15)¹. Perheväkivaltaongelman vakavuudesta huolimatta perheväkivaltaa kokeneet lapset jäävät usein palvelujärjestelmässämme huomiotta jo senkin takia, että vain pieni osa heistä tulee lastensuojeluviranomaisten tietoon.

Tutkimukseni liittyy suomalaisessa lastensuojelussa keskeiseksi nousseeseen lasten kanssa työskentelyyn liittyvään keskusteluun. 1990-luvun lopulta lähtien suomalaisessa lastensuojelua koskevassa keskustelussa on peräänkuulutettu lapsikeskeisyyttä ja -lähtöisyyttä lastensuojelun työkäytäntöihin. Lapsikeskeisyys on ollut paljon esillä kehitettäessä lastensuojelun työkäytäntöjä. Lapsikeskeisyyttä voidaan pitää lastensuojelua ohjaavana ammatillisena ideologiana, jossa lapset nähdään ensisijaisina lastensuojelun asiakkaina.

Lasten näkeminen ensisijaisina asiakkaina nostaa lasten kanssa työskentelyyn liittyvät kysymykset tärkeiksi. Lastensuojelua ja lasten institutionaalista vuorovaikutusta koskevat tutkimukset ovat osoittaneet, että erilaisissa institutionaalisissa yhteyksissä lasten asiakkuus ja asema voivat olla hyvin erilaisia. Yhteistä lastensuojelun organisaatioiden toiminnalle on pyrkimys lasten hyvinvoinnin turvaamiseen, mutta keinot voivat vaihdella paljon. Joissain työkäytännöissä lasten osallisuus asiakkuudessa nähdään ensisijaisen tärkeänä, kun taas toisissa työkäytännöissä sitä ei välttämättä nähdä oleellisena (ks. Eskonen & Korpinen & Raitakari 2005).

Viime vuosina keskusteluun on noussut huoli lasten näkymättömyydestä auttamiskäytännössämme. Esimerkiksi Hannele Forsbergin (1998) ja Johanna Hurtigin (2003) tutkimuksissa tulee esille, miten lastensuojelussa elää vahvana

¹ Tilastokeskus on Ensi- ja turvakotien liiton pyynnöstä laskenut luvun Heiskanen ja Piispan (1998) Naisten turvallisuus 1997 tutkimusaineiston perusteella (Oranen 2001 a, 43).

ajatus lasten auttamisesta vanhempia auttamalla. Lapsi jää usein kokemuksineen kohtaamatta, kun vanhempien auttamisen ajatellaan ikään kuin ”tihkuvan” lapsen hyväksi (Hurtig 2003, 37-40). Lasten osallisuus lastensuojelun institutionaalisissa vuorovaikutustilanteissa ei ole itsestäänselvyys ja sen toteutumisen kannalta on tärkeää, että siihen kiinnitetään erityisesti huomioita.

Lasten osallisuuden mahdollistaminen on ollut esillä 1990-luvun lopulta lähtien useissa lapsikeskeisen työskentelyn kehittämishankkeissa (esim. Muukkonen ja Tulensalo 2004; Möller 2005). Ensi- ja turvakotien liitto toteutti vuosina 1997-2001 Lapsen aika- projektin, jossa kehitettiin perheväkivalta ja kaltoinkohtelusta kärsivien lasten kanssa tehtävää työtä (Oranen 2001 b; Oranen 2001 c). Tutkimukseni kiinnittyy kyseiseen mittavaan kehittämishankkeeseen siten, että tutkimusaineistoni koostuu kahdesta projektin puitteissa toteutetusta terapeuttisesta lastenryhmästä.

Tutkimukseni ammentaa paljon niistä lapsuutta koskevista tutkimuksista, joissa korostetaan lapsilta saadun tiedon tutkimisen tärkeyttä (esim. James & Prout 1990; Alanen 1992; Mayall 2002). Uudenlaisen yhteiskuntatieteellisen lapsuustutkimuksen ohjaamana olen tutkimuksessani nähnyt lapset aktiivisina toimijoina, joilla on näkemyksiä heitä koskettavista asioista. Mielenkiintoni on kohdistunut lasten tapoihin kertoa perheväkivaltaan liittyvistä kokemuksistaan, kerronnan sisältöihin ja siihen, miten lapsia terapeuttisissa ryhmissä kuullaan.

Lasten kertomusten tutkiminen on tärkeää, koska perheväkivaltaa on tutkittu hyvin vähän lasten näkökulmasta. Valtaosa lapsia ja perheväkivaltaa koskevasta aikaisemmasta tutkimuksesta on ollut sellaista, jossa on kuultu vain aikuisia – joko ammattilaisia tai lasten vanhempia. Lapset voivat kuitenkin kertoa kokemuksistaan jotain sellaista, jota ei voida muuten saada tietoon kuin lapsia itseään kuulemalla. Tämä tutkimus tuo esille sitä, miten lapset kertovat perheväkivalta ammattilaisten ja lasten välisissä vuorovaikutustilanteissa. Sitoudun tässä tutkimuksessa sellaiseen sosiaaliseen konstruktionismiin, joka ohjaa huomioimaan lasten kertomisen kontekstisidonnaisuuden ja vuorovaikutuksellisen luonteen (Burr 1995; Gergen 1994). Margareta Hydenin (1997, 173-196) lailla näen, että terapeuttisissa prosesseissa kertominen on vahvasti yhteydessä kuulluksi tulemiseen.

Olen tutkimuksessani sitoutunut lähtökohtaisesti seuraaviin oletuksiin. Perheväkivalta on haitallista lapsille ja lisää lasten turvattomuutta ja siksi sitä on tärkeä tutkia. Perheväkivaltaa ja väkivaltaa yleensäkin tulee tarkastella ilmiönä, joka koskettaa meitä kaikkia. Jokainen joutuu elämässään käymään rajankäyntiä sen suhteen, kuinka käyttäytyy toisia ihmisiä kohtaan. Väkivallan käyttöä voidaan tarkastella jatkumona, jonka toisessa päässä on väkivallattomuus ja toisessa päässä hengenvaarallisen raaka väkivaltaisuus. Kysymys väkivallan käytön tulkinnallisuudesta on todellisin lievän väkivallan kohdalla, koska lievä väkivalta voi olla hyvin lähellä käyttäytymistä, jota ei katsota väkivallaksi. Perheväkivaltaa kokeneiden lasten kanssa tehtävän työn kehittäminen on tärkeää, koska selvittääkseen vaikeista tilanteista lapsilla on oikeus saada tukea. Lasten ja ammattilaisten väliseen vuorovaikutukseen keskittyvällä tutkimuksella voidaan

tuottaa tietoa, joka välillisesti voi olla hyödyllistä lasten kanssa työskentelyn menetelmien kehittämisessä (ks. Shaw & Gould 2001).

Kuvaan yhteenvedossani ensin tutkimukseni teoreettismetodologiset lähtökohdat. Sitten paikannan, miten tutkimukseni sijoittuu aiheesta aikaisemmin tehtyjen tutkimusten kenttään. Sen jälkeen kuvaan, miten olen analyysissä edennyt ja miten olen käsitellyt tutkimuskysymyksiäni artikkeleissani. Yhteenvedon lopussa esitän tutkimukseni tuloksiin pohjautuvan kertomisen kehän mallin ja loppupohdinnat.

2 Teoreettiset ja käsitteelliset lähtökohdat

2.1 Perheväkivallan määrittely ja tutkimuksen käsitevalinnat

Perheväkivallan määrittelystä käydyssä laajassa keskustelussa tulee esille väkivallan määrittelyn vaikeus (esim. Herzberger 1993; Ashworht & Erooga 1999; Wolfe 1999; Nyqvist 2001; Oranen 2001 b; Forsberg 2002; Paavilainen & Pösö 2003). Leo Nyqvistin (2001, 14) mukaan väkivallan määrittelyt lähtevät usein väkivallan muotojen erotteluista. Väkivaltaa voidaan jaotella esimerkiksi aktiiviseen ja passiiviseen (Browne 1998, 43-44). Erilaiset tavat jäsentää väkivaltaa ovat aina hyvin tilanne- ja tarkoitussidonnaisia. Määrittelyn käyttötarkoitus vaikuttaa siihen, miten väkivalta kulloinkin halutaan määritellä ja millaisia käsitteitä siitä käytetään. Erilaisia väkivallan määrittelyjä ja tapoja tarkastella väkivaltaa löytyy esimerkiksi lainsäädännöstä², sosiaali- ja terveydenhuollon raporteista ja keskusteluista³ sekä tutkimuksista.

² Lainsäädännössä korostuu väkivallan vakavuuden arviointi ja sen yhteys rangaistukseen. Väkivaltaa tarkastellaan rikoksena toista henkilöä kohtaan. Suomen laissa kielletään väkivalta toista henkilöä kohtaan (Rikoslaki 21. luvun 5§) ja laissa kielletään myös lasten fyysinen kuritus (L lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1§). Lainsäädännössä puhutaan lievistä (7§) ja törkeistä (6§) pahoinpitelystä ja määritellään millaisia rangaistuksia tekijälle tulee niistä määrätä. Suomalaisessa lainsäädännössä lasten fyysinen kurittaminen kiellettiin vuonna 1983. Korkeimmassa oikeudessa on vuonna 1993 tehty ennakkopäätös, jossa isäpuoli tuomittiin sakkoihin tytärpuolensa tukistamisesta ja siitä, että hän oli antanut tytärpuolelleen luunappeja. Näin on selkeää, että nykyisessä Suomen oikeuskäytännössä ruumiillinen kuritus ymmärretään pahoinpitelynä ja väkivaltana. (Harrikari 2004.)

³ Sosiaali- ja terveydenhuollon keskusteluissa lasten pahoinpitelyä on tarkasteltu globaalilla, kansallisella ja kunnallisella tasolla. WHO:n (Krug ym. 2002) toimittamassa väkivaltaa koskevassa raportissa tarkastellaan väkivaltaa globaalina ongelmana. Raportissa erotellaan erilaisia väkivallan muotoja, joista lasten pahoinpitely on yksi. Lasten pahoinpitelyn tarkastelussa pohditaan pahoinpitelyn määrittelyyn, ilmiön laajuuteen, pahoinpitelyyn liittyviin riskitekijöihin, lasten pahoinpitelystä aiheutuviin haittavaikutuksiin ja lasten pahoinpitelyn ehkäisemiseen liittyviä kysymyksiä. Raportissa annetaan myös mm. kansallisiin käytäntöihin ja tutkimukseen liittyviä suosituksia. Raportissa korostetaan, että lasten pahoinpitely on vakava globaali terveysongelma, joka vaatii jatkossa enemmän toimia eri sektoreilla. Vuonna 2003 Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes julkaisi (Taskinen toim.) oppaan lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittämiseen sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle. Oppaassa pyritään antamaan konkreettisia ohjeita siitä, miten eri viranomaisten tulee toimia selvittämissprosesseissa. Ohjeiden avulla pyritään selkeyttämään viranomaisten työnjakoa ja toimintakäytäntöjä. Viranomaisia ohjataan tekemään lastensuojeluilmoitus, mikäli

Väkivaltaa määritellään jatkuvasti myös teoissa ja toiminnassa. Tutkimukseni aineisto on turvakodeista, joissa työskennellään perheväkivaltaa kokeneiden lasten kanssa. Aineistossani äidit ovat osallistuneet väkivallan määrittelyyn hakeutuessaan turvakodin asiakkaiksi lastensa kanssa kokemansa perheväkivallan vuoksi.

Perheväkivallan määrittelyä on myös tehty silloin, kun ammattilaiset ovat ohjanneet lapsia osallistumaan ryhmiin, joista aineistoni on kerätty. Ryhmissä lasten kanssa työskenneltäessä väkivaltaa on määritelty muun muassa seuraavasti: *”Väkivaltaa on toisen vahingoittaminen lyömällä, potkimalla, tönimällä, kuristamalla tai muuten satuttamalla. Satuttaa voi myös sanoilla haukkumalla tai uhkaamalla. Seksuaalisella väkivallalla tarkoitetaan toisen koskettamista paikoista, jotka ovat jokaisen ikiomia tai koskettamalla tavalla, joka ei tunnu mukavalta. Se voi myös olla toisen pakottamista halailemaan tai pussailemaan, vaikka toinen ei halua.”* (Oranen 2001 b, 25.)

Tarkoitan tässä tutkimuksessa perheväkivallan kokemisella sitä, että lapsi on nähnyt muiden perheenjäsenten välillä tapahtuvaa väkivaltaa tai joutunut itse jonkun perheenjäsenen väkivallan kohteeksi. Teuvo Peltoniemen (1984, 28) mukaan perheväkivalta voidaan ymmärtää *”laajasti sekä osapuolten että väkivallan luonteen osalta. Perheväkivaltana pidetään tapahtumapaikasta riippumatta ruumiillista väkivaltaa tai sillä uhkaamista, kun tekijällä ja uhrilla on emotionaalisesti läheinen suhde”*. Perheväkivalta voi olla muodoiltaan monenlaista ja vaihdella vakavuusasteeltaan lievistä hengenvaaralliseen. Ymmärrän väkivallan käytön jatkumona, jonka toisessa päässä on hyvin raaka väkivalta ja toisessa päässä väkivallattomuus.

Tutkimuksessani en ole halunnut rajata perheväkivallan tarkastelua kovin tarkkoilla väkivallan määritelmillä, koska päätarkoitus on tutkia, miten perheessä tapahtuva väkivalta tulee kuvatuksi lasten kerronnassa. Liz Kelly (1988, 114-131) tuo esille naisiin kohdistuvaa väkivaltaa koskevista käsitteistä kirjoittaessaan, että usein väkivaltaan liittyvät käsitteet otetaan itsestäänselvyyksinä ja unohdetaan, miten väkivaltaa kokeneiden näkökulmasta omien kokemusten nimeäminen ja määrittely on jatkuva ja selviämisen kannalta hyvin merkityksellinen prosessi. Tutkimuksessani käyttämäni käsitteiden tarkoitus on lähinnä osoittaa, mitä ilmiötä pyrin tekemään näkyväksi. Käytän perheväkivaltakäsitettä siitä huolimatta, että se on käsitteellisenä valintana hyvin kritiikkiherkkä. Monessa kohdin olen tutkijana kokenut, että perheväkivalta on ollut melkein väkivaltatutkimuksen kielletty sana. Perheväkivaltakäsitettä on kritisoitu paljon (esim. Notko 2000, 5-7). 2000-luvun vaihteessa

he epäilevät, että lapsi on joutunut hyväksikäytön tai pahoinpitelyn uhriksi. Ohjeiden mukaan kaikki lastensuojelun tietoon tulevat pahoinpitelyepäilyt pitää ilmoittaa poliisille. Oppaan ilmestymisen jälkeen virisi keskustelua eri viranomaisten rooleista lasten pahoinpitelytapauksissa (esim. Sosiaaliturva 3/2004) ja nyt on myös alettu panostaa kuntatasolla kunnallisten toimintastrategioiden luomiseen lasten pahoinpitelytapauksien kanssa toimimisessa. Nykyisessä keskustelussa on vahvasti esillä tarve selkeisiin toimintamalleihin ja moniammatillisen yhteistyön tiivistämiseen.

perheväkivaltakäsite korvattiin suomalaisissa väkivaltaa koskevissa tutkimuksissa usein muilla käsitteillä (Husso 1997; Ronkainen 2001; Piispa 2002; Piispa 2004). Käsitevalintoja perusteltiin sillä, että ne osoittivat selkeämmin, missä suhteessa tapahtuvaa ja millaista väkivaltaa kulloinkin tarkasteltiin. Käsitevalintojen perustelun yhteydessä hyvin usein myös esitettiin kritiikkiä perheväkivaltakäsitteen käyttöä kohtaan. Perheväkivaltakäsitteen käyttöön liittyvät ongelmat paikantuvat pitkälti käsitteen sukupuolineutraaliuteen. Perheväkivaltakäsitettä käytettäessä ei välttämättä tehdä näkyväksi sitä, että väkivallassa on hyvin usein kyse miesten väkivallasta naisia ja lapsia kohtaan.

Käsitekeskustelua on käyty myös muissa maissa ja kielissä (ks. Hearn 1998, 28-29). Suuri osa perheväkivaltakäsitteen käyttöä kritisovasta keskustelusta on tapahtunut feministisen tutkimuksen parissa, vaikka myös feministisessä tutkimuksessakin käytetään perheväkivallan käsitettä (esim. Gordon 1988). Feministisen tutkimuksen parissa käyttöön on otettu sellaisia käsitteitä, joista ilmenee, että tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita miesten naisiin kohdistamasta väkivallasta. Tutkimukseni kohdalla en ole voinut ottaa käyttöni naistutkimuksessa käytettyjä käsitteitä, koska naistutkimuksessa käytetyt käsitteet rajaavat usein lapset tarkastelun ulkopuolelle tai lapsista ollaan kiinnostuneita vain suhteessa vanhemmuuteen liittyviin kysymyksiin.

Mielestäni perheväkivaltakäsite on toimiva analyttisenä käsitteenä tutkittaessa sitä, mitä lapset kertovat omassa perheessään tapahtuneesta väkivallasta. Perheväkivaltakäsitteeseen sisältyy ajatus, että väkivalta tapahtuu perheen sisällä. Perheväkivaltakäsite jättää avoimeksi väkivallan tekijän ja kohteen. Tämä on hyvä, sillä aikaisempien tutkimusten perusteella tiedetään, että väkivaltaisesti käyttäytyviä henkilöitä voi olla perheessä yksi tai useampi ja väkivalta voi kohdistua perheen sisällä yhteen tai useampaan henkilöön. Myös lapsen kokemuksen muotoutumisen kannalta perhe on oleellinen. Esimerkiksi pienen lapsen kokemuksen kannalta on oleellista, miten hän kokemuksestaan muiden perheenjäsentensä kanssa keskustelee.

Käyttäessäni perheväkivaltakäsitettä ymmärrän, että perheitä voi olla monenlaisia (ks. Ritala-Koskinen 2001; Forsberg & Nätkin 2003 ; Cheal 2002). En tee aineistoni lasten kohdalla eroja esimerkiksi sen suhteen, ovatko lasten perhesuhteet biologisia vai sosiaalisia. Oleellista tämän tutkimuksen kannalta on se, että lapsilla on perhesuhteita, joissa he ovat kokeneet väkivaltaa. Väkivallan kokeminen perhesuhteissa on erityistä siinä mielessä, että perhesuhteisiin liitetään usein ajatuksia rakkaudesta, turvasta, läheisyydestä ja huolenpidosta.

Käytän tutkimuksessani myös muita avoimempia väkivaltaan liittyviä käsitteitä, koska tiedän, että tutkimukseni lapsilla on kokemuksia perheväkivallan lisäksi myös muusta väkivallasta. Väkivallan kokeminen rajoittuu harvoin vain perheeseen, koska väkivalta on läsnä yhteiskunnassamme hyvin monella tasolla ja esimerkiksi usein lapset kohtaavat väkivaltaa myös kaverisuhteissa. Lapsi voi kohdata väkivaltaa tai väkivaltaan liittyviä kysymyksiä monissa yhteyksissä lapsuutensa aikana ja näin lapsi luo suhteensa väkivaltaan hyvin monitasoisesti. (esim. Palmer & Dorr 1980; Garbarino ym. 1992; Kivivuori & Savolainen 2003;

Salmivalli 1998.) Laajempi tarkastelu on ollut tutkimuksessani paikoin tärkeää, koska kertoessaan perheväkivaltakokemuksistaan lapset ovat samanaikaisesti pohtineet väkivaltaa myös yleisemmin.

2.2 Perheväkivalta lastensuojelullisena ongelmana

Perheväkivalta on lastensuojelullinen kysymys ja siksi tarkastelen tässä kappaleessa perheväkivaltaa lastensuojelullisena ongelmana. Laajasti määriteltynä lastensuojelutyötä on kaikki se yhteiskunnassamme tapahtuva toiminta, joka edistää lasten hyvinvointia. Valtio, kunnat, järjestöt ja kirkko toimivat monilla tavoin lasten ja perheiden hyvinvoinnin edistämiseksi. Lastensuojelulain mukaan lapsella on oikeus turvalliseen ja virikkeitä antavaan kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä etusija erityiseen suojeluun (LsL 2§). Näiden tavoitteiden toteutumiseen pyritään lapsiväestön kasvuolojen kehittämällä ja kasvatuksen tukemisella (LsL 2§) ja yksittäisten lasten kohdalla erilaisten perhe- ja yksilökohtaisten lastensuojelun toimintamuotojen järjestämisellä (LsL 3§).

Laki määrittää perhe- ja yksilökohtaiseksi lastensuojeluksi avohuollon tukitoimet, huostaanoton ja sijaishuollon sekä jälkihuollon (LsL 8§). Lastensuojelun toimintaa ohjaavat lain⁴ lisäksi erilaiset ohjeet ja lastensuojelussa vallitseva toimintakulttuuri. Näiden lisäksi toimintamahdollisuuksiin vaikuttaa lastensuojelun toimintaresurssit ja työntekijöiden ammattitaito ja valmius työskennellä erilaisissa tilanteissa. Tehtäessä töitä perheväkivaltaan liittyvien ongelmien kanssa oleellista on myös se, miten yksittäiset työntekijät suhtautuvat väkivaltaan. Perheväkivalta on lastensuojelullisessa mielessä vakava ongelma ja velvoittaa viranomaisia toimenpiteisiin. Ongelman vakavuudesta huolimatta lasten perheväkivaltakokemukset jäävät usein monella tapaa näkymättömiksi lastensuojelutyössä.

Susan Creighton (1998, 15-22) on tarkastellut pitkällä aikavälillä sitä, miten eri maissa lasten pahoinpitelyt tulevat viranomaisten tietoon. Yleisyysarvioiden ja viranomaistilastojen vertailu osoittaa, että vain pieni osa pahoinpidellyistä lapsista tulee näiden asioiden kanssa työskentelevien ammattilaisten tietoon.

⁴ Sisäasiainministeriön poliisiosaston julkaisussa ”Poliisitoiminnan yhteydessä kohdattava perheväkivalta” käydään kattavasti läpi perheväkivaltaa koskevaa lainsäädäntöä Suomessa. Lainsäädäntö tarjoaa kansalaisille ennaltaehkäisevästi yhteiskunnan suojaa ja turvaa ja mahdollistaa yhteiskunnan toimenpiteet silloin kun kansalaiset joutuvat vaaraan tai rikoksen uhreiksi. Lasten suojelemisesta säädetään monissa sopimuksissa, säädöksissä ja laissa. Sekä YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa (60/1991), Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimuksessa (769/1998 SopS 86) ja Suomen perustuslaissa (2 luku 7§) edellytetään lasten suojelemista väkivallalta. Perheväkivaltatilanteissa sovellettava lainsäädäntö on laaja; osa lainsäädännöstä velvoittaa viranomaisia ja osa luo mahdollisuuksia toimintaan. Esimerkiksi rikoslaisissa säädetään pahoinpitelyyn liittyvistä rangaistuksista ja lastensuojelulaissa säädetään lastensuojelun toimenpiteistä silloin kun lapsen hyvinvointi vaarantuu. (Poliisitoiminnan yhteydessä kohdattava perheväkivalta 2001.)

Kuitenkin viranomaisten tietoon tulleiden tapausten määrät ovat ajan kuluessa lisääntyneet ja yleisyysarvioiden perusteella lasten fyysinen pahoinpitely on vähentynyt. Muutoksia Creighton selittää väkivaltakielteisten asenteiden yleistymisellä. Kansainvälinen vertailu myös osoittaa, että keski- ja ylempien sosiaaliluokkien lapsiin ei kiinnitetä samalla lailla huomiota kuin alempien sosiaaliluokkien lapsiin ja että poikia tilastoidaan selvästi enemmän fyysisen pahoinpitelyn uhreiksi kuin tyttöjä.

Suomessa kuva lastensuojelun asiakkaana olevista perheväkivaltaa kokeneista lapsista on epätarkka, koska lasten pahoinpitelyt eivät välttämättä näy lastensuojelun tilastoissa lainkaan ja näin ei ole mahdollista saada kattavaa tietoa siitä, kuinka paljon tällä hetkellä lastensuojelussa tehdään töitä perheväkivaltaa kokeneiden lasten kanssa. (Pösö 1995, 38-39.) Kuva on epätarkka myös sen takia, että lastensuojelussa perheväkivalta tematisoituu usein osaksi muita ongelmia. Tarja Pösö haastatteli kolmeatoista Tampereen kaupungin sosiaalityöntekijää saadakseen kuvan siitä, miten lasten pahoinpitely näkyy käytännön lastensuojelutyössä. Työntekijöiden kuvauksissa lasten pahoinpitely ei noussut selkeästi esille, vaan se tematisoitui mahdolliseksi osaksi hyvin moniongelmaisten perheiden muita ongelmia. Vaikka lasten pahoinpitely oli ikään kuin näkymätöntä asiakastyössä, sosiaalityöntekijät kuitenkin uskoivat lasten pahoinpitelyä esiintyvän perheissä. (Pösö 1995, 38-44.) Työkäytäntöjä kehitetään ja se vaikuttaa myös ongelmien näkyvyyteen. Vuonna 2004 Tampereella otettiin käyttöön uusi tilastointijärjestelmä, jonka tarkoitus on tehdä paremmin näkyväksi lastensuojelun työprosesseja. Uudessa järjestelmässä lapsen fyysinen pahoinpitely, psyykinen pahoinpitely ja perheväkivalta ovat erillisinä tilastosyinä valittavissa. Tämä tilastointiin liittyvä muutos on omalta osaltaan tehnyt lasten perheväkivaltakokemuksia näkyvämmiksi. (Rummukainen 9.5.2005.)

Lastensuojelun työkäytännöt vaikuttavat siihen, mihin työskentelyssä kiinnitetään huomioita ja millaiset asiat halutaan nähdä tärkeinä. Hannele Forsberg (1995, 138-149) kirjoittaa sosiaalityöntekijöiden ammatillista toimintaa ohjaavista jaetun vanhemmuuden ja isyyden kannustamisen normeista. Asiakastilanteissa ne voivat vaikuttaa siten, että esille tuleva isän väkivaltaisuus sivuutetaan, koska *”huonokin isä on hyvä isä lapsen edun nimissä”*. Teija Hautanen (2002) pohtii isyyteen ja väkivaltaisuuteen liittyvää vaitonaisuutta. Hän näkee, että yhteiskunnassamme naisen vastuu äitinä on painotetumpi kuin miehen vastuu isänä. Väkivalta ei kyseenalaista miehen kykyä olla isä. Hän näkee, että miesten tekemää väkivaltaa on usein vaikea nimetä nimenomaan miesten tekemäksi ja väkivalta nähdään usein parisuhteeseen liittyvänä ongelmana, joka ei vaikuta kykyyn olla vanhempi. Hautanen toteaa, että *”toiveikkaiden isyydiskurssien aikakaudella isän väkivallasta puhuminen hiertää ikävällä tavalla”*.

Isien väkivaltaisuuteen liittyvän keskustelun olemattomuutta kritisoi myös ruotsalaista sosiaalipolitiikkaa tutkinut Maria Eriksson (2003). Hän näkee, ettei ruotsalaisessa yhteiskunnassa isien väkivaltaa nähdä sosiaalisena ongelmana. Keskustelua miesten väkivaltaisuudesta käydään erillään vanhemmuuteen liittyvistä kysymyksistä. Esimerkiksi huolto- ja tapaamisneuvotteluissa

viranomaiset näkevät väkivaltaisen miehen usein kelvollisena isänä. Pohjoismaista positiivisen isyyden normia voidaan pitää erityisenä. Negatiiviset isätulkinnat ohjaavat huomiota pois eri tavalla väkivaltaisista isistä. Tarkastellessaan, miten Iso-Britanniassa sukupuoli näyttäytyy lastensuojelun työkäytännöissä, Jonathan Scourfield ja Amanda Coffey (2002) tuovat esille, miten lastensuojelussa usein keskitytään työskentelemään äitien kanssa silloin, kun ollaan huolissaan lasten turvallisuudesta. Tällaisissa tilanteissa lastensuojelun ammattilaiset voivat nähdä miehet uhkina ja merkityksettöminä ja tämän takia työskentelyssä keskitytään tekemään töitä nimenomaan äitien kanssa. Nainen ja äiti halutaan nähdä suojelevana ja siksi suojelutyössä pyritään tekemään yhteistyötä äidin kanssa.

Lasten perheväkivaltakokemusten näkymättömyys yhdistyy myös sukupolviasemaan liittyviin kysymyksiin. Lasten kokemukset jäävät usein sosiaali- ja terveydenhuollon ammattikäytännöissä aikuisten kokemusten varjoon (esim. Oranen 1999; Forsberg 1998; Hurtig 2003). Marjatta Bardy (2001, 63-65) nostaa esiin lastensuojelutyössä olevan vauvan ja vanhemman oikeuksien ja tarpeiden välisen aikajänteen ristiriidan. Kehittyäkseen vauva tarvitsee turvallisen kasvuympäristön heti ja vanhemmuuden tukemisen periaate vaatii antamaan vanhemmille mahdollisuuksia muutokseen. Kun vanhemmille annetaan aikaa muutokseen, voi se pahimmillaan merkitä sitä, että lapsi joutuu elämään vuosikausia hyvin epävakaisissa oloissa. Johanna Hurtig ja Merja Laitinen (2000) kirjoittavat perheen, pahan ja ammattilaisten muodostamasta kohtalokkaasta kolmiosta. Kun ammattilaiset keskittyvät tukemaan ja suojelemaan perhettä, ulkoistetaan paha helposti perheestä ja lapsi jää ilman apua. Hurtig ja Laitinen näkevät lastensuojelun eettisenä velvoitteena, *”että ammattilaiset uskaltavat kohdata lapsen kanssa sen pahan, mitä lapsi kodissaan kohtaa sekä järjestämään lapselle turvaa ja suojaa, mitä hän ei ehkä itse osaa edes pyytää”*.

Lasten perheväkivaltakokemusten näkymättömyys liittyy myös kysymykseen lasten asiakkuudesta. Lapset jäävät usein kokemuksiinsa kohtaamatta lastensuojelussa, koska lastensuojelussa tehdään edelleen hyvin vähän suoraa asiakastyötä lasten kanssa. Työkäytännöissä keskitytään vanhempien auttamiseen ja sen ajatellaan välillisesti koituvan myös lapsen parhaaksi (esim. Forsberg 1998; Hurtig 2003). Lasten kanssa työskentely voidaan jopa kokea hankalana ja muiden viranomaisten tehtävänä (Ikonen ym.1997). Perhe- ja yksilökohtaisen lastensuojelun periaatteissa tuodaan kuitenkin esille, että työskentelyssä on otettava ensisijaisesti huomioon lapsen etu (LsL 9§). Lapsen edun huomioon ottamisella tarkoitetaan sitä, että lapsen etua selvitetessä pitää kiinnittää huomiota lapsen omiin toivomuksiin ja mielipiteisiin ja on perehdyttävä lapsen kasvuoloihin sekä arvioitava, miten eri lastensuojelutoimet todennäköisesti vaikuttavat lapsen kehitykseen (LsL 10§). Jos työskentelyssä kuitenkin kuullaan hyvin vähän lapsia itseään, jää kuva lasten omista kokemuksista väistämättä työntekijöille epätarkaksi.

Perheväkivalta on usein vaikeasti lähestyttävä ongelma ammattilaisille. Leo Nyqvistin (2001, 13-19) mukaan yhteiskunnassamme perhe mielletään yksityiseksi alueeksi ja perheen asioihin ei mielellään puututa. Hän näkee, että

perheiden väkivaltaongelmat nähdään usein myös sukupuolistuneina kysymyksinä, mikä tekee omalla tavallaan puuttumisesta vaikeaa. Sukupuolikysymys jakaa osalliset ikään kuin kahteen leiriin: tekijöihin ja uhreihin. Miehet mielletään tekijöiksi ja naiset väkivallan uhreiksi. Auttamistyön näkökulmasta ongelmallista on myös se, että perheeseen liittyviä ongelmia ratkaistaessa perhe paradoksaalisesti nähdään usein myös ratkaisuna ongelmiin. Väkivaltaongelmien yhteydessä ratkaisut eivät läheskään aina kuitenkaan löydy perheestä itsestään, vaan perheessä eri osapuolet tarvitsevat hyvin erilaista apua selvittääkseen tilanteistaan. Nyqvist erottaa auttamistyöstä kaksi erilaista hoito- ja auttamisideologian painotusta. Ensimmäisessä huomio on uhrin auttamisessa ja suojelemisessa ja toisessa tavoitteena on vaikuttaa perheen sisäiseen vuorovaikutukseen. Väistämättä edellä kuvatut, toisistaan hyvin paljon eroavat ideologiat, johtavat erilaisiin ratkaisuihin siinä, miten työntekijät toimivat työssään.

Myös Suvu Keskinen (2005) on tarkastellut tutkimuksessaan, miten perheammattilaiset kohtaavat miesten naiseen kohdistaman parisuhdeväkivallan työssään. Tutkimuksen aineisto on kerätty kahdesta perheneuvolasta ja yhdestä yksityisestä perheterapiayksiköstä, joissa perheammattilaiset työskentelivät pääasiassa naisten ja lasten kanssa. Perheammattilaisten käytännöt erosivat toisistaan siinä, miten väkivalta näkyi työskentelyssä. Kun väkivalta nähtiin oireena muista ongelmista, hävisi väkivalta helposti keskusteluista. Väkivaltatyössä, jossa väkivalta tulkittiin vallankäyttönä, otettiin väkivaltaa vastaan selkeämmin kantaa. Haasteellisina kohtina väkivaltatyössä tulivat esille lasten huolto- ja tapaamisjärjestelyihin liittyvät ristiriidat, joissa työntekijöiden suhde isien väkivaltaisuuteen saattoi olla hyvin ristiriitaista. Työntekijöiden työkäytännöistä löytyi myös parisuhdepuhetta, jossa naista vastuutettiin parisuhteessa selviämisestä. Perheammattilaisten työkäytännöistä löytyi myös hyvin aktiivista väkivaltaan puuttumista, jossa esimerkiksi isää vastuutettiin vastuulliseen isyyteen ja väkivallankäytön lopettamiseen. Keskinen mukaan väkivaltatyössä on jatkossa entistä enemmän syytä kiinnittää huomiota naisten ja lasten turvallisuuteen liittyviin kysymyksiin, mikä voi edellyttää viranomaisilta hyvin aktiivista roolia naisten ja lasten asioiden järjestelyssä. Turvallisuuskysymys on erityisen oleellinen pohdittaessa tapaamisasioihin liittyviä kysymyksiä. Keskinen korostaa, ettei väkivaltaa käyttäneen isän tapaaminen ole aina lapsen edun mukaista.

Perheväkivallan näkymättömyyttä lastensuojelussa selittää myös se, että perheväkivalta on ongelma, johon ei ole helppo hakea apua. Väkivallan kokemiseen liittyy usein pelkoa, häpeää ja epävarmuutta. Väkivaltaa kokeneita naisia koskevissa tutkimuksissa on tuotu esille, miten naiset usein toivovat väkivallan loppuvan ilman, että kukaan ulkopuolinen saa siitä tietää (esim. Mullender 1997, 55; Husso 2003; Piispa 2004). Väkivaltaa parisuhteessaan kokevat naiset voivat olla hakematta apua, koska pelkäävät samalla tulevansa kyseenalaistetuiksi äiteinä ja pelkäävät, että avun hakeminen voi johtaa lapsen menettämiseen (Mullender 1997, 68).

Myös lapset voivat kokea perheväkivallasta kertomisen vaikeana. Ian Butlerin ja Howard Williamsonin (1994, 69-82) tutkimukseen osallistuneista 190:stä 6-17 -vuotiaasta lapsesta yli neljäsosa kertoi, ettei kerro negatiivisista kokemuksistaan tai peloistaan kenellekään. Lasten haluttomuus jakaa ongelmiaan muiden kanssa liittyi siihen, etteivät he uskoneet voivansa saada toivomaansa apua. Lasten mukaan aikuiset eivät olleet valmiita kuuntelemaan lapsia. Lapset myös pelkäsivät, että heidän juttunsa leviäisivät, mikäli he kertoisivat niistä jollekin. Lapset epäröivät aikuisille kertomista myös sen takia, että he uskoivat aikuisten joko mitätöivän heidän ongelmansa tai sitten ylireagoivan niihin. Samassa tutkimuksessa tuli kuitenkin esille, kuinka tärkeä merkitys lapselle saattaa olla sillä, että hän voi puhua ongelmistaan toiselle. Lapset kokivat, että omista ongelmista puhuminen voi helpottaa omaa taakkaa ja toisilta voi saada hyviä näkemyksiä ja neuvoja ja omaa toimintaansa voi näin suhteuttaa toisten mielipiteisiin.(mt.)

Olen edellä jäsentänyt lasten perheväkivaltakokemusten näkymättömyyttä lastensuojelussa. Väkivaltaongelman näkymättömyyden yhteydessä on hyvä nostaa esille, että esimerkiksi kolmannella sektorilla erilaisissa järjestöissä tehdään työtä väkivaltaa kokeneiden kanssa ja väkivaltaa kokeneiden kokemukset väkivaltaspesifistä auttamisesta ovat tutkimusten mukaan myönteisiä (Forsberg 2002; Ojuri 2004, 193). On kuitenkin hyvin kyseenalaista, jos väkivaltaongelmien kanssa tehtävä työ jää paljolti kolmannen sektorin tehtäväksi, koska silloin kansalaiset ovat hyvin eriarvoisessa asemassa esimerkiksi palveluiden saatavuuden suhteen. Auli Ojuri (2004, 157) näkee ongelmalliseksi sen, että väkivaltaa kokeneen auttaminen ei ole minkään julkisen sektorin auttajatahon pääasiallinen tehtävä. Tällöin käy helposti niin, että *”vastuu väkivaltaa kokeneen auttamisesta kuuluu ikään kuin kaikille ja samalla ei kenellekään”*.

Tässä tutkimuksessa lähestyn lastensuojelua institutionaalisenä vuorovaikutuksena. Tarkastelen, miten perheväkivaltaa kokeneet lapset kertovat perheväkivallasta lasten ja ammattilaisten välisissä institutionaalisisissa kohtaamisissa. Aineistoni lapset ovat hyvin näkyvästi kolmannen sektorin toteuttaman lastensuojelullisen työn asiakkaina.

2.3 Lapsia koskevan perheväkivallan tutkimuksen kenttä

Kempen ja Helferin (1968) kirja ”The Battered Child” nosti ammattilaisten tietoisuuteen lasten pahoinpitelyn ja sen jälkeen lapsiin ja perheväkivaltaan liittyvää tutkimusta on tehty paljon. Pääosin tutkimus on ollut kvantitatiivista väkivallan yleisyyden selvittämiseen tai syy-seuraus-suhteiden ymmärtämiseen pyrkivää tutkimusta. Valtaosa tutkimuksista on perustunut aikuisten - äitien tai ammattilaisten- selontekoihin ja lasten näkökulmat ovat puuttuneet. Olen jäsentänyt lapsia koskevat perheväkivaltatutkimukset kolmeen lajityyppiin: (1) perheväkivallan syitä ja perheen sisäistä vuorovaikutusta koskeviin tutkimuksiin,

(2) yksilötason vaikutuksiin painottuviin tutkimuksiin ja (3) lasten kokemusten selvittämiseen painottuviin tutkimukseen. Oma tutkimukseni sijoittuu ensisijaisesti lasten kokemuksista kiinnostuneiden tutkimusten kenttään, joka on ehdottomasti marginaalisiin muuten laajassa perheväkivallan tutkimuksen kentässä. Tutkin, miten ja mitä perheväkivaltaa kokeneet lapset kertovat perheväkivaltaan liittyvistä kokemuksistaan ammattilaisten ja lasten välisissä vuorovaikutustilanteissa.

Perheväkivallan syitä ja perheen sisäistä vuorovaikutusta koskeviin tutkimuksiin kuuluvat tutkimukset, joissa on selvitetty väkivallan syitä, lasten perheessään kokeman väkivallan yleisyyttä ja sitä, miten väkivalta vaikuttaa perheen sisäisiin vuorovaikutussuhteisiin. En tässä yhteydessä ryhdy avaamaan väkivallan syihin paneutuvaa tutkimuksen kenttää syvällisemmin, mutta haluan kuitenkin tuoda esille sen, miten Richard Gelles (1997, 126-139) on jäsentänyt teorioita, joilla tutkimuksissa selitetään läheisiin suhteisiin liittyvää väkivaltaa. Gellesin mukaan väkivaltaa selitetään esimerkiksi persoonallisuuteen liittyvillä tekijöillä, väkivallan oppimisella, sosiokulttuurisilla tekijöillä ja vallankäyttöön liittyvillä asioilla.

Perheväkivallan ja lasten pahoinpitelyn yleisyystutkimusten tuloksissa on suuria vaihteluja. Tuloksiin vaikuttaa esimerkiksi se, miten perheväkivalta on kussakin tutkimuksessa määritelty ja miten aineisto on kerätty. (Creighton 1998, 12-15.) Esimerkiksi lasten ja nuorten arviot väkivallan määrästä eroavat jonkin verran heidän vanhempiensa arvioista, vaikka usein arviot ovat samansuuntaisia (Grych ym. 1992; Whitbeck ym. 1997). Tutkimus on myös tuonut esille sen, että ajankohta vaikuttaa siihen, miten omia väkivaltaan liittyviä kokemuksia arvioidaan. Donna Feminan ym. (1990) tutkimuksessa tuli esille, että lapsena pahoinpidellyiksi joutuneet usein aikuisina vähättelivät kokemuksiansa vakavuutta.

Heikki Sariola (1990, 7-9) on tutkinut lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa Suomessa⁵. Tutkimuksen aineisto kerättiin 15-16-vuotiailta nuorilta. 7349 nuoren vastausten perusteella ennen 14-vuoden ikää 72% nuorista oli joutunut molempien tai toisen vanhemman lievän väkivallan uhriksi ja 8% nuorista ilmoitti joutuneensa vakavan väkivallan uhriksi. Vakavalla väkivallalla tarkoitettiin potkimista, heittäilyä, nyrkillä lyömistä ja uhkailua tai vahingoittamista lyömä- tai muulla aseella. Äidit ja isät syyllistyivät väkivaltaan yhtä paljon. Vakavan väkivallan uhriksi joutumisessa ei ollut sukupuolten välillä eroa, tytöt sitä vastoin raportoivat joutuneensa lievän väkivallan uhreiksi useammin kuin pojat.

Sariolan mukaan vanhempien lapsiin kohdistama lievä väkivalta on yleistä Suomessa. Lievä väkivalta kuuluu monella osaksi kasvatuskäytäntöjä. Vanhempien työttömyys tai eläkkeellä oleminen lisäävät lasten riskiä joutua väkivallan uhriksi. Lisäksi perheen kokoonpanolla ja kielitaustalla on vaikutusta väkivallan uhriksi joutumisen riskiä arvioitaessa. Esimerkiksi kielitaustaltaan

⁵ Tutkimusta voidaan pitää edelleen merkittävänä suomalaisia lapsia koskevan väkivallan yleisyyden kartoittamisen suhteen.

ruotsinkieliset lapset joutuivat lievän väkivallan uhreiksi harvemmin kuin suomenkieliset lapset. Ydinperheessä asuvat lapset joutuivat väkivallan uhreiksi harvemmin kuin uusperheessä asuvat lapset ja yksinhuoltajaäitien lapset joutuivat muita harvemmin väkivallan uhreiksi. (mt.; ks. Sariola & Uutela 1992.)

Vuonna 2002 helsinkiläisiltä 15 –vuotiailta nuorilta kerätyssä aineistossa tytöt olivat viimeisen vuoden aikana joutuneet poikia selvästi useammin vanhempiansa väkivallan uhreiksi. 23 % pojista ja 34 % (N= 1040) tytöistä oli joutunut vanhemman fyysisen väkivallan kohteeksi viimeksi kuluneen kahdentoista kuukauden aikana. Perherakenteen ja sisarusten määrän yhteys koettuun väkivaltaan oli seuraavanlainen: ydinperheen ulkopuolella asuminen ja tavallista suurempi määrä sisarusia lisäsi koetun väkivallan todennäköisyyttä. (Savolainen 2003, 35-53.)

Kuva suomalaisten lasten perheväkivaltakokemusten yleisyydestä on rakentunut myös välillisesti. Markku Heiskasen ja Minna Piispan (1998) mittava tutkimus kartoitti suomalaisten naisten väkivaltakokemuksia parisuhteessa. Myös näissä perheissä eläneiden lasten kokemuksista kertyi samassa tutkimuksessa tietoa. Tilastokeskus laski Ensi- ja turvakotien liiton pyynnöstä (Oranen 2001a, 43) edellä mainitussa tutkimuksessa kertyneistä tiedoista, että perheväkivalta koskettaa ainakin seitsemäätoista prosenttia suomalaisista lapsista (Dufva 2001, 15).

Myös Lastensuojelun Keskusliiton teettämä tutkimus (Puonti 2004) tuo esille lasten fyysisen kurituksen yleisyyden. Tutkimuksessa haastateltiin 2030 15-79-vuotiasta suomalaista. Sen mukaan kolmannes suomalaisista suhtautuu hyväksyvästi lasten fyysiseen kuritukseen, vaikka yli 90 prosenttia tietääkin kurittamisen olevan pahoinpitelyrikos. Tutkimuksessa tuli myös esille, että naiset suhtautuivat fyysiseen kurittamiseen selkeästi kielteisemmin kuin miehet. Eija Paavilaisen (1998) tutkimus osoittaa, että lapsein kohdistuva väkivalta voi olla muodoiltaan moninaista. Paavilaisen tutkimuksessa esille tulevia suomalaisperheissä lapsia kohtaan käytettyjä fyysisen väkivallan keinoja ovat tukistaminen, nipistäminen, luunapin antaminen, lyöminen ja hakkaaminen (avokämmenellä, nyrkillä, remmillä, auton antennilla, mattopiiskalla, vyöllä), hiljaiseksi lyöminen, ulos ajaminen, puukottaminen, potkiminen, esineillä heittäminen, retuuttaminen, kumoon töniminen, pään hakkaaminen seinään tai lapsen heittäminen. (Paavilainen 1998, 77.) Paavilainen nimeää lasten kaltoinkohtelun riskitekijöiksi vanhempien heikon koulutustason, monilapsisuuden, vanhempien työttömyyden sekä heikon perheenjäsenten yksilöitymisen ja heikon perheensisäisen pysyvyyden ja turvallisuuden (mt. 97). Paavilaisen mukaan perheiden dynamiikassa voi olla monenlaista ongelmaa. Esimerkiksi perheiden sisarusuhteet voivat olla hyvin ristiriitaisia; niihin voi sisältyä sekä läheisyyttä että väkivaltaisuutta. (mt. 71-72.)

Tutkimusten kautta on tullut esille se, että lasten asema suhteessa väkivaltaan voi vaihdella: lapsi voi olla väkivaltaa todistanut lapsi, pahoinpidelty lapsi tai/ja väkivaltainen lapsi (esim. Kolko ym. 1996). Tutkimuksissa tulee esille, että väkivaltaa voi olla useissa perheenjäsenten välisissä suhteissa. Tiedetään myös, että vanhempien välinen väkivalta lisää lapsein kohdistuvan väkivallan

todennäköisyyttä (esim. Ross 1996) ja väkivalta ja hyväksikäyttö esiintyvät usein perheissä useassa eri muodossa (McCloskey, Figueredo ja Koss 1995).

Kolko ym. (1996) ovat tutkineet lasten arvioita perheen sisällä tapahtuvasta väkivallasta. Tutkimuksessa verrattiin 6-13 vuotiaiden lasten (N=323) ja heidän äitiensä arvioita väkivallasta kahden vuoden ajanjaksona. Tutkimuksen puutteena voidaan pitää sitä, ettei siinä tarkasteltu väkivaltaa isä-lapsisuhteissa. Tutkimuksessa tuli esille, että lasten arvioinneissa äidin lapsen kohdistama väkivalta oli yleisempää kuin äitien arvioinneissa ja vastaavasti äitien arvioinneissa lapsen äitiin kohdistama väkivalta oli yleisempää kuin lasten arvioinneissa. Määrällisesti eniten väkivaltaa lapset arvioivat sisältyvän sisarusten välisiin suhteisiin. Samassa tutkimuksessa osoitettiin, että lasten arviointien perusteella väkivallan kohteena oleminen ja väkivaltaisen mallin seuraaminen provosoivat lapsen omaa väkivaltaista käyttäytymistä. (mt.)

Auli Ojurin (2004) tutkimuksesta käy ilmi, miten moninaisia rooleja lapset voivat saada väkivaltaisissa perhesuhteissa. Ojuri haastatteli kahtakymmentä Ensi- ja turvakotien liiton turvakotien asiakkaana ollutta naista heidän parisuhdeväkivaltakokemuksistaan ja selviytymisestään. Haastateltujen naisten näkökulmasta lapsilla oli tärkeä ja monitahoinen rooli heidän väkivallasta selviytymisen prosessissa. Prosessin aikana lapset esimerkiksi mukautuivat väkivallan uhkan varjostamaan elämäänsä, toimivat perheen koossapitäjinä, olivat vanhempien välisten riitojen välineinä ja lopulta lapsen avulla nainen saattoi havahtua irtaantumaan väkivaltaisesta parisuhteesta ja saada siihen lapseltaan tukea. (mt. 107-117.)

Vanhempien välillä tapahtuva väkivalta vaikuttaa välillisesti vanhempien tapaan toimia vanhempina. Smithin ym. (1997) tutkimukseen osallistuneista 54 naisesta 50 kertoi perheväkivallan vaikuttaneen heidän tapaansa olla vanhempi. Väkivallan vaikutus vanhemmuuteen tuli esille epäjohdonmukaisina kasvatuskäytäntöinä, suojelevuutena tai kovina rangaistustapoina. Epäjohdonmukaisuus tuli esille kasvatuskäytännöissä siten, että joko äiti itse koki olevansa epäjohdonmukainen tai että äiti koki että vanhempien kasvatuskäytännöt olivat epäjohdonmukaisia suhteessa toisiinsa. Puolet äideistä koki keskittyneensä lastensa suojelemiseen asuessaan väkivaltaisen miehen kanssa. Suojeleminen tuli esille joko kompensoivana tai kontrolloivana käyttäytymisenä. Kompensoivassa käyttäytymisessä äidit yrittivät suojella lastaan kaikelta muulta mahdolliselta paineelta, kontrolloivassa käyttäytymisessä äidit yrittivät saada lastaan käyttäytymään siten, ettei se ärsyttäisi väkivaltaista partneria. Osa äideistä toi esille oman aggressiivisen käyttäytymisen lastaan kohtaan. He kertoivat huutaneensa lapselleen ja käyttäneensä enemmän fyysisiä rangaistuksia asuessaan väkivaltaisen miehen kanssa.

Myös McCloskeyn, Figueredon ja Kossin (1995) tutkimuksessa tulee esille se, että perheissä, joissa on väkivaltaa, käytetään usein fyysisiä rangaistusmenetelmiä lapsia kohtaan ja usein lapset joutuvat kummankin vanhemman fyysisen kurituksen kohteeksi, kuitenkin yleisimmin isän. Lisäksi lapset saavat vanhemmiltaan vähemmän tukea kuin perheissä, joissa ei ole perheväkivaltaa. Jeff Hearn on kirjoittanut, kuinka väkivaltaan sisältyy

menneessä ja nykyisyydessä tapahtuneiden todellisten väkivaltatapahtumien lisäksi myös väkivallan uhka. Väkivalta saattaa kietoutua monenlaisiin arkipäiväisiin asioihin ja olla läsnä monissa tilanteissa sekä tekoina että puheena. (Hearn 1998, 15-17.)

Lapsiin ja perheväkivaltaan liittyvää tietoa on kertynyt paljon myös sellaisista tutkimuksista, joissa on keskitytty tarkastelemaan sitä, millaisia vaikutuksia väkivallalla on yksilön hyvinvoinnille. Tutkimukset ovat usein olleet kvantitatiivisia ja niissä on käytetty standardoituja testejä. Usein lapsia koskeva tieto on näissä tutkimuksissa kerätty vanhemmilta. Tutkimukset ovat selkeästi osoittaneet perheväkivallan haitallisuuden yksilöiden hyvinvoinnille. Tutkimukset ovat myös jäsentäneet väkivallan kokemiseen liittyviä riski- ja suojatekijöitä ja tarkentaneet kuvaa perheväkivallan vaikutuksista luokittelemalla vaikutuksia erilaisten oireiden mukaan. Tähän ryhmään kuuluvat tutkimukset ovat lisäksi kuvanneet lasten reagoititapoja väkivaltatilanteissa. (esim. Jaffe ym. 1990; McCloskey ym. 1995; Corby 2000, 156-169; Morley ja Mullender 1996, 24-28; Ashworth ja Erooga 1999, 70-73.)

Esimerkiksi O'Keefe on tutkinut (1994) lasten sopeutumista perheväkivaltaan riski- ja suojatekijöitä tarkastelemalla. Tutkimukseen osallistui 185 lasta, jotka asuivat aineiston keruun aikana äitiensä kanssa naisten turvakodissa Kaliforniassa. Iältään lapset olivat 7-13-vuotiaita. Tutkimuksessa mitattiin useita yksilö-, perhe- ja yhteisötason tekijöitä käyttämällä valmiita mittareita. Tulosten mukaan perheväkivaltaperheessä eläminen lisää lasten psyykkisiä ongelmia. Psyykkiset ongelmat ilmenevät puhtaasti emotionaalisina ongelmina (esim. masennus) tai pahanolontunteen purkautumisena käyttäytymisongelmien muodossa. Perheväkivallan määrä oli merkittävin riskitekijä lapsen sopeutumisen kannalta; mitä enemmän lapsi oli joutunut todistamaan perheväkivaltaa, sitä enemmän hänellä oli käyttäytymisongelmia. Toisaalta mitä nuoremasta lapsesta oli kyse, sitä enemmän perheväkivallasta koitui ongelmia, koska nuoremmilla lapsilla oli vähemmän kykyä ymmärtää väkivaltaa ja selvitä tilanteista. Emotionaalisten ongelmien ilmenemisen kannalta lapsen psyykkinen herkkyys oli merkittävin riskitekijä; mitä herkempi lapsi oli, sitä raskaammin hän väkivallan otti. Merkittävä vaikutus oli myös sillä, oliko äidin suhde lapseen väkivaltainen. Lapsen sopeutumista perheväkivaltaan vaikeutti, jos hän samanaikaisesti joutui selviytymään muista suurista elämänmuutoksista tai vaikeista tilanteista (esim. sisaruksen syntyminen, koulukiusaaminen).

Perheväkivallasta selviytymistä edistävinä tekijöinä tutkimuksessa nousivat esille seuraavat tekijät: positiivinen äiti-lapsisuhde, lapsen tasainen temperamentti, hyvä itsetunto, hyvä koulumenestys ja lapsen sosiaalisuus. Tutkimuksessa korostui äiti-lapsisuhteen tärkeä merkitys, kun taas isä-lapsisuhteen laatu ja väkivallan määrä ei osoittautunut niin merkittäväksi lapsen selviytymisen kannalta. Mahdollisena selityksenä yllättävälle tulokselle tarjottiin sitä, että lapset tukeutuvat emotionaalisesti väkivaltaisiin isiin vähemmän kuin äiteihinsä, joten isä-lapsisuhteelle ei näin synny niin suurta painoarvoa. Lisäksi pohdittiin sitä, että mahdollisesti lapsi, joka on joutunut todistamaan isän äitiin

kohdistamaa väkivaltaa useita kertoja, on emotionaalisesti turta kun isä kohdistaa väkivaltaa lapseen itseensä. Tutkimuksen mukaan lasten sopeutumisessa ei ollut sukupuolieroja. (O'Keefe 1994.)

Eri tutkimuksissa on myös tuotu esille lasten tapoja selvitä perheväkivaltilanteista. Smithin, Berthelsenin ja O'Connorin (1997) tutkimuksessa äideiltä kysyttiin lapsen (3-6 vuotiaan) sopeutumisesta vanhempien väliseen väkivaltaan. Äitien mukaan lapset reagoivat väkivaltaan seuraavin tavoin: 1) emotionaalisesti ahdistumalla (esim. itkemällä, kirkumalla, pelkäämällä) 2) puuttumalla väkivaltilanteeseen suojellakseen äitiään joko antamalla sanallisia ohjeita tai hyökkäämällä fyysisesti väkivaltaisesti käyttäytyvän vanhemman kimppuun. 3) vetäytymällä tilanteesta turvalliseen paikkaan tai 4) käyttäytymällä häiriköivästi saadakseen vanhempien välisen tilanteen loppumaan.

Saundersin (1995 a, 6-13) mukaan jokainen lapsi kehittää oman tapansa selvitä vaikeista tilanteista. Osa perheväkivallasta selviytymisen keinoista voi olla rakentavia myös muun elämän kannalta (esim. huumori), osa keinoista taas saattaa olla muuta elämää hankaloittavia (esim. eristäytyminen ja aggressio). Joskus joku taito, kuten poliisille soittaminen, voi pelastaa lapsen elämän aivan konkreettisesti. Tutkimuksissa on myös jaoteltu lapsia aktiivisiin ja passiivisiin sen perusteella, miten lapset reagoivat väkivaltaan (esim. Doyle 1997).

Tutkimuksia, joissa lapsilta on kysytty suoraan, mitä he ajattelevat perheessä tapahtuneesta väkivallasta, on vähemmän. Pohjoismaisen pioneeritutkimuksen teki suomalainen Riitta Leskinen vuonna 1982. Leskinen (1982) tutki kahdenkymmenen 7-12-vuotiaan turvakodissa olleen lapsen kokemuksia perheväkivallasta. Leskisen tutkimus osoitti, että lapset voivat puhua hyvin avoimesti perheessään kokemastaan väkivallasta. Leskisen tutkimuksessa lasten perheitä yhdisti moniongelmaisuus, heikko sosioekonominen tilanne ja pitkään jatkuneet ristiriidat perhetilanteessa. Tutkimukseen osallistuneet lapset olivat hyvin tietoisia vanhempiensa välisistä riidoista ja riitojen syistä. Lapset kertoivat alkoholin käytön liittyvän usein riitojen alkamiseen. Lasten mukaan vanhempien riitojen aiheet liittyivät usein myös rahaan tai siihen, ettei äiti tehnyt mitä isä haluaa. Lapset kertoivat, miten väkivalta vaikutti monella tavalla heidän elämäänsä ja miten heillä oli monia väkivaltaan liittyviä pelkoja, kuten esimerkiksi pelkoja äidin vahingoittumisesta ja perheen hajoamisesta.

Alex Saunders (1995 b) kuvaa turvakotiin tulevien lasten kokemuksia. Moni lapsi on onnellinen siitä, että on päässyt pois väkivaltaisesta ympäristöstä ja moni lapsi nauttii turvakodissa muiden lasten seurasta. Turvakodissa oleminen merkitsee usein lapsille myös luopumista ja uudenlaista turvattomuutta. Lapset joutuvat luopumaan itselleen tutusta ympäristöstä ja usein myös heille itselleen läheisistä ihmisistä. Ero isästä aiheuttaa monelle lapselle hyvin ristiriitaisia tunteita, esimerkiksi lapset saattavat kaivata isäänsä kovasti ja tuntea tämän takia syyllisyyttä. Äiti-lapsisuhde ei välttämättä myöskään lähene turvakodissa olon aikana. Lapset saattavat kokea, ettei äideillä ole aikaa heille, koska äidit ovat usein niin kiireisiä oman ja lastensa elämän uudelleenorganisoinnin kanssa.

Useimmiten lapset kokevat, että he ovat vastuussa isän käyttäytymisestä ja että he ovat itse jollain tapaa aiheuttaneet isän väkivaltaisen käyttäytymisen. Lapsilla on usein hyvin ristiriitaisia tunteita äitejään kohtaan. He ovat vihaisia äideilleen siitä, ettei äiti ole puolustanut itseään ja lapsiaan. Joskus lapset saattavat ajatella, että äiti on jollain tapaa omalla käyttäytymisellään ärsyttänyt isää väkivaltaiseen käytökseen. Samanaikaisesti lapset rakastavat äitejään syvästi ja ovat niin huolissaan äitiensä jaksamisesta, etteivät esimerkiksi kerro äideilleen omista vaikeista kokemuksistaan. Jotkut lapset myös kokevat syyllisyyttä siitä, etteivät he ole puolustaneet äitejään tarpeeksi. Saunders näkee, että lapset joutuvat kohtaamaan perheväkivallan usein yksin ja hiljaisuudessa. He oppivat, että perheväkivallasta puhuminen ei ole hyväksyttävää ja saattaa olla jopa vaarallista. Saundersin mukaan turvakodeissa lasten tarpeet tulevat tyydytyksi usein toiminnan tasolla, mutta tunteiden käsittelyn tasolla moni lapsi voi kokea jäävänsä avutta. (Saunders 1995 a, 4-9; Saunders 1995 b, 17-22.)

Lasten kertomien kokemusten tarkastelua on tehty myös Englannissa lapsille tarkoitettuun palvelemaan puhelimeen tulleista perheväkivaltaa koskevista puheluista. Kesäkuun 1993 ja toukokuun 1994 välisenä aikana Englannin Child Linen työntekijät puhuivat yhteensä 1554 lapsen kanssa perheväkivallasta, osa puheluista koski alunperin väkivaltaa ja osa puheluista oli sellaisia, että perheväkivalta tuli esille myöhemmässä puhelun vaiheessa. Carole Epstein ja Gill Keep (1995) analysoivat kuuden kuukauden aikana tulleista perheväkivaltaa koskevista puheluista 126. Suurin osa soittajista oli 11-15 vuotiaita ja 91% tyttöjä. Epsteinin ja Keepin mukaan lapset käyttivät harvoin sanaa perheväkivalta (englannin kielessä domestic violence) puhuessaan väkivallasta, joka tapahtui heidän kotonaan. Suurin osa puheluista koski tilanteita, joissa lapsen äiti oli kumppaninsa väkivallan uhri. Suurimmassa osassa tapauksista kumppani oli lapsen biologinen isä ja 16%:ssa tapauksista kyseessä oli isäpuoli tai äidin poikaystävä. Usein perheväkivalta oli jatkunut jo pitkään, kuukausia tai vuosia. Lapset olivat hyvin turhautuneita, he kokivat väkivallan järjettömänä. Väkivallan uhka varjosti elämää koko ajan. Lapset kokivat, että väkivaltilanteita oli vaikea tietää ennakkoon, joten niihin täytyi olla koko ajan varautunut. Lapset selittivät isän/isäpuolen väkivaltaista käyttäytymistä alkoholinkäytöllä, työttömyydellä tai isän/isäpuolen kokemalla menetyksellä (esim. lapsen tai lemmikkieläimen kuolemalla). Lasten kertomuksissa tuli esille, että perheväkivalta voi herättää lapsessa monenlaisia tunteita: pelkoa, turhautumista, suuttumusta, surua, syyllisyyttä, häpeää, voimattomuutta ja itsetuhoisia ajatuksia. (Epstein & Keep 1995, 44-48.)

Katarina Weinehall (1997, 328-342) on tutkinut väkivaltaa omassa kodissaan kokeneiden 15-19-vuotiaiden ruotsalaisten nuorten kokemuksia. Tutkimuksen nuorille normaaliin elämään kuului se, että isä käyttää alkoholia paljon ja on välillä väkivaltainen äitiä kohtaan. Nuoret kokivat, että isä on omalla arvaamattomalla käyttäytymisellään hallinnut sitä, miten muut perheenjäsenet voivat kotona olla. Nuorten tunteet isää kohtaan olivat hyvin vihamielisiä ja välillä he kertoivat toivovansa, ettei isää olisi edes olemassa. Väkivallan takia nuorilla oli paljon kokemuksia häpeästä, syyllisyydestä ja epäluottamuksesta.

Väkivalta oli vaikuttanut myös paljon siihen, miten nuoret ajattelivat itsestään. Turvattomissa oloissa käsitys omasta itsestä ei ollut voinut rakentua kovin eheäksi ja elämässä kannattelevaksi. Selvitäkseen ja kestääkseen väkivaltaa nuoret olivat kehitelleet erilaisia selviytymistapoja kuten esimerkiksi haaveilun ja tunteiden työstämisen taiteen tekemisen avulla. Nuoret toivat myös esille, että he pakenivat vaikeaa elämäntilannettaan itselleen tuhoisilla tavoilla kuten alkoholin ja huumeiden väärinkäytöllä ja itsemurhayrityksillä. Tutkimus vahvisti tietoa siitä, kuinka vaikea lasten ja nuorten on saada ammattiauttajilta apua vaikeisiin elämäntilanteisiinsa. (mt.)

Åsa Källström Cater (2004) haastatteli tutkimustaan varten astetta nuorempia lapsia kuin Weinehall. Hän kysyi kymmeneltä 8-12-vuotiaalta ruotsalaiselta lapselta siitä, mitä he ajattelivat omista väkivaltaa käyttäneistä isistään. Väkivallan vakavuutta kuvaa, että lasten äidit olivat joutuneet pakenemaan miehiään turvakotiin. Kuvaillessaan suhdettaan väkivaltaa käyttäneeseen isäänsä lapset pohtivat paljon kysymyksiä siitä, millaisia isien tulee olla. Väkivaltaa käyttävä isä ei suoraan istu näkemykseen kunnan isästä ja näin lapset pohtivat paljon, miten näkevät isänsä suhteessa tavallisiin isiin. Tutkimus osoittaa, että lapset voivat jäsentää isän väkivaltaista käyttäytymistä monin tavoin ja nähdä esimerkiksi isän väkivallasta huolimatta hyvänä isänä. Samoin Einat Peled (2000) tuo esille, että lapset voivat liittää väkivaltaisiin isiin positiivisia ominaisuuksia. Myös väkivaltaa kokeneiden lasten kanssa työskentelystä kirjoittanut Celia Doyle (1997, 4-21) on havainnut, miten suuri tarve lapsilla saattaa olla kaikesta huolimatta nähdä ja kokea vanhempansa hyvinä.

Perheväkivallan vuoksi turvakodin asiakkaana olevien lasten kokemukset tulevat esille Hannele Forsbergin (2002) tutkimuksessa. Forsberg tarkasteli turvakotien työntekijöiltä ja lapsilta kerätyn aineiston avulla turvakodin asiakkaana olevien lasten tilanteita ja sitä, mitä lapset ajattelivat avun saamisesta. Forsberg jäseni, että lasten nimeämä merkityksellinen apu tiivistyi mahdollisuudeksi puhua kokemuksistaan, fyysiseksi eroksi väkivallan tekijään sekä turvakodin tiloiksi ja ihmisiksi. Sen lisäksi lapset kokivat lemmikkieläimistä olleen paljon apua itselleen. Lemmikkieläimet mahdollistavat läheisyyden ja hellyyden kokemukset vaikeassakin tilanteessa. (mt. 75-77.)

Merja Laitisen (2004) tutkimus ”Häväistyt ruumiit, rikotut mielet” edustaa tutkimuksia, joissa aikuisilta on kysytty heidän lapsuudenaikaisista väkivaltaan liittyvistä kokemuksista. Tutkimustaan varten Laitinen haastatteli seitsemäätoista naista ja neljää miestä heidän kokemuksistaan perheen sisällä tapahtuneesta seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Tutkimuksessa tulee esille se, kuinka yksin haastateltavat olivat kokeneet olleensa kokemuksineen ja miten vähän apua he olivat vaikeisiin kokemuksiinsa lapsuudessa ammattilaisilta saaneet. Tutkimus myös osoittaa, kuinka elävästi lapsuuden kokemukset voivat olla läsnä aikuisen elämässä.

Edellä esitetyn aikaisemman tutkimuksen pohjalta on selvää, että lasten kertomuksia perheväkivallasta on tutkittu hyvin vähän. Kuva lasten perheväkivaltakokemuksista on syntynyt usein välillisesti esimerkiksi lasten vanhempien tai lasten kanssa työskentelevien ammattilaisten kuvauksina tai

siten, että aikuiset ovat muistelleet lapsuuden väkivaltaan liittyviä kokemuksia. Tutkimukseni tuottaakin näin uudelta näkökulmasta tietoa lapsuuden perheväkivaltakokemuksista. Tarkastelen, miten ja mitä lapset itse kertovat perheväkivaltaan liittyvistä kokemuksistaan. Ryhmistä tallennetun aineiston avulla tavoitan tutkimuksessani lasten jaettuja kuvauksia ja kertomuksia väkivallasta.

2.4 Lasten kertomusten tutkiminen

Uudenlainen yhteiskuntatieteellinen lapsuustutkimus on vaikuttanut siihen, millaisista kysymyksistä olen tutkimuksessani ollut kiinnostunut ja miten olen analyysissäni edennyt. Tutkimussuuntaa voidaan pitää käänteenä lapsuuden tutkimisen historiassa, koska siinä huomio on kohdistunut aivan erityisellä tavalla lapsiin ja lapsuuteen (esim. James & Prout 1990; Alanen 1992; Strandell 1995; Törrönen 1999; Ritala-Koskinen 2001; Alanen & Mayall 2001; Lallukka 2003; Hallet & Prout 2003). Yhteiskuntatieteellistä lapsuustutkimusta voidaan pitää itsenäisenä tutkimussuuntana, koska siinä sitoudutaan tiettyihin teoreettisiin, metodologisiin ja poliittisiin lähtökohtiin.

Uudenlaisen yhteiskuntatieteellisen lapsuustutkimuksen vielä muotoutumassa olevasta paikasta kertoo omalta osaltaan sen nimestä käytävä keskustelu. Kun lähdin tekemään väitöskirjatutkimustani vuonna 1998, puhuin uudesta lapsitutkimuksesta. Olen läpi tutkimusprosessini kiinnittänyt erityistä huomioita siihen, mitä nimitystä tutkimussuunnasta eri yhteyksissä käytetään. Käsitteiden kirjo on laaja. Suomenkielisissä tutkimuksissa on käytetty mm. uutta lapsitutkimusta (Strandell 1992), sosiologista lapsuustutkimusta, yhteiskuntatieteellistä lapsuustutkimusta, uudenlaista lapsuustutkimusta ja lasten tutkimista. Holloway ja Valentine (2000, 6) ovat tarkastelleet lapsuustutkimuksesta käytettyjen nimien variaatioita englanninkielellä. Niitä ovat olleet mm. *sociology of childhood* (Jenks 1982), *the sociological study of childhood* (James & Prout 1990) ja *the new social studies of childhood* (James et. al. 1998). Leena Alanen käyttää 1992 väitöskirjassaan lapsuustutkimuksesta käsitettä *the new childhood studies*. Sama käsitteiden kirjo tulee esille siis sekä suomalaisissa että englanninkielisissä tutkimusteksteissä. Tällä hetkellä käytän tutkimussuunnasta nimeä yhteiskuntatieteellinen lapsuustutkimus.

Yhteiskuntatieteellisen lapsuustutkimuksen synty kietoutui niin kutsutun lapsen toiseuden problematiikan ympärille. Lasten toiseuden on nähty rakentuvan pitkälti suhteessa heidän sukupolviasemaansa. (Qvortrup 1994, 4; Alanen 1992; Mayall 2002.) Lapsuus ei ole ollut itsessään mitään, vaan sen merkitys on muotoutunut sen kautta, miksi sen avulla tullaan. "Lapsena oleminen on ollut tulemista joksikin toiseksi." Lapset ovat olleet monella tavalla näkymättömiä tieteessä. Tämä on näkynyt lapsuutta koskevissa tutkimuksissa esimerkiksi siten, että lasten tutkimisessa on keskitytty usein tutkimaan lapsuuden tapahtumien merkitystä aikuisuuden kannalta. Lapsia koskeva tieto on

ollut usein myös hyvin aikuiskeskeistä, koska lapsia koskeva tieto on ollut pääasiassa aikuisilta kerättyä tietoa ja aikuisten tärkeänä näkemää tietoa lapsista. (esim. Alanen 1992, 54-55; Strandell 1992, 9-21.) Lasten toiseus on liittynyt myös siihen, että lasten näkökulmia eri asioihin ei ole usein edes kaivattu ja siihen, että lapsilta saatu tieto on kyseenalaistunut helposti, mikäli se esimerkiksi on ollut vastakkaista aikuisilta saadun tiedon kanssa.

Yhteiskuntatieteellisessä lapsuustutkimuksessa lapsiin suhtaudutaan vakavasti oman elämänsä subjekteina ja aktiivisina toimijoina ja lapsuutta pyritään lähestymään sen omista lähtökohdista käsin (Strandell 1992, 21-22). Lapset pyritään kohtaamaan sellaisina kuin he ovat, eikä sellaisina kuin heidän oletetaan joskus olevan (Qvortrup 1994, 4-5). Lapsuudella nähdään olevan merkitystä suhteessa menneisyyteen, nykyisyyteen ja tulevaisuuteen (James & Prout 1990, 231). Lapset nähdään aktiivisina subjekteina, jotka tuottavat itse merkityksiä toimintaansa ja jotka vaikuttavat omiin vuorovaikutussuhteisiinsa. Lapsia pidetään sosiaalisesti kyvykkäinä, aloitteellisina ja itseohjautuvina suhteessa omaan elämäänsä. (Strandell 1992, 22.) Yhteiskuntatieteellisen lapsuustutkimuksen pyrkimyksenä on tehdä näkyväksi sitä, miltä asiat näyttävät lasten paikalta käsin ja millaiset asiat ovat tärkeitä lasten kokemusten muotoutumisen kannalta. Lasten näkökulmia esille tuovat tutkimukset ovat tuoneet esille, että lasten näkökulmasta asiat voivat näyttäytyä hyvinkin eri tavoin kuin aikuisten näkökulmasta. (Mayall 2002, 112-139.)

Lapsuustutkimus on nostanut esille monia tutkimusaiheita kannalta merkittäviä lapsia koskettavia asioita. Perheeseen ja kotiin liittyvissä tutkimuksissa on tullut esille, miten tärkeä merkitys fyysisellä kodilla on paikkana sen kannalta, miten lapsi mieltää perheensä. Ymmärrys itsestä ja muista perheenjäsenistä rakentuu suhteessa siihen, miten kotona ollaan (Christensen ym. 2000). Jamesin ym. (1998) mukaan aikuiset määrittelevät toiminnallaan lasten toimintamahdollisuuksia ja esimerkiksi kotona vanhemmilla on lapsia enemmän valtaa tilanteiden hallinnassa. James ym. esittävät kysymyksen siitä, millaista on olla lapsena omassa kodissa. He tuovat esille, että meillä on yllättävän vähän tietoa siitä, millaista lasten elämä kotona on. Tiedon puute liittyy lapsuuden yksityistymiseen ja siihen, miten lapsuutta ikään kuin pidetään suljettuna kodin seinien sisäpuolelle. Kodin seinien sisäpuolella lapsuudet saattavat kuitenkin rakentua kovin monin eri tavoin. Aina lapset eivät voi hyvin omista kodeistaan. Moni lapsi esimerkiksi kokee kodin säännöt ja kurinpidon ongelmallisena. Turvasatamana ihannoitu koti saattaa olla lapselle tarkkailun, vallan ja kontrollin areena. Tällöin koti voi olla lapsille paikka selvitä vaikeista suhteista (ks. Holloway ja Valentine 2000; James ym. 1998). Esimerkiksi silloin, kun lasten perheisiin kuuluvat aikuiset käyttäytyvät väkivaltaisesti, tämä tulee korostuneesti esille.

Yhteiskuntatieteellinen lapsuustutkimus ohjaa tekemään tutkimuksessa sellaisia teoreettisia ja metodologisia ratkaisuja, jotka mahdollistavat lasten toiminnan ja kokemusten näkyväksi tekemisen. Lapsuustutkimuksen kentässä lasten näkyväksi tekemiseen on pyritty sekä teoreettisesti että empiirisesti. Teorialähtöisyys tarkoittaa tutkimuksen tekemisen tasolla pyrkimystä vanhojen

teorioiden lapsilähtöiseen tarkasteluun ja teorioiden kehittämistä sellaisiksi, että ne toimivat myös lasten näkökulmasta. Teoreettinen lapsuustutkimus on pitkälti käsitekeskeistä. Keskeisenä teoreettisena käsitteenä lapsuustutkimuksessa on ollut sukupolvi (esim. Alanen 1992; Mayall 2002). Sukupolvikysymykseen liittyvissä keskusteluissa on pyritty tekemään näkyväksi sitä, miten lapset ovat ikänsä takia monella tavalla eriarvoisessa asemassa kuin aikuiset. Toinen keskeinen teoreettinen käsite lapsuustutkimuksessa on ollut toimijuus (esim. Lehtinen 2000). Toimijuuden kautta on pyritty avaamaan lasten paikkaa ja aktiivista toimintaa eri tilanteissa.

Oma tutkimukseni paikantuu lapsuustutkimuksen kentässä niiden empirialähtöisten tutkimusten joukkoon, joissa ollaan kiinnostuneita siitä, miten lapset kertovat omista kokemuksistaan institutionaalisissa vuorovaikutustilanteissa (esim. Gardner 1998; Danby & Baker 1998; Silverman ym. 1998). Hutchbyn ja Moran-Ellisin (1998, 13) mukaan tällaisten aineistojen avulla voimme tarkastella, miten lapset kertovat ja jäsentävät asioita heille luonnollisissa tilanteissa. Institutionaalisia vuorovaikutustilanteita voidaan tutkimuksen näkökulmasta pitää luonnollisina siinä mielessä, että niitä ei ole järjestetty tutkimustarkoitusta varten.

Luonnollisista institutionaalisista vuorovaikutustilanteista kerättyjen aineistojen tutkimisen kohdalla herää aiheellisesti kysymyksiä siitä, millaista tietoa näissä tutkimuksissa tehdään näkyväksi. Tuotetaanko tutkimuksen avulla tietoa tavallisista lapsista ja lapsuudesta yleensä vai tuotetaanko tutkimuksella tietoa joistakin erityisistä lapsista. Lasten tutkimisen historiasta voi paikantaa sekä ”normaalilapsia” että ”ongelmalapsia” koskevia tutkimuksia. Yhteiskuntatieteellisen lapsuustutkimuksen alkuvaiheen keskusteluihin liittyi kritiikkiä erityislasten tutkimusperinnettä kohtaan. Uudenlaisen yhteiskuntatieteellisen lapsuustutkimuksen julkilausumattomaksi pyrkimykseksi muodostui tavallisen lapsuuden ja siihen liittyvien kysymysten näkyväksi tekeminen.

Yhteiskuntatieteellisessä lapsuustutkimuksessa lapsuuteen liittyvät erilaiset sosiaaliset ongelmat ovat olleet varsinaisina tutkimuskohteina suhteellisen vähän. Sosiaalisten ongelmien näkökulma on ollut tämän tutkimusperinteen sisällä läsnä lähinnä globaalien kysymysten muodossa. Etnografiset tutkimukset, jotka ovat tehneet näkyväksi lapsuuksia kolmansissa maissa, ovat samalla luoneet kuvaa sosiaalisten ongelmien värittämistä lapsuuksista. Katz (2002) esimerkiksi tuo esille sudanilaisia ja new yorkilaisia lapsia koskevassa tutkimuksessa, miten globalisaatio on vaikuttanut eri tavoin lasten arkeen eri puolilla maapalloa. Myös normaalia lapsuutta koskevat tutkimukset ovat tehneet omalta osaltaan näkyväksi aivan tavallisia lapsia koskettavia sosiaalisia ongelmia. Esimerkiksi Christensen ja James (2001) tuovat tutkimuksessaan esille, miten ongelmallista kouluinstituution toiminta lasten näkökulmasta käsin voi olla. Koulujen toiminta on hyvin aikuislähtöistä ja lapsilla on hyvin vähän mahdollisuuksia vaikuttaa esimerkiksi siihen, mitä kouluissa opetetaan. Sosiaalityön tutkimusperinteessä tiedonintressi on usein vahvasti kiinnittynyt sosiaalisiin ongelmiin, tämä voikin olla sosiaalityön tutkimuksen erityinen avaus

lapsuustutkimuksessa. Tarvitsemme lisää tietoa siitä, miten erilaisissa vaikeissa elämäntilanteissa elävät lapset elämästään ajattelevat.

Erityisten lasten tutkimiseen liittyy omia erityisiä haasteita ja eettisiä kysymyksiä. Haasteellista on esimerkiksi, miten tutkittavat lapset tavoitetaan ja miten valitaan tutkimusmenetelmät niin, etteivät ne vahingoita eivätkä loukkaa lapsia. On tärkeää miettiä, miten tutkimustuloksia raportoidaan ja millaista kuvaa raportointivaiheessa luodaan lapsista. Luoko tutkimus esimerkiksi lapsista kuvaa pelkästään uhreina vai onko tutkimuksen luomassa kuvassa tilaa myös selviytymiselle.

Lapsuustutkimus kommunikoi edelleen pääasiassa aikuisten kanssa, koska tutkimustekstit ovat kirjoitettu aikuislukijoille⁶. Hahmotan lapsuustutkimuksen haasteeksi sen, voiko lapsuustutkimus pyrkiä välittämään jotain suoraan lapsille ja voidaanko tutkimustuloksia suunnata myös lapsilukijoille ja lapsikuulijoille. Voisiko esimerkiksi lapsuutta koskevia tutkimustuloksia kirjoittaa myös siten, että tulokset olisivat myös lasten luettavissa? Voisiko se tapahtua esimerkiksi satujen muodossa?

Johanna Kiili (2005) on tutkimuksessaan pohtinut, miten lapsia voidaan osallistaa tutkimusprosessiin ja tätä kautta tehdä lapsia tietoisiksi tutkimuksen teemoista. Pohtiessaan lasten osallistamisen kysymyksiä laajemminkin kuin vain tutkimuksen yhteydessä, Kiili esittää, ettei lasten osallistaminen itsessään saisi olla itsetarkoitus, vaan osallistamista pohdittaessa pitäisi miettiä miksi, miten ja kenen ehdoilla se tapahtuu. Prout (2005) esittää, että dikotomista jakoa lasten ja aikuisten asioiden välillä pitäisi jatkossa pyrkiä rikkomaan. Myös Butler ja Williamson (1994, 127) näkevät sukupolvien välisen vuorovaikutuksen haasteena erityisesti silloin kun toimitaan niiden lasten kanssa, joita koskettavat erilaiset sosiaaliset ongelmat. Lasten ja aikuisten kannalta voi olla hedelmällisempää se, että luodaan areenoita, joilla lapsilla ja aikuisilla on yhdessä mahdollisuus pohtia heitä koskettavia kysymyksiä. Esimerkiksi Australiassa 2004 järjestettyyn lasten pahoinpitelyyn liittyneeseen konferenssiin (ISPCAN 15th International Congress on Child Abuse and Neglect) oli kutsuttu myös lapsia. Perinteisen konferenssiohjelman rinnalla oli ohjelmaa, joka oli tarkoitettu myös/vain lapsille. Lapset oli kutsuttu konferenssiin, koska haluttiin kuulla, mitä lapset itse ajattelevat väkivaltaan liittyvistä kysymyksistä. (www.congress2004.com/congress_program.shtml).

Yhteiskuntatieteellinen lapsuustutkimus sitoutui alkuvaiheessaan paljon sosiaaliseen konstruktionismiin (James & Prout 1990, 26-27). Sosiaaliseen konstruktionismiin sisältyy ajatus monien sosiaalisten todellisuuksien yhtäaikaista olemassaolosta (esim. Berger & Luckmann 1994; Burr 1995, 4-5). Sosiaalinen todellisuus voi näyttäytyä eri tavoin riippuen siitä, mistä käsin sitä tarkastellaan. Esimerkiksi lapsen kokemus perheessä tapahtuvasta väkivallasta voi poiketa paljon siitä, miten perheen vanhemmat tilanteen näkevät. Tämän takia on tärkeää tutkia, miten lapset ajattelevat eri asioista. Sosiaaliseen

⁶ *Tutkimusta tehdessä koin haasteellisenä sen, miten lasten asioista sai kirjoitettua tieteen kielelle. Lasten kertomat asiat tuntuvat usein kovin naivilta tieteellisessä tekstissä.*

konstruktionismiin sisältyy ajatus siitä, että sosiaalinen todellisuus rakentuu vuorovaikutussuhteissa. Tutkimuksellinen mielenkiinto kohdistuu siksi vuorovaikutukseen, prosesseihin ja kieleen (Burr 1995; Gergen 1994; Jokinen ym. 1995; Juhila ym. 2003).

Näkemyks lapseudesta sosiaalisena konstruktiona asettaa yhteiskuntatieteelliselle lapsuustutkimukselle haasteen, miten suhtautua lapsuuden muotoutumisen biologisiin ja sosiaalisiin tekijöihin, sillä lapsuus on kuitenkin myös biologista kypsymistä ja yhteisön jäseneksi kasvamista. Jos lapsuutta tarkastellaan pelkästään sosiaalisena konstruktiona, niin ei ole olemassa mitään "todellista lasta" tai todellisia lapsia koskettavia sosiaalisia ongelmia. Tällöin sitoudutaan analysoimaan sitä, miten tuotamme erilaisissa puhekäytännöissä erilaisia toisiinsa nähden yhtä tosia kuvia lapsuudesta. (James & Prout 1990, 26-27.) James ja Prout (1990, 31) eivät kiellä lapsuuden muodostumisen biologista ja sosiaalista puolta ja heidän mielestään lapsuuden ymmärtämisen kannalta on oleellista pyrkiä hahmottamaan suhde, joka on lapsen oman aktiivisen toiminnan ja eri sosiaalisten prosessien välillä. Myös Mayall (2002) näkee psykologisen lapsia koskevan tiedon hyödyntämisen tärkeänä lapsuustutkimuksessa. Psykologiassa on vahvat lapsitutkimuksen perinteet esimerkiksi lapsen kielen ja ajattelun kehityksen alueella (esim. Donaldson 1978; Grieve & Hughes 1990).

Omassa tutkimuksessani olen hyödyntänyt psykologisen ja narratiivisen tutkimuksen yhteyksissä syntynyttä tietoa hahmottaessani sitä, mitä ajattelen lasten kertomuksista. Tärkeä teoreettinen kysymys lasten kertomuksia tutkittaessa on se, mitä ajattelemme lasten kokemusten ja kertomusten välisestä suhteesta. Myös lastensuojelun ammatillisista lähtökohdista käsin tuo kysymys on tärkeä, koska se vaikuttaa siihen, halutaanko lapsia kuulla, miten lapsia kuullaan, miten lapsen kertomaan suhtaudutaan ja mihin lapsen kuuleminen johtaa. Kysymystä onkin pohdittu suhteellisen paljon lasten todistajalausuntojen luotettavuuden arviointiin liittyen ja lasten haastatteluun liittyvässä ammattikirjallisuudessa (esim. Goodman & Bottoms 1993; Fivush 1993; Fivush 1998; Everson 1997; Cederborg 2000). Olen lähtenyt liikkeelle siitä, että lapsen kertomuksissa välittyy jotain siitä, mitä lapsi on kokenut. Daniel Sternin (1994), Vilma Hännisen (1999), Susan Engelin (1995; 1999) ja Jeff Hearnin (1998) ajatusten avulla olen hahmottanut suhdettani lasten kertomuksiin ja kokemuksiin.

Daniel Sternin mukaan lapsen maailma koostuu kokemusmaailmasta ja 2,5-4 -vuoden iästä lähtien myös kertomusmaailmasta. Kokemusmaailma koostuu aistimuksista, havainnoista, tunteista, ajatuksista ja toiminnasta. Kertomusmaailma on rekonstruktioita kokemusmaailmasta ja se luodaan jaettavaksi muiden kanssa. Kerrottaessa syntyy uusi todellisuus, jota kutsutaan kertomuksen todellisuudeksi. Subjektiiivisessa kokemusten todellisuudessa ja kertomusten todellisuudessa on samoja piirteitä, mutta ne eivät koskaan ole samanlaisia. (Stern 1992, 131-149.)

Määrittelen tässä tutkimuksessa lasten kertomisen ja kertomukset laajasti. Kertominen ei ole vain puhumista. Tarkoitan lasten kertomuksilla kaikkia niitä tapoja, joilla lapset viestivät perheessään tapahtuneesta väkivallasta. Kertomus

voi olla puhuttu, piirretty, elehditty, näytelty tai leikitty. Vilma Hänninen (1999, 55) määrittelee kertomuksen seuraavasti: ”Kertomus on sisäisessä tarinassa muodostuvan elämäntapahtumien tulkinnan tuomista kielen tai muun symbolijärjestelmän piiriin puhuttuna, kirjoitettuna tai vaikkapa piirrosten tai esittävän tanssin muodossa. Yksittäinen kertomus ei koskaan voi esittää sisäistä tarinaa ”kokonaan”, vaan ainoastaan katkelmia siitä. Kuitenkin yksittäiseen episodiinkin keskittyvä kertomus voi heijastaa laajempaa ja yleisempää sisäisen tarinan tematiikkaa.” Vilma Hänninen tarkastelee henkilökohtaisen kokemuksen ja muiden kanssa jaetun kertomuksen suhdetta käyttäen käsitteitä sisäinen tarina ja kertomus. Sisäinen tarina on tapa jäsentää omaa elämää. Sen muotoutumiseen vaikuttavat monet kulttuuriin, sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja yksilön kokemushistoriaan liittyvät tekijät. Sisäisen tarinan ja kertomuksen suhde on refleksiivinen. Kerronta on muodoltaan erilaista kuin sisäinen tarina. Saadessaan kertomuksen muodon myös sisäinen tarina saattaa muuttua. Myös kerrontatilanne vaikuttaa paljon siihen, millaiseksi kertomus muotoutuu. Samoin kertojan päämäärät vaikuttavat siihen millaiseksi hän kertomuksensa muotoilee. (Hänninen 1999, 50-57.)

Omasta elämästä puhuminen palvelee lapsilla samoja asioita kuin aikuisillakin. Lapset kertovat omista kokemuksistaan halutessaan kokea niitä uudelleen, halutessaan jakaa kokemuksiaan, kertoakseen toiselle itsestään, hallitakseen kokemukseen liittyviä tunteitaan sekä ratkaistakseen tilanteisiin liittyviä mahdollisia ongelmia. (Engel 1995, 84.) Kerronnan avulla lapset ohjaavat kokemuksiaan ja luovat suhteita ympäristöönsä. Lapsilla on tarve pyrkiä ymmärtämään heille ja heidän ympäristössään tapahtuvia asioita. Kertomalla lapset voivat saavuttaa tunteen, että he hallitsevat elämäänsä. Esimerkiksi kertomalla vaikeasta tapahtumasta yhä uudelleen ja uudelleen saavuttaa lapsi vähitellen varmuuden siitä, että hän pystyy hallitsemaan tähän tapahtumaan liittyvät tunteet. (mt., 41.)

Susan Engel (1999) kirjoittaa, miten muistaminen ja kertominen ovat aina hyvin tilannesidonnaisia prosesseja. Meillä on sisäisiä malleja siitä, miten eri tilanteissa muistellaan ja kerrotaan asioista. Missä, keiden kanssa ja mitä varten asioita muistelemme vaikuttaa siihen, miten asiat muistamme. Menneisyyden muistelu on siinä mielessä luonteeltaan hyvin vuorovaikutuksellista. Engel kuvaa, kuinka terapeutisissa tilanteissa ääneen kerrottaessa jostain hyvin henkilökohtaisesta tulee muiden kanssa jaettua. Terapeutisissa tilanteissa kertomisen merkitys nähdään sitä kautta, että menneisyyden muistelu ja siitä puhuminen voi vaikuttaa positiivisesti nykyiseen elämäntilanteeseen. Muistelun ja puhumisen merkitys on siinä, miten ne vaikuttavat toimintaan nykyhetkessä. Terapeutisissa tilanteissa ei voida muuttaa menneisyyttä, mutta muisto menneisyydestä voi muuttua. Engel muistuttaa, että muisto menneisyydestä ei koskaan vastaa täysin sitä, mitä oikeasti on tapahtunut. Vuorovaikutustilanteissa voi tapahtua muistoista neuvottelua siksi, että joku ulkopuolinen ohjaa, mitkä asiat joistain tilanteista on oleellista muistaa. Hyvin usein muistot menneisyydestä rakennetaan yhdessä toisten kanssa ja tällöin on hyvin tärkeää ottaa huomioon niiden prosessien merkitys, joissa menneisyyteen liittyviä

muistoja rakennetaan. Engel toteaa, että muistelussa pyritään usein minimoimaan muistojen dissonanssia. Tämä tarkoittaa sitä, että muistellessa pyritään usein rakentamaan mahdollisimman eheä kuva omasta menneisyydestä.

Jeff Hearn on jäsentänyt väkivaltaa käyttäneiden miesten väkivaltaa koskevan puheen ja todellisten tapahtumien suhdetta neljän lähestymistavan avulla (ks. Hearn 1998, 60-68). Sovellan Hearnin lähestymistapoja siihen, miten lasten kertomaan voidaan suhtautua tutkimuksessa. Eräs tapa suhtautua lasten kertomuksiin on, että lasten kokemusten ja kertomusten välistä suhdetta ei problematisoida, vaan niistä kummastakin ollaan kiinnostuneita. Toisessa lähestymistavassa kokemusten nähdään tuottavan kerrontaa. Kokemus on todellista ja puhe kuvaa kokemusta. Kiinnostuksen kohteena on kerronta. Kolmannessa lähestymistavassa kerrontaa tarkastellaan tekstinä. Kerronnan suhde todellisiin tapahtumiin on itsenäinen. Puhe ei vain kuvaa kokemuksia vaan tuottaa myös itsessään aktiivisesti kokemuksia. Kerronnassa voi kulkea rinnakkain useanlaisia kertomuksia tapahtumista. Kertomistapahtuman merkitys nähdään moninaisena. Tämän lähestymistavan ongelmaksi nousee kokemusten ja kertomusten välinen suhde. Jos kiinnostus kohdistuu vain kertomuksiin voi lapsen kokemusten luonne jäädä tutkijalle hyvin hämäräksi. Neljännessä lähestymistavassa huomioidaan kokemusten sekä materiaallinen että diskurssiivinen puoli. Tällöin kiinnostus kohdistuu sekä siihen, mitä lapsi kertoo kokemuksistaan että myös siihen, mitä laajempaa tietämystä lapsen kokemuksista on. Vaikka olen kiinnostunut lasten kertomuksista itsessään, sitoudun edellä kuvaamistani Hearnin lähestymistavoista viimeisimpään, jossa korostuu kertomisen kontekstisidonnaisuus ja yhteys materiaaliseen todellisuuteen.

Ajattelen, että lasten kertomuksia tutkittaessa täytyy aina suhtautua vakavasti kontekstointiin liittyviin kysymyksiin. Lapset kertovat aina asioista joltakin tietyltä paikalta käsin. Kontekstoinnissa kerronta suhteutetaan johonkin laajempaan yhteyteen. Jokinen ja Juhila (1999, 56) kirjoittavat, että merkitysten tuottaminen on tilannesidonnaista, mutta samalla myös riippuvaista laajemmista yhteyksistä. Ajattelen, että parhaimmillaan kontekstointi luo kehykset lapsen kertomille asioille. Pahimmillaan kontekstointi tekee lapselta saadusta tiedosta toissijaisen siirtämällä huomion pois siitä, mitä lapsi on kertonut. Ymmärrän lasten kertomisen hyvin vuorovaikutuksellisenä tapahtumana. Miten ja mitä lapset kertovat väkivaltaan liittyvistä kokemuksistaan riippuu hyvin paljon tilanteista, joissa he kertovat. Tässä tutkimuksessa lasten kertominen on esimerkiksi hyvin paljon yhteydessä siihen, miten ammattilaiset ryhmien tilanteissa toimivat.

3 Lasten kertomusten sekä lasten ja ammattilaisten vuorovaikutuksen tutkiminen

3.1 Tutkimuksen tehtävä

Tämän tutkimuksen tehtävä on tarkastella, miten ja mitä perheväkivaltaa kokeneet lapset kertovat terapeuttisissa ryhmissä kokemastaan perheväkivallasta. Mielenkiintoni kohdistuu lasten erilaisiin perheväkivallasta kertomisen tapoihin ja väkivaltaa koskevan kerronnan sisältöihin. Ymmärrän kertomisen laajasti, en vain pelkästään puheena. En rajaa perheväkivallan tarkastelua kovin tarkkoilla väkivallan määritelmillä, koska mielenkiintoni kohdistuu siihen, miten perheväkivalta tulee kuvatuksi lasten kerronnassa. Kertominen on aina hyvin tilannesidonnaista ja kertomisella on usein vahvasti vuorovaikutuksellinen luonne. Lähestyn tässä tutkimuksessa kertomisen kontekstisidonnaisuutta ja vuorovaikutuksellista luonnetta tarkastelemalla tilanteita, joissa väkivallasta kertominen tapahtuu.

Näen lapset aktiivisina toimijoina ja ajattelen, että lapsilla on näkemyksiä heitä koskevista asioista. Lasten aktiivinen toimijuus tulee esille esimerkiksi siinä, että lapset vaikuttavat omalla toiminnallaan siihen, mitä terapeuttien ryhmien kertomistilanteissa tapahtuu.

Tutkimustehtäväni jakaantuu alakysymyksiin, joita tarkastelen artikkeleissa. Artikkeleissa tarkastelen lasten perheväkivallasta kertomisen tapoja, väkivaltaa koskevan kerronnan sisältöjä, lasten kerronnan tutkimisen metodologisia haasteita, perheväkivaltaa lasten toimijuuden näkökulmasta sekä kertomiskontekstin yhteyttä siihen, miten lapset kertovat perheväkivaltaan liittyvistä kokemuksistaan. Artikkeleiden tutkimuskysymyksiä ja sisältöjä kuvaan tarkemmin luvussa neljä.

3.2 Tutkimusaineisto

Tutkimusaineistoni on peräisin Ensi- ja turvakotien liiton vuosina 1997-2001 toteuttaman Lapsen aika -projektin yhteydessä järjestetyistä lastenryhmistä. Lapsen aika -projektissa kehitettiin perheväkivaltaa kokeneiden lasten kanssa

tehtävää työtä. Projektin kehittämistyössä lähdettiin liikkeelle YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen keskeisistä periaatteista: lapsen oikeudesta osallistumiseen, huolenpitoon ja yhteiskunnallisiin resursseihin sekä erityiseen suojeluun. Lisäksi lasten kanssa työskentelyä perusteltiin sillä, että väkivalta aiheuttaa lapsille traumakokemuksia ja lapsilla on näin oikeus ilmaista näkemyksiään ja saada apua väkivallasta selviytymiseen. Projektissa korostettiin vahvasti toiminnan lastensuojelullista luonnetta. (Oranen 2001 b, 28-29.) Lapsen aika –projektin aikana kaikista turvakotien asiakkaista noin puolet oli lapsia, keskimäärin 1400 lasta vuodessa. Projektin⁷ lapsityön yksilötyön asiakkaana oli keskimäärin 425 lasta vuodessa ja sen ohessa lasten ryhmissä oli noin 120 lasta vuodessa. Lähes puolet turvakotien lapsiasiakkaista oli lastensuojelun kanssa yhteisiä asiakkaita. (Forsberg 2002, 40.) Tässä tutkimuksessa minulla ei ole ollut käytettävissä tietoa siitä, kuinka moni aineistoni lapsista on ollut kunnallisen lastensuojelun asiakkaana.

Projektin jälkeen lapsiasiakkaiden määrät ovat edelleen olleet nousussa ja projektin aikana käyttöön otetuista työmuodoista, kuten esimerkiksi ryhmätoiminnasta, on tullut vakiintuneita työmuotoja. Esimerkiksi vuonna 2004 lapsia oli yksilötyön asiakkaana liki 1000 ja lapsille suunnattuja ryhmiä järjestettiin lähes 30 (Ensi- ja turvakotien liitto ry:n vuosikertomus 2004, 9). Lapsen aika -projektia voidaan pitää merkittävänä kehittämishankkeena perheväkivaltaa kokeneiden lasten kanssa työskentelyn kehittämisessä ja lapsilähtöisyydessä sekä kansallisesti että kansainvälisesti arvioituna. Hyvin poikkeuksellisenä voidaan pitää myös sitä, että projektista annettiin lasten ja ammattilaisten välisistä kohtaamisista tallennettua aineistoa tutkimuskäyttöön. Työntekijät tallensivat itse lasten kanssa työskentelyään videonauhoille ja tarjosivat materiaalia tutkimuskäyttöön, koska olivat kiinnostuneita kehittämään omaa työtään. Sensitiivisen tutkimusaiheen kannalta tällä tavoin kerätty aineisto on hyvin arvokas (ks. Tisdall 2003, 137-141; Stanko & Lee 2003, 1-5).

Tutkimusaineistoni on kerätty kahdesta projektin puitteissa toteutetusta perheväkivaltaa kokeneille lapsille järjestetystä supportiivisesta terapeutisesta lastenryhmästä. Ryhmien toiminnan suunnittelun pohjana on ollut Peledin ja Davisin (1995) manuaali ”Groupwork with Children of Battered Women: A Practitioner’s Manual”. Manuaalissa esitellään ryhmätoiminnan tavoitteet, miten ryhmät kootaan, millaisia väkivaltaan liittyviä aiheita ryhmien tapaamisissa käsitellään ja miten aiheita lasten kanssa työskentetään. Manuaalissa on vahvasti psykoedukatiivinen viitekehys; tavoitteena on, että lapset oppivat kertomaan väkivaltaan liittyvistä kokemuksistaan ja tiedostavat sen, että he ovat joutuneet kokemaan jotain sellaista, joka ei ole oikein. Tavoitteisiin kuuluu myös lasten itsetunnon vahvistaminen ja itsesuojelun oppiminen. Lisäksi ryhmissä pyritään siihen, että lapset kokevat ryhmätoimintaan osallistumisen myönteisenä ja turvallisena.

⁷ *Projektiin liittyvää toimintaa oli lähes kaikissa turvakodeissa (10/13) ja sen lisäksi järjestön ensikodeissa ja Pienperheyhdistyksessä.*

Aineistoni ryhmissä ohjaajat toimivat hyvin joustavasti etukäteissuunnitelmiansa mukaan. Ohjaajien herkkyys lapsille näkyi siinä, että he antoivat lapsille paljon tilaa vaikuttaa ryhmien toimintaan. Ohjaajat virittivät tilanteita väkivallasta keskustelemiselle ja antoivat lapsilla mahdollisuuksia käsitellä perheväkivaltaan liittyviä kokemuksia monin tavoin. Puhumisen lisäksi lapset työstivät kokemuksiaan esimerkiksi piirtäen, näytellen ja leikkien. Toisen ryhmän toimintaa käsittelevässä pro gradu työssä (Pitkäkangas-Laitila & Räisälä 1999) tarkasteltiin, miten manuaalin käyttö näkyi ryhmän toiminnassa. Yhtä keskeisintä tulosta kuvaa manuaaliristiriidan käsite, joka kuvaa sitä, miten työntekijät olivat ryhmää ohjattaessa usein tilanteessa, jossa joutuivat ratkaisemaan pitävätkö kiinni manuaalin ohjeista vai poikkeavatko toiminnassaan manuaalin antamista ohjeista. Ryhmän edetessä ohjaajat alkoivat soveltaa manuaalia yhä vapaammin oman toimintansa suunnittelussa. Manuaalista poikkeaminen näytti johtavan lapsikeskeisempien työskentelymenetelmien käyttöönottoon.

Ensisijainen aineisto on yhteensä kahdestakymmenestä terapeutisesta ryhmätapaamisesta tallennettu videoaineisto. Ryhmiin osallistui seitsemän perheväkivaltaa kokenutta lasta. Ensimmäiseen ryhmään kuului kaksi neljävuotiaasta tyttöä ja ryhmä kokoontui yhdeksän kertaa yhden tunnin ajan kerrallaan. Ryhmää ohjasi kaksi naisohjaajaa. Kerroista kahdeksan on tallennettu videolle. Toiseen ryhmään kuului viisi lasta, kaksi poikaa (6- ja 7-vuotiaat) ja kolme tyttöä (6-, 7- ja 9-vuotiaat). 9-vuotias tyttö keskeytti ryhmän ensimmäisen kerran jälkeen. Ryhmää ohjasi yksi naisohjaaja ja yksi miesohjaaja. Toinen ryhmä kokoontui kaksitoista kertaa puolitoista tuntia kerrallaan. Kaikilta kerroilta on videonauhoitus. Kumpikin ryhmä kokoontui turvakodin tiloissa viikoittain ja lapset kävivät ryhmissä omista kodeistaan käsin. Kaikilla ryhmiä vetäneillä työntekijöillä on tutkinto sosiaali- ja hoitoalalta ja heillä on sen lisäksi paljon muuta koulutusta ja kokemusta lasten kanssa tehtävän työn alalta. Hannele Forsberg (2000, 27) on tutkinut samojen työntekijöiden toimintaa ja hän on tutkimuksessaan kuvannut heidän asiantuntijuuttaan perinteiseksi lapsitietämykseksi ja -asiantuntijuudeksi.

Ryhmien tapaamisista tallennetun aineiston lisäksi käytössäni on ollut jokaisesta lapsesta myös muuta ryhmiin osallistumiseen liittyvää aineistoa. Kokonaisuudessaan aineistossani on videonauhoituksia ryhmistä (26 tuntia) ja ryhmiä edeltäneistä yksilötapaamisista (kuuden lapsen osalta yhteensä n. 7 tuntia), jälkikäteen kirjoittamani havaintomuistiinpanot ryhmä- ja yksilötapaamisista (n.30 sivua), litteroitu aineisto ryhmätapaamisista (455 sivua), erilaista lomakeaineistoa lapsista ja heidän vanhemmistaan (90 sivua), muistiinpanoja muutamista työntekijöiden kanssa käydyistä keskusteluista ja tutkimusprosessiin liittyvät omat muistiinpanoni. Ryhmistä tallennetut videonauhoitukset ovat ryhmiä ohjanneiden työntekijöiden tallentamia ja käytössäni ollut lomakeaineisto on myös syntynyt osana turvakodin työkäytäntöjä. Lasten ryhmissä tekemät piirustukset eivät ole olleet itsessään

aineistonani, vaan olen ollut enemmänkin kiinnostunut niistä tilanteista, joissa piirustuksia tehdään ja niistä keskustellaan⁸.

3.3 Institutionaalisten vuorovaikutustilanteiden tutkiminen

Tutkimukseni aineisto on niin kutsuttua institutionaalista vuorovaikutustilanteista kerättyä aineistoa. Tällä tavoin kerätty aineisto mahdollistaa sen tarkastelun, mitä tapahtuu asiakkaiden ja työntekijöiden välisessä kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa (esim. Jokinen & Juhila & Pösö 1995; Jaatinen 1996; Peräkylä & Vehviläinen 1999; Jokinen & Suoninen 2000; Mäkitalo 2002; Holma & Wahlström (toim.) 2005; Kurri 2005). Tutkimukset ovat osoittaneet, että erilaisissa auttamistyön käytännöissä lapsen asema voi olla hyvin erilainen (Cederborg 1994; Forsberg 1998; Hurtig 2003; Pösö 2004). Ammattilaisten ja lasten vuorovaikutusta koskeva tutkimus on kansainvälisesti hyvin vähäistä ja erityisesti terapeutit kohtaukset eivät ole olleet kovin avoimia tutkimukselle. Perheväkivaltaa kokeneille lapsille suunnatut ryhmät ovat vielä harvinaisia ja ryhmistä on olemassa vain muutamia tutkimuksia (Mullender 1995; Peled & Davis 1995, 12; Corby 2000, 214-215). Lisäksi perinteisesti terapiatilanteiden tutkimisessa on keskitytty terapian vaikuttavuuden tutkimiseen ja sen tutkiminen, mitä terapeutissa tilanteissa varsinaisesti tapahtuu on ollut harvinaisempaa (Silverman 1997, 15-26)⁹. Sosiaaliseen konstruktionismiin sitoutuva institutionaalisten vuorovaikutustilanteiden tutkimus on vaikuttanut tutkimustapaani siten, että tutkiessani lasten perheväkivaltaan liittyviä kertomuksia olen kiinnittänyt huomioita lasten ja työntekijöiden keskinäiseen vuorovaikutukseen ja siihen, miten perheväkivalta sosiaalisena ongelmana tulee tulkiksi institutionaalissa käytännöissä. Tutkiessani lasten kerrontaa ja kertomuksia, olen nähnyt tärkeänä samanaikaisesti tarkastella, miten työntekijät lasten kertomuksiin reagoivat (Gergen 1994, 236-252; Juhila ym. 2003, 16-19; Jokinen ym. 1995, 9-31). Sosiaalisen konstruktionismin kentässä paikannun kontekstoinnin merkitystä korostaviin tutkimuksiin. Vaikka ensisijainen mielenkiintoni kohdistuu lasten kerrontaan, näen tärkeänä huomioida aineistoni lasten sosiaaliset olosuhteet ja tilanteet, joissa lapset perheväkivaltakokemuksistaan kertovat.

Terapeutisista ryhmistä tallennetun aineiston käyttämiseen tutkimusaineistona liittyy tutkimuksessani monia etuja. Aineisto on rikasta lasten

⁸ Lasten piirustuksia voidaan käyttää tutkimuksissa monilla tavoilla aineistona. Piirustuksista voidaan tehdä tulkintoja, piirustukset voivat havainnollistaa asioita, joista lapset kertovat tai huomio voi kohdistua siihen, millaisia tulkintoja lapset itse piirustuksistaan tekevät. (ks. Aronsson 1997, 11-26.)

⁹ Laadullinen terapiaprosesseihin liittyvä tutkimus on keskittynyt pääasiassa aikuisten ja terapeuttien välisiin kohtauksiin (esim. Kurri 2005; Holma & Wahlström (toim.) 2005).

perheväkivaltaan liittyvän kerronnan suhteen, koska lapset osallistuvat terapeutisiin ryhmiin käsittelemään kokemaansa perheväkivaltaa. Aineisto on myös siinä mielessä syvää, että lapset keskustelevat samoista perheväkivaltaan liittyvistä teemoista useita kertoja terapiaprosessin aikana. Ryhmämuotoiset keskustelut ovat olleet tutkimukseni näkökulmasta hyviä, koska olen kiinnostunut nimenomaan lasten jaetuista tavoista jäsentää perheväkivaltaa. Aineisto on myös mahdollistanut sen tarkastelun, miten lastensuojelun työprosesseissa kuullaan lasten perheväkivaltaan liittyviä kokemuksia. Lapset keskustelevat ryhmissä perheväkivallasta vanhempiensa suostumuksella ja myötävaikutuksella. Tällä on todennäköisesti vaikutusta siihen, miten lapset käsittelevät vaikeita henkilökohtaisia kokemuksiaan ryhmissä. Myös tutkimuseettisesti luonnollisista institutionaalisista vuorovaikutustilanteista kerätty aineisto on turvallinen. Ryhmät tarjoavat lapsille turvallisen puitteen puhua vaikeista kokemuksistaan.

Terapeuttien ryhmien turvallisuus muodostuu struktuurin, pysyvyyden, vertaisuuden ja terapeuttisuuden ympärille. Struktuuri viittaa siihen, että ryhmien toteutuksessa on tietty rakenne ja ryhmät toimivat tiettyjen sääntöjen mukaisesti. Pysyvyys viittaa siihen, että ryhmät ovat suljettuja ryhmiä; lapset kohtaavat ryhmissä aina samat jäsenet ja ryhmät tapaavat säännöllisesti etukäteen sovitun aikataulun mukaisesti. Lasten vertaisuus syntyy siitä, että kaikilla lapsilla on kokemuksia perheväkivallasta ja tämä vaikuttaa siihen, että lapsille syntyy luottamus kertoa omista kokemuksista. Luottamus toisiin kasvaa tapaamiskertojen myötä. Terapeutisuus kuvaa sitä, miten keskustelukonteksti on virittynyt. Ohjaajilla on kokemusta perheväkivaltaa kokeneiden lasten kanssa työskentelystä ja he ohjaavat ryhmiä terapeuttisella otteella. Ohjaajat myös luovat toiminnallaan turvallisuutta. Terapeutiset ryhmätapaamiset muodostavat kontekstin, jossa lapset jakavat perheväkivaltakokemuksiaan yhdessä samanlaisia kokemuksia omaavien lasten ja aikuisten ryhmänohjaajien kanssa. Lapsuustutkimuksen näkökulmasta ryhmistä kerätyn aineiston etuna voidaan myös pitää sitä, että aineistossa aikuinen-lapsi valta-asetelma ei ole niin voimakas, koska aineiston tilanteissa lapsia on usein enemmän kuin aikuisia (ks. Tisdall 2003, 138-139).

Terapeuttisista ryhmätapaamisista kerätyn aineiston käyttämistä tutkimusaineistona voidaan tarkastella kriittisestikin. Voidaan kysyä, kuinka vapaasti lapset ryhmissä puhuvat kokemuksistaan. Institutionaalisissa puitteissa syntynyt puhe voidaan nähdä negatiivisessa mielessä ”terapiapuheena”, joka on luonteeltaan jotain muuta kuin lasten luonnollinen kerronta. Itse en näe jakoa terapiapuheen ja luonnollisen puheen välillä mustavalkoisena. Terapeutiset ryhmät ovat osa aineistoni lasten elämää. Niitä ei ole järjestetty tutkimustarkoitusta varten, joten ryhmissä väkivallasta keskusteleminen on osa näiden lasten elämää. Tutkijana tuskin olisin voinut tavoittaa luonnollisempaa lasten puhetta perheväkivallasta. Esimerkiksi haastattelututkimuksen tekeminen aiheesta olisi ollut vaikea toteuttaa haastateltavien lasten löytämisen, haastattelulupien saamisen ja eettisesti kestävästi toteutettujen haastattelujen tekemisen kannalta (ks. Mason & Falloon 2001).

Ammattilaisten ja lapsiasiakkaiden välisistä vuorovaikutustilanteista kerätyn aineiston käyttämiseen tutkimuksessa liittyy eettisesti haasteellisia kohtia (ks. Allred 1998). On esimerkiksi kyseenalaista, kuinka hyvin pienet lapset ymmärtävät, että ryhmistä tallennettua aineistoa tullaan jossain vaiheessa käyttämään tutkimustarkoitusta varten. Ryhmiä ohjanneet työntekijät ovat kertoneet asiasta lapsille ja vanhemmille ja saaneet asiaan heidän suostumuksensa. Vanhempien kanssa tehdyssä kirjallisessa sopimuksessa vanhemmat/vanhempi antoivat luvan siihen, että lapsi saa osallistua ryhmään ja että vanhempi sitoutuu huolehtimaan lapsen kuljettamisesta ryhmään ja osallistumaan sovitusti samaan aikaan järjestettävään vanhempien ryhmään. Vanhemmat myös antoivat luvan siihen, että ryhmää edeltäneet alkutapaamiset ja lasten ryhmän tapaamiset voidaan videoida ja että videoita voidaan käyttää ryhmätoiminnan kehittämiseksi tehtävässä tutkimuksessa. Oikeus nauhoitusten käyttöön ja katseluun on ainoastaan ryhmätoiminnasta vastaavilla työntekijöillä, tutkimuksen tekijöillä ja heidän työnsä ohjaajilla. Sopimuksessa myös luvattiin, että tutkimusten tulokset raportoidaan niin, että mukana olleiden lasten ja heidän perheidensä henkilöllisyys ei paljastu. Sopimuksessa tuotiin myös esille ryhmien toiminnan luottamuksellisuus ja se, että tietyissä tilanteissa työntekijöillä on velvollisuus tehdä lastensuojeluilmoitus. Vanhempien kanssa tehty kirjallinen sopimus ja lapsille kertominen eivät kuitenkaan tarkoita sitä, että lapsille olisi syntynyt tutkimuksesta realistista kuvaa. Lapsia tutkittaessa tutkijalla on erityisen suuri vastuu siitä, mitä hän tutkimuksessaan tekee. Itse olen pyrkinyt analysointi- ja kirjoittamisprosessin aikana pitämään mielessä, että aineistoni lapset voivat jonain päivänä olla tutkimukseni lukijoita.

Eettisiä haasteita ja ryhmien toiminnan tutkimisen sensitiivisyyttä kuvaavat myös kysymykset, joita minulle on tutkimukseni eri vaiheissa esitetty. Usein kysymyksiin on kiteytynyt huoli lasten tilanteesta ja se, miten tutkimuksen tekemisen avulla voidaan auttaa perheväkivaltaa kokeneita lapsia. Tutkimusaiheestani on esitetty mm. seuraavanlaisia kysymyksiä: Voiko lapsille koitua ongelmia siitä, että he esiintyvät tutkimukseni aineistossa? Miten lapsista ja tilanteista voi kirjoittaa niin, että lapset eivät ole tunnistettavissa? Ovatko kaikki aineistoni lapset lastensuojelulapsia ja miten heitä on autettu? Mitä hyötyä ryhmistä lapsille on, jos väkivalta kuitenkin jatkuu heidän elämässään?

3.4 Aineiston lapset

Olen ensisijaisesti kiinnostunut lasten jaetuista tavoista kertoa perheväkivaltaan liittyvistä kokemuksistaan. Huomioni kohdistuu kertomisen tapoihin ja sisältöihin. Vaikka mielenkiintoni on ensisijaisesti kohdistunut kieleen, vuorovaikutukseen ja prosesseihin, on lasten kertomusten kontekstoinnin kannalta tärkeää myös pohtia millaisia lapsia aineistooni on valikoitunut. Sosiaaliseen konstruktionismiin sisältyy ajatus siitä, että todellisuus voi näyttäytyä erilaisena riippuen siitä, kenen näkökulmasta sitä tarkastellaan (Burr

1995, 4-5). Lapsen näkemys perheessä tapahtuneesta väkivallasta voi olla hyvinkin erilainen kuin esimerkiksi perheen isän näkemys asiasta. Teoreettisesti sosiaalinen konstruktionismi mahdollistaa hyvinkin erilaisten todellisuutta koskevien tulkintojen olemassa olon. Olen kuitenkin useaan kertaan tutkimustani tehdessä joutunut miettimään voiko tutkimuksen teoreettismetodologinen lähestymistapa aiheuttaa sen, että tutkija ummistaa silmänsä joltain oleelliselta, jos esimerkiksi keskittyy vain lasten kerronnan tutkimiseen? Lapset kertovat perheväkivallasta, mutta aivan varmasti paljon jää sanomatta. Ehkä lapset paljastavat vain jotain jonka uskaltavat, jotain jolle löytävät sanat, jotain jonka ääneen sanomiseen he ovat valmiita. Kaikkea koettua perheväkivaltaa ei ole ehkä mahdollistakaan pukea sanoiksi. Millainen kuva lapsen kokemasta perheväkivallasta syntyy, jos tuo kuva luodaan vain lapsen kertoman perusteella? Kuinka paljon esimerkiksi 4 -vuotias lapsi kertoo perheessään tapahtuneesta väkivallasta? Mitä jos lapsi kertoo vain hyvin vähän, ehkä vain joitain yksittäisiä väkivaltaan viittaavia sanoja? Tyytyykö tutkija noihin sanoihin?

Eräs konstruktionistinen tapa ratkaista edellä olevat kysymykset on tutkimuksen kohteena olevan puheen kontekstointi. Kontekstointi tapahtuu muiden diskurssien avulla. Kontekstoinnissa puhe suhteutetaan johonkin laajempaan yhteyteen. Jokinen ja Juhila (1999, 56) kirjoittavat, että merkitysten tuottaminen on tilannesidonnaista, mutta samalla myös riippuvaista laajemmista yhteyksistä. Lasten perheväkivaltaa koskevan kerronnan kontekstointi voi tapahtua esimerkiksi vanhemmilta tai viranomaisilta saadun tiedon avulla. Seuraavaksi kuvaan millaisia lapsia tutkimusaineistossani on. Omalta osaltaan tämä kuvaus rakentaa kontekstia lasten kerronnan tarkastelulle.

Kaikki aineistoni lapset ovat kokeneet perheväkivaltaa. He ovat seuranneet vanhempiensa välillä olevaa väkivaltaa ja osa lapsista on joutunut myös itse väkivallan kohteeksi. Yhtä lukuun ottamatta kaikki lapset ovat olleet turvakodissa äitinsä kanssa isän väkivaltaisen käyttäytymisen vuoksi ennen ryhmään ohjautumista. Ryhmään ohjautumista on edeltänyt aina jokin muu työskentely lapsen kanssa. Esimerkiksi turvakodin työntekijät ovat keskustelleet lapsen kanssa turvakotiin tulon syistä ja väkivallasta. Osa lapsista asuu ryhmään osallistumisen aikana edelleen perheessä, johon kuuluu äiti, isä ja mahdollisesti myös sisaruksia. Osa lapsista asuu ryhmään osallistumisen aikana perheessä, josta isä on muuttanut pois.

Vaikka perheväkivalta koskettaa monia suomalaisia lapsia, voidaan aineistoni lapsia pitää kuitenkin erityisinä. He ovat kokeneet perheessään väkivaltaa, joka on tullut ulkopuolisten auttajatahojen tietoon, joille on herännyt huoli näiden lasten hyvinvoinnista. Suurin osa perheväkivaltaa kokeneista lapsista ei tule auttajatahojen tietoon ja näin ollen suurin osa heistä on perheväkivaltaa kokeneille lapsille suunnattujen palvelujen ulkopuolella. Aineistoni lasten kohdalla turvakodin työntekijöiden huolta lapsista on edeltänyt lasten äitien huolestuminen lapsensa tilanteesta. Lasten äidit ovat hakeneet turvakodista apua perheväkivallan vuoksi. Avun hakemiseen liittyy usein huoli omasta ja lasten selviytymisestä (esim. Husso 2003, 301; Ojuri 2004, 113-117). Äitien huolta lapsistaan kuvaavat ne vastaukset, joita äidit ovat antaneet vastatessaan lapsiaan

koskevan kyselyn kysymykseen: Mikä huolestuttaa Sinua eniten lapsessasi? Äitien vastauksissa tulee esille lasten painajaiset, pelot, yökastelu, sulkeutuneisuus, heikko itsetunto ja se, että vanhemmat pelkäävät millaista mallia he omalla toiminnallaan antavat siitä, kuinka toista ihmistä kohdellaan.

Aineistoni lapset käsittelevät perheväkivaltaan liittyviä kokemuksiaan ammattiauttajien kanssa. Vain hyvin pieni osa perheväkivaltaa kokeneista lapsista keskustelee kokemastaan perheväkivallasta ammattiauttajien kanssa lapsuutensa aikana. Osallistuessaan terapeuttiin ryhmiin, lapset myös käsittelevät kokemuksiaan yhdessä samankaltaisia kokemuksia omaavien lasten kanssa. Tällaiset lastenryhmät ovat vielä varsin harvinaisia.

Aineistossani on seitsemän hyvin erilaista lasta. Nuorimmat lapset ovat nelivuotiaita ja vanhin lapsista on yhdeksänvuotias. Lapsuudessa viiden vuoden ikäero näkyy monessa. Esimerkiksi nelivuotiaiden tyttöjen kerronta sisältää huomattavan paljon mielikuvituksellisia elementtejä. Aineistossani on sekä tyttöjä että poikia. Kriittinen keskustelu sukupuolen merkityksestä (Mayall 2002, 40-41; Pösö 1993; Thorne 1993; Gorell Barnes 1996) on herkistänyt minua tutkijana monessa tutkimukseni vaiheessa pohtimaan eroja tyttöjen ja poikien välillä. Lapsilukumääräisesti pienen aineistoni kohdalla on mahdotonta tehdä johtopäätöksiä sukupuolen yhteydestä siihen, miten lapset väkivaltaan liittyvistä kokemuksistaan kertovat. Ajattelen kuitenkin, että sukupuolella on merkitystä. Tyttökulttuureissa ja poikakulttuureissa suhde väkivaltaan muotoutuu erilaiseksi. Ei ole varmaan sattumaa, että aineistoni tytöt puhuvat tyttöjen välisistä riidoista hyvin negatiiviseen sävyyn ja poikien jutuissa kaverisuhteisiin liittyvissä voimien mittelyyn liittyvissä jutuissa on paikoin ihaileva sävy. Myös väkivaltaisen isän poikana ja tyttönä olemisessä on erilaiset haasteensa. Miten ristiriitaista voikaan olla esimerkiksi kasvaa väkivaltaa käyttävän isän poikana samanaikaisesti peilaten ja peläten, millaiseksi mieheksi on itse kasvamassa (ks. Ajo & Grönroos 2005, 105). Lapset eroavat myös persoonaltaan toisistaan siinä, miten he osallistuvat ryhmiin ja kertovat omista kokemuksistaan. Osa lapsista osallistuu ryhmiin aktiivisesti omista kokemuksista kertoen. Osa lapsista taas osallistuu ryhmiin hyvin hiljaisesti seuraten ja kuunnellen, mitä kaikkea ryhmätilanteissa tapahtuu.

3.5 Analysointiprosessi

Aineiston analysointivaiheissa olen pääasiassa käyttänyt ryhmiin liittyvää videomateriaalia, havaintomuistiinpanoja ja videomateriaalista litteroitua tekstiä. Analyysissäni olen keskittynyt pääasiassa lasten kerrontaan ja pyrkinyt tekemään lapsilähtöistä analyysiä. Lapsilähtöinen analyysi perustuu lasten vakavasti ottamiseen ja keskittyy niihin asioihin, jotka tulevat lasten kerronnassa esille. Usein lapsia tutkittaessa lasten kertomuksia kehystetään tai selitetään joistain lähtökohdista käsin niin paljon, että lopulta etäännyttään hyvin kauaksi siitä, mitä lapset ovat itse sanoneet joistain asioista. Ajattelen, että lapsen näkökulman

perheväkivaltaan voi tavoittaa parhaiten kuulemalla sitä, mitä lapsi itse kertoo perheväkivaltaan liittyvistä kokemuksistaan. Lasten kerrontaa olen tässä tutkimuksessa kontekstoinut lasten kertomiseen ja ryhmien toimintaan liittyvillä erilaisilla tiedoilla. Tutkimuksessa pystytään suhteellisen vapaasti tekemään kontekstointiin liittyviä ratkaisuja, toisin kuin esimerkiksi silloin, kun lapsia kuullaan joitain muita tarkoituksia varten. Työskentelyjärjestys oli hyvin keskeinen valinta työssäni. Halusin tutkia lasten kertomuksia ilman ennakkotietoja siitä, mitä lapsille oli tapahtunut. Jos olisin tietänyt lasten taustat, olisi minulle helposti muodostunut tulkintakehyksiä, joita vasten olisin lasten kerrontaa tarkastellut. Jokinen ja Juhila (1999, 57-60) kutsuvat tässä järjestyksessä etenevää ratkaisua ”kulttuurin analyttiseksi ulkoistamiseksi” analyysivaiheessa. Seuraavaksi kuvaan miten olen käyttänyt analysointiprosessissa videomateriaalia, havaintomuistiinpanoja ja litteroitua tekstiä.

Videomateriaali

- Play* Kuvaruutuun ilmestyy kuva neljästä lapsesta ja kahdesta aikuisesta. Aino¹⁰ kertoo, että isä on vetänyt häntä korvasta ja hiuksista. Janne kertoo, että isä oli potkinut häntä, koska oli luullut, että Janne oli potkinut siskoaan. Essi kuvaa, että isä on vääntänyt äidin sormia niin, että niihin täytyi laittaa lasta. Tomin isä oli kaatanut tuolin niin, että se satutti Tomia jalkaan.
- Stop* kuvaruutuun ilmestyy tyhjä kuva.

Ensikosketukseni tutkimusaineistooni ja tutkimukseni lapsiin tapahtui videonauhoja katsomalla syksyllä 1999. Myös muissa tutkimuksissa, joissa on käytetty samantyyppistä aineistoa, on analysointiprosessi aloitettu samalla tavalla videoaineistoon tutustumalla (esim. Partanen & Wahlström 2003, 132). Ensimmäisellä kerralla katsoin videoaineiston läpi ilman ennakkotietoja lapsista ja ryhmien kulusta. Ennen videonauhojen katsomista pohdin useaan kertaan sitä, että tavoitanko aineistoni kautta lasten perheväkivaltaan liittyvää kerrontaa. Olin ennakkoon varautunut siihen, että aineistossa olisi paljon kohtia, jotka eivät liittyisi perheväkivaltaan. Pohdin myös sitä, mitä jos lasten kokemukset perheväkivallasta vilahtaisivat aineistossa vain pieninä vinkkeinä, joista minun olisi tutkijana vaikea saada selkoa.

Videoaineiston läpikatsomisen jälkeen tiesin, että perheväkivalta on vahvasti esillä aineistossani. Lapset kertovat ryhmissä perheväkivaltaan liittyvistä kokemuksistaan monin tavoin. Tutkimukseni eri vaiheissa olen katsonut ja kuunnellut mitä aineistossani olevat lapset kertovat elämästään. Videoaineiston

¹⁰ Lasten nimet on muutettu tunnistamisen estämiseksi.

avulla olen pääasiassa luonut laajaa kokonaiskuvaa aineistostani ja keskittynyt eri katsomiskerroilla eri teemoihin.

Tutkimusmuistiinpanoistani löytyy 9.8.2002 kirjoitettu seuraavanlainen huomio videomateriaalin käytöstä. ”Toisen artikkelini viimeistelyvaiheessa minulle tuli tunne, että haluan katsoa videoaineistoni kokonaisuudessaan läpi. Ajan kuluessa sitä jotenkin vieraantuu ja etäännyy tutkimusaineistostaan. Kun analyysissä työskentelee pääasiassa pienten litteroitujen aineistokohtien kanssa, tulee olo, että ei ole enää varma millaiselta koko aineistokokonaisuus näyttää. 5-8.8.2002 katsoin isompien lasten ryhmien videot kokonaisuudessaan. Videoiden katselu tuntui mielekkäältä. Videoita katsellessani mietin jo tekemiäni analyysejä ja suunnitteilla olevia artikkeleita. Katselun aikana joidenkin asioiden painotukset muuttuivat hieman. Esimerkiksi äitien kovakouraisuus oli esillä huomattavasti vähemmän kuin muistin...”

Lisäksi tarkemman analyysin vaiheissa olen katsonut mielenkiintoni kohteena olevia kohtia usein useita kymmeniä kertoja hahmottaakseni kertomistilanteiden yksityiskohtia, esimerkiksi lapsen kertomisen nonverbaaleita ulottuvuuksia. Videoaineiston helppous minulle tutkijana on ollut siinä, että en ole itse ollut mukana niissä tilanteissa, joista aineistoni on tallennettu. En ole kohdannut aineistoni lapsia kasvokkain ja minun ei ole tarvinnut miettiä sitä, miten minun tulisi reagoida niihin vaikeisiin asioihin, joita lapset kertovat elämästään. Tavallaan videomateriaali on mahdollistanut lasten seuraamisen etäältä, sen että olen painanut play- ja stop-nappeja videon kaukosäätimestä silloin kun olen itse halunnut.

Tutkimuksen tekemisen kannalta on kuitenkin ollut välttämätöntä mennä lähelle aineistoa. Tarkka analyysi on vaatinut, että olen katsonut useita kymmeniä kertoja läpi niitä kohtia, joissa lapset puhuvat kokemastaan väkivallasta. Mitä useamman kerran jonkun tietyn kohdan katsoo, sitä useammalla tasolla tuo kohta alkaa elää. Esimerkiksi ensimmäisellä kerralla kuulee vain mitä lapsi sanoo, toisella huomaa jo ilmeitä, kolmannella jää miettimään mitä jää sanomatta, neljännellä huomaa toisen lapsen reaktion ja viidennellä huomaa lapsen puheessa tauon jollain tietyllä kohtaa. Katsomiskertojen myötä oma kuva siitä, mitä videonauhalla tapahtuu, saattaa muuttua. Ensimmäisellä katsomiskerralla voi ihmetellä lapsen reippautta ja kykyä selviytyä vaikeasta tilanteesta ja joskus vasta useiden katsomiskertojen jälkeen saattaa omaan mieleen hiipiä suru siitä, mitä lapsi on kokenut. Suhteeni lasten perheväkivaltakokemuksiin on siis ollut jatkuvassa liikkeessä.

Havaintomuistiinpanot

Katsoessani videonauhat ensimmäisen kerran läpi, kirjoitin ryhmätapaamisista ja lasten ryhmiä edeltäneistä yksilötapaamisista havaintomuistiinpanoja. Muistiinpanoja tehdessäni pyrin kiinnittämään huomioita tilaan, tilanteissa läsnä oleviin ihmisiin, läsnäolijoiden toimintaan, käytettyihin puheenvuoroihin, tilanteiden tunnelmiin ja tilanteista itselleni

syntyneisiin vaikutelmiin. Hurtigin (2003, 47) mukaan havaintoja kirjoittaessa struktuuri auttaa tilanteiden kirjaamisessa, systematisoi havaintoja ja auttaa tuomaan esille tilanteiden erityispiirteitä.

”Ryhmä II, kerta 2: Paikalla ohjaajat, Aino, Essi, Tomi ja Janne. Toiminta tapahtuu sohvalla ja tuoleilla, pöydän ympärillä, keittiön pöydän ympärillä ja sohvalla. Toisen kerran ohjelmassa on toisiin tutustumista keskustelemalla ja leikkimällä tutustumisleikkiä, jossa sanotaan oma nimi ja mistä tykkää tai mistä ei tykkää ja heitetään lankakerä jollekin toiselle piirissä olevalle niin, että langasta muodostuu vähitellen verkko. Piirtämistä, keskustelua siitä millainen olo tulee kun kiusataan, olonaamojen (kuvaa miltä lapsesta tuntuu) valitseminen ja värittäminen, säännöistä keskustelua, välipala, rauhoittumistuolin esittely, siitä keskustelua mikä on väkivaltaa ja mihin ei saa koskea, käsinukke-esitys, sähkötytleikki ja loppulause: väkivalta ei ole oikein.

Janne odotti ryhmään pääsyä ja oli iloinen ryhmästä. Tomilla on väsynyt olo. Janne vetäytyy tilanteesta hetkeksi. Tomi syö vauhdilla välipalan, pojat riehuu keskenään. Tomi on paljon äänessä, samoin Janne. Essi uskaltautuu jo puhumaan. Aino puhuu. Tomi ja Janne sanailevat kumpi on surkeampi piirtäjä. Tomi kertoo nukahtaneensa ulos välitunnin aikana. Välipalan aikana Ainoa kutittaa vesirokkoarvet. Lapset puhuvat hampaiden lähtemisestä. Aino haluaa juoda vettä, hän ei välitä mehusta. Janne on väsynyt.

Lapset välttelevät kysymystä siitä, mikä ryhmä on. Lapset yhdessä kuvaavat mitä heille on tapahtunut, jokainen paljastaa jotain. Jannella surullinen olo kun ryhmä loppuu. Janne ei halua osallistua sähkötykseen. Jannea harmittaa kun ryhmä loppuu, itkettääkö?

Väkivaltapuhetta alkaa tulla. Kuvausta mitä itselle on tapahtunut, mitä muille on tapahtunut. Huoli pienemmistä sisaruksista. Väkivallan kulttuurinen taso.”

Havaintomuistiinpanoista välittyy kuva siitä, että ryhmissä on monenlaista toimintaa. Havaintomuistiinpanot ovat toimineet itselleni ikään kuin tiivistelminä aineistostani. Muistiinpanojen avulla olen usein paikantanut aineistostani erilaisia kohtia ja tehnyt itselleni erilaisia koosteita ryhmissä esillä olleista aiheista.

Litteroitu teksti

Ryhmä II, kerta 5. Paikalla neljä lasta (Aino 7 v, Essi 6 v, Tomi 7 v ja Janne 6 v) sekä naisohjaaja (O1) ja miesohjaaja (O2). Lapset ja ohjaajat istuvat pyöreän pöydän ympärillä. Lapset piirtävät ja keskustelevat kotona tapahtuneesta väkivallasta.

Aino: Että lasten syy se oli, että.

Tomi: Tiijätkö mitä minä ajattelin silloin kun meillä oli niitä riitoja?

Aino: No?

- Tomi: Sitä, että ku mä sain sillon sen uuden pelin niin äiti kato ku ei oikein tykänny siitä niin siitä se riita sitten synty. Se oli tämä ootappas mikä se oli (tauko) taistelupeli nelonen. Siinä piti vaan sellasella miekalla huitoa ukkoja niin, äiti ei tykänny. Siitä se riita sitten synty meille.*
- O2: Tuliko se siis se riita sitten isän ja äidin väliseksi riidaksi (tauko) että isä ja äiti rupes riiteleen?*
- Tomi: No kun äiti ei tykänny siitä pelistä ja isi tykkää aina semmosista missä pitää seikkailla kaikkee, kaikissa paikoissa, vääntää kaikista vipuista ja semmosista.*
- O2: Hmm, ja sitten niille tuli tota.*
- Tomi: Riita siitä pelistä.*
- O2: Riita siitä pelistä, kun sulle oli annettu peli.*

Ryhmätapaamisiin liittyvä videoaineisto on litteroitu sanatarkkuudella tekstiksi. Litteraatioiden tekemistä varten videonauhojen ääni tallennettiin ensin c-kaseteille. Osan aineistosta sain valmiiksi litteroituna käyttööni¹¹ ja loput minulle litteroi tutkimusapulainen.

Litteroidun aineiston kanssa työskentelyyn on liittynyt monenlaista jäsentelyä. Analyysiä varten poimin litteroidusta puheesta kaikki kohdat, jotka tavanomaisen arki ajattelun näkökulmasta liittyvät väkivalta-aiheen käsittelyyn. Litteroidun aineiston kanssa työskennellessä koin ongelmallisena sen, että useinkaan väkivaltaan liittyvän keskustelun alkaminen ja loppuminen eivät ole mitenkään selkeästi tunnistettavia (ks. Strandel 1995, 70; Jaatinen 1995, 102). Mittavan aineiston hahmottamisen helpottamiseksi erittelin aluksi aineistosta kansioihin kohdat, joissa keskustellaan siitä, mitä väkivalta on ja kohdat, joissa lapset kuvaavat toimintaansa perheväkivaltilanteissa. Tämän jälkeen erittelin jokaisen lapsen osalta kaikki ne väkivaltaan liittyvät keskustelukohdat, joihin lapsi itse osallistui.

Keskustelukokonaisuuksien yksilölähtöinen jäsentely auttoi hahmottamaan eri lasten osallistumista väkivaltaa koskeviin keskusteluihin ja sitä, miten ryhmäprosessi vaikutti siihen, miten lapset kokemuksistaan kertoivat (ks. Keskinen 2005, 150). Useat keskusteluista ovat sellaisia, että niihin osallistuvat kaikki ryhmässä olevat lapset ja kumpikin ohjaaja. Aineiston yksilölähtöinen tarkastelu vahvisti vaikutelmaa siitä, että lasten kertomisella on ryhmässä vahvasti vuorovaikutuksellinen luonne ja käyttämäni aineiston avulla tavoitan jaettu merkityksiä.

Aineiston jäsentämisen jälkeen aloin tarkastella systemaattisesti tutkimuskysymyksiini liittyviä keskusteluissa esillä olleita aiheita ja jäsensin sitten, mikä keskeisimmille aiheille on ominaista. Tarkemmin analysoimistani aineistokohdista päädyin tekemään uudet tarkemmat litteraatiot, koska

¹¹ Satu Pitkäkangas-Laitila ja Rauni Räisälä ovat litteroineet osan aineistosta tehdessään vuonna 1999 Jyväskylän psykologian laitokselle valmistuneen pro gradu työn ”Pippurimuorikerho - Perheväkivallalle altistuneiden lasten ryhmä turvakotikontekstissa”.

alkuperäinen litteroitu teksti ei ollut analyysini kannalta tarpeeksi tarkkaa. Ryhmistä kerätyn aineiston litterointi on hyvin haastavaa, koska monissa kohdissa puhuu monta lasta yhtä aikaa. Saman havainnon on tehnyt myös Johanna Kiili (2005), joka on käyttänyt tutkimusaineistonaan lapsiryhmistä tallennettuja keskusteluja. Kiiliä aineiston purkamisessa auttoi se, että samoja keskusteluja oli tallennettu kahdella nauhurilla, jotka oli sijoitettu eri kohtiin lapsiryhmää. Näin eri nauhoilla kuului selkeämmin eri lasten äänet. Itseäni litteraatioiden tarkentamisessa auttoivat videonauhoitteet, näin saatoin konkreettisesti nähdä kuka lapsista puhui ja miten. Tarkennettuihin litteraatioihin kirjasin ylös sanojen lisäksi taukoja, naurahduksia, äänen voimakkuuksia ja tilanteisiin liittyvää toimintaa. Useissa kohdin sanat olivat vain osa siitä, miten lapset ilmaisivat asioita (ks. Törrönen 1999, 89-90). Tutkimusteksteihin olen valinnut aineistokohtia esimerkeiksi koko aineistoon perustuvassa analyysissä esille tulleista asioista.

Analyysitapaani olen saanut vaikutteita diskurssianalyysistä (esim. Jokinen ym. 1999; Burr 1995; Silverman 2000) ja niistä tutkimuksista, joissa terapeutisia tilanteita on tutkittu siten, että mielenkiinto on kohdistunut niissä käytyihin keskusteluihin (esim. Wahlström 1992; Jaatinen 1996; Cederborg 1994; Suoninen 1997). Siltä pohjalta olen analyysissäni kohdistanut huomioni kertomisen sisältöihin, kertomisen tapoihin ja kertomisen vuorovaikutukselliseen luonteeseen. Kiinnityn näin tutkimuksessani sellaiseen tutkimustraditioon, jota Juhila (2004) kutsuu kasvokkaisen vuorovaikutuksen tutkimisen kolmanneksi sukupolveksi, jolle on ominaista, että mielenkiinto kohdistuu ammatilliseen auttamistyöhön ja siihen, miten ja millaisia merkityksiä käsiteltävinä olevista ongelmista ja asioista vuorovaikutustilanteissa tuotetaan.

Minulla on tutkimusprosessini aikana ollut mahdollisuus osallistua useisiin seminaareihin, joissa yhdessä muiden diskurssianalyysiä käyttävien tutkijoiden kanssa tarkastellaan omaan tutkimukseen liittyviä aineistoesimerkkejä. Seminaareihin liittyvien datasessioiden aikana itselleni on selkeytynyt se, millaisen diskurssianalyysin tekemistä pidän oman tutkimukseni kannalta mielekkäänä. Esimerkiksi hyvin tarkan diskurssianalyysin avulla en olisi saanut vastauksia omiin kysymyksiini. Pidän datasessioiden merkitystä tärkeänä myös tutkimustulosten luotettavuuden näkökulmasta (ks. Wahlström 1992, 56). Datasessioissa omat tulkinnat ovat matkan varrella vahvistuneet tai saaneet uudenlaisia sävyjä.

Tiivistän käsitykseni diskurssianalyysin soveltamisesta lasten kerronnan tutkimisessa seuraaviin kohtiin:

1. Ymmärrän kertomisen vuorovaikutustapahtumana, jossa lapsi jakaa kokemuksensa muiden läsnäolijoiden kanssa. Kertominen voi olla muutakin kuin puhetta ja diskurssianalyysin avulla on mahdollista tarkastella myös muuhun toimintaan liittyviä merkityksiä.
2. Kertominen on yhteydessä kuulluksi tulemiseen ja kertomista tutkittaessa on tärkeää kiinnittää huomiota myös muiden kertomistilanteessa olevien toimintaan.

3. Kertomusten muotoutuminen on jatkuva ja tilannesidonnainen prosessi. Samasta asiasta voidaan kertoa monella tavalla. Diskurssianalyysin avulla voidaan tehdä näkyväksi, mitä kertomistilanteissa tapahtuu.

4 Tutkimuskysymysten käsittely artikkeleissa

Tutkimukseni pääkysymys on ollut se, miten ja mitä perheväkivaltaa kokeneet lapset kertovat terapeuttisissa ryhmissä perheväkivallasta. Tutkimukseni alkuvaiheessa minuun teki vaikutuksen se, kuinka monin eri tavoin lapset kertovat aineistossani kokemuksistaan ja se vaikutti analyysin etenemiseen siten, että läpi tutkimuksen lasten kerronnan sisältöjen ja tapojen analyysi ovat kulkeneet rinnakkain.

Tutkimukseni alkuvaiheessa tein suunnitelman siitä, millaisia artikkeleita kirjoittaisin, jotta tutkimuksestani tulisi mahdollisimman eheä kokonaisuus. Väitöskirjatutkimukseni koostuu neljästä aikaisemmin julkaistusta artikkelista ja tästä tutkimuksen lopuksi kirjoitetusta yhteenvedosta. Tässä luvussa kuvaan lyhyesti jokaisen artikkelin tutkimuskysymykset ja -tulokset. Artikkelit ovat julkaisuasussaan tämän kirjan lopussa. Ensimmäisessä artikkelissa keskityn lasten tapoihin kertoa perheväkivaltaan liittyvistä kokemuksistaan, toisessa artikkelissa tarkastelen lasten kerronnan tutkimiseen liittyviä metodologisia haasteita ja mitä lapset kertovat väkivallasta, kolmannessa artikkelissa valotan perheväkivaltaa lasten toimijuuden näkökulmasta ja neljännessä artikkelissa tarkastelen kertomiskontekstin vaikutusta siihen, miten lapset kertovat perheväkivaltaan liittyvistä kokemuksistaan.

Ensimmäisessä artikkelissa ”*Miten lapset kertovat läheisiin suhteisiin liittyvästä väkivallasta? Lasten terapiaryhmässä käyttämien kerrontatapojen analyysi*” (kerrontatapa-artikkeli) tarkastelen, miten lapset kertovat terapeuttisissa ryhmissä läheisiin suhteisiin liittyvästä väkivallasta. Olen kiinnostunut siitä, miten lapset osallistuvat väkivaltaa koskevien kerrontatilanteiden luomiseen ja millaisia muotoja lasten väkivaltaa koskeva kerronta saa. Analyysi tapahtuu kahdella tasolla. Ensinnäkin osoitan, kuinka lapset osallistuvat aktiivisesti kerrontatilanteiden luomiseen. Toiseksi havainnollistan, kuinka lapset ilmaisevat itseään monin tavoin kertoessaan läheisissä suhteissaan kokemastaan väkivallasta. Lapset vaikuttavat aktiivisesti toiminnallaan siihen, miten väkivalta-aihetta käsitellään terapeuttisissa ryhmissä. Väkivaltaan liittyvät kokemukset ovat lasten omia ja he myös tuovat ”asiantuntijuutensa” esille siinä, miten he kertovat väkivallasta. Kerrontatilanteissa lapset saattavat valloittaa tilanteet, lapset voivat ohjata, mitä tilanteissa tapahtuu ja lapset myös keskeyttävät ja korjaavat ohjaajien toimintaa. Lapset kertovat kokemastaan väkivallasta monin tavoin: puhuen, piirtäen, leikkien ja käyttäen liikkeitä. Väkivaltaa koskevaa kerrontaa luodaan usein myös

vuorovaikutuksessa muihin läsnäolijoihin ja tilaan sekä omaan fyysiseen olemukseen. Lasten kerronnasta on erotettavissa suoraa kerrontaa, nonverbaaliin viestintään tukeutuvaa kerrontaa ja mielikuvitusta hyödyntävää kerrontaa. Suorassa kerronnassa lapsi kertoo pääasiassa puheen avulla väkivallasta. Nonverbaaliin viestintään tukeutuvassa kerronnassa puhe luodaan suhteessa nonverbaaliin viestintään, esimerkiksi piirtämiseen tai näyttelemiseen. Mielikuvitusta hyödyntävässä kerronnassa väkivallasta kertominen voi tapahtua sadun kertomisen tai leikin kautta. Lasten kertomuksia tutkittaessa on tärkeää ottaa huomioon kerronnan kaikki ulottuvuudet.

Kirjoitusjärjestyksessä toisessa artikkelissa ”*Violence in children’s narration*” (sanastoartikkeli) huomioni on siinä, miten perheväkivalta käsitteellistyy lasten kerronnassa. Tarkastelen artikkelissa aineistolähtöisesti, miten väkivalta on esillä perheväkivaltaa kokeneiden lasten kerronnassa. Tarkastelen millaisilla sanoilla lapset kuvaavat perheväkivaltaa ja millaiset asiat painottuvat lasten perheväkivaltaa koskevissa kuvauksissa. Lasten perheväkivaltaa kuvaava sanasto on laaja ja omanlaisensa. Kertoessaan väkivallasta lapset käyttävät mm. sanoja kiusata, raivostua, riidellä, tapella, mätkiä, läpsiä, väentää sormia ja ottaa korvasta. Lapset kuvaavat pääasiassa fyysistä väkivaltaa. Kuvauksissa väkivalta vaihtelee lievistä hengenvaaralliseen. Lasten kuvauksissa raain väkivalta on isien tekemää. Kuvattu väkivalta kohdistuu usein äiteihin tai lapsiin itseensä. Väkivalta on esillä lasten kerronnassa kuvauksina siitä, mitä lapset ovat kokeneet ja kannanottoina, miten väkivaltaa saa käyttää. Lasten väkivaltaa koskevat kuvaukset kytkeytyvät erilaisten vuorovaikutussuhteiden, tilanteiden ja toimijuuksien kuvaamiseen. Analyysissä tulee esille, että lapset ovat kokeneet väkivaltaa monissa ihmissuhteissa. Lisäksi analyysissä tulee esille, että lapsilla on hyvin ristiriitaisia käsityksiä siitä, miten ja milloin väkivaltaa saa käyttää. Tarkastelen artikkelissa myös lasten kertomusten tutkimiseen liittyviä metodologisia haasteita, jotka liittyvät lasten moninaiisiin tapoihin kertoa kokemuksistaan, lasten kertomusten pirstaleisuuteen ja ryhmässä tuotetun kerronnan analysointiin. Tämän tutkimuksen aineistossa lasten kerrontaa leimaa pirstaleisuus. Pirstaleisuus näkyy siinä, että lasten kertomukset ovat muodoiltaan usein lyhyitä ja niissä välittyy ikään kuin välähdyksiä heidän kokemuksistaan. Lasten kerronta on haastavaa tutkimuksen tekemisen näkökulmasta, koska tutkimuksessa usein tavoitellaan eheää kuvaa asioista.

Kolmannessa artikkelissa ”*Lasten toimijuus perheen väkivaltatilanteissa*” (toiminta-artikkeli) tarkastelen lasten suhdetta perheväkivaltaan lasten toimijuuden näkökulmasta. Artikkelissa analysoin sitä, mitä omassa perheessään väkivaltaa kokeneet lapset kertovat terapeutisissa ryhmissä omasta toiminnastaan perheväkivaltatilanteiden aikana. Analyysissä tulee esille, että omaa toimintaansa pohtiessaan lapset sekä muistelevat ja kuvittelevat väkivaltatilanteita. Tutkimuksen näkökulmasta kuvaukset kuvitellusta toiminnasta ovat monessa mielessä yhtä mielenkiintoisia kuin kuvaukset muistellusta toiminnasta. Erittelen artikkelissa lasten kuvaamia toimintatapoja. Muistellessaan toimintaansa perheväkivaltatilanteissa lapset kuvaavat turvaan

hakeutumista, väkivallan seuraamista, väkivaltaan puuttumista, kotoa pakenemista ja avun hankkimista. Kuvaillessaan kuviteltua toimintaansa lapset kertovat väkivallan voittamisesta väkivaltaisain tai rauhanomaisin keinoin. Aineistossa tulee esille, että kuvittelu voi mahdollistaa lapselle kokemuksen toimijuudesta, jota hänellä todellisissa tilanteissa ei ole ollut. Lasten kuvauksista käy ilmi, että toimintatavat eivät sulje pois toisiaan, vaan usein yksittäisessä väkivaltilanteessa lapsi toimii monella tavalla. Esimerkiksi seuraa ensin tilannetta ja sitten puuttuu siihen. Toimijuusnäkökulmasta käsin tarkasteltuna kysymys aktiivisesta toimijuudesta saa uusia sävyjä, koska usein lapsen toiminnasta on erotettavissa samankin tilanteen aikana sekä aktiivista että passiivista toimintaa. Analyysi osoittaa, että aikuis- ja lapsinäkökulmista aktiivinen ja passiivinen toiminta saattavat näyttäytyä eri tavoin. Aikuisten näkökulmasta hyvin passiiviselta näyttävä toiminta saattaa lapsen näkökulmasta käsin olla hyvin aktiivista toimintaa suhteessa väkivaltaan. Toimijuusnäkökulma laajentaa myös käsitystä uhrista. Toimijuusnäkökulma ei sulje pois väkivallan kokijan uhriutta, vaan mahdollistaa uhrin näkemisen myös aktiivisena toimijana. Väkiäkökältaa kokeneiden lasten auttamisen kannalta on tärkeää nähdä lapset samanaikaisesti paitsi uhreina myös aktiivisina toimijoina. Uhriksi määrittely mahdollistaa avun tarjoamisen lapselle palvelujärjestelmässämme ja lapsen aktiivisen toimijuuden huomaaminen mahdollistaa sen, että lasta autettaessa pidetään tärkeänä tarkastella ongelmia lapsen omasta näkökulmasta. Lasten kuvauksissa välittyy sellaista tietoa perheväkivaltilanteista ja lasten kokemuksista, jota ei voi saada muuten kuin lapsia itseään kuulemalla.

Artikkelissa ”*Kertomistila lasten väkivaltilakokemuksille*” (kertomistila-artikkeli) tarkastelen, kuinka työntekijät toiminnallaan luovat kertomistilaa lasten perheväkivaltaan liittyville kertomuksille ryhmätilanteissa. Käytän kertomistilan käsitettä kuvaamaan vuorovaikutuksellisesti syntyvää tilaa väkivallasta keskustelemiselle. Analysoin ohjaajien toiminnasta kolme erilaista väkivallan kuulemisen käytäntöä, jotka ovat virittävä, kyselevä ja vaikeneva kuuleminen. Virittävä kuuleminen kuvaa sellaisia tilanteita, joissa ohjaajat toiminnallaan suuntaavat keskusteluja lasten kokemaan väkivaltaan. Virittävän kuulemisen muotoja ovat kertaaminen, strukturointi ja pyytäminen. Kyselevä kuuleminen kuvaa toimintaa, jossa ohjaajat esittävät erilaisia kysymyksiä lapsille heidän kertoessaan väkivallasta. Kyselevän kuulemisen muotoja ovat tarkentava, tulkitseva ja tilaa antava. Vaikeneva kuuleminen kuvaa ohjaajien hyvin vähäistä verbaalista osallistumista väkivaltaan koskeviin keskusteluihin. Vaikeneva kuuleminen liittyy nonverbaaliin myötäelämiseen, tilanteiden rytmiin ja kantaa ottamattomuuteen. Erilaiset kuulemisen käytännöt mahdollistavat erilaisia kertomisen tapoja ja tekevät tilaa lasten kertomiselle. Lisäksi tarkastelen artikkelissa sitä, näkykö ryhmäprosessin eteneminen siinä, miten yksittäiset lapset kertovat perheväkivaltaan liittyvistä kokemuksistaan. Jokaisen lapsen kerronnasta löytyy kertomuksia, joita he kertovat useaan kertaan ryhmäprosessin aikana. Lisäksi ryhmää edeltäneiden yksilötapaamisten ja ryhmätapaamisten tarkastelu rinnakkain osoittaa, että usein kerrotut kertomukset ovat usein juuri niitä, jotka olivat jo yksilötapaamisissa esillä. Lisäksi lapset ottavat ryhmässä

esille kollektiivisesti tärkeinä kokemiaan väkivaltaan liittyviä aiheita, jotka eivät yksilötapaamisissa tule esille. Ryhmässä näyttäisi näin muotoutuvan aivan erityinen kertomistila lasten perheväkivaltakokemuksille.

5 Kertominen

vuorovaikutustapahtumana: kertomisen kehän malli

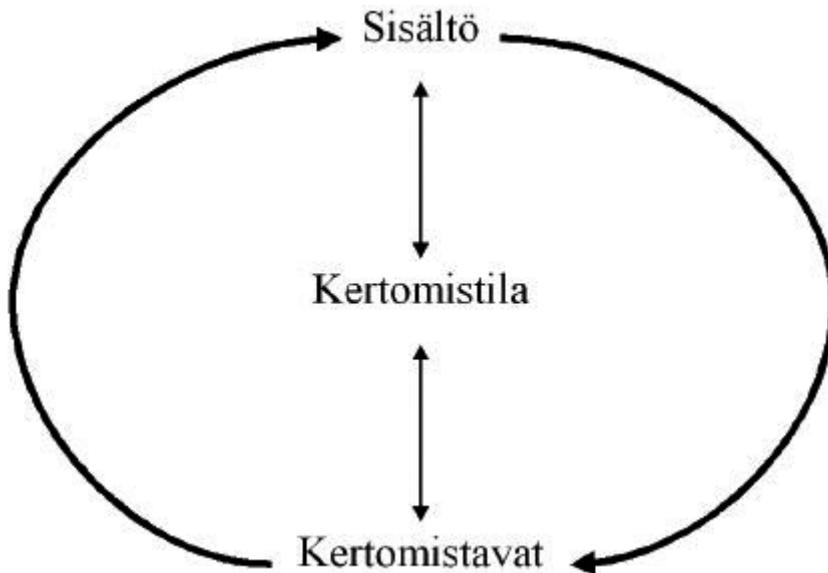
Tämän tutkimuksen tulosten perusteella perheväkivaltaa kokeneiden lasten kertomuksia tarkasteltaessa on tärkeää kiinnittää huomiota kolmeen kertomisen ulottuvuuteen, jotka ovat miten, mitä ja missä lapset kokemuksistaan kertovat. Seuraavaan taulukkoon olen tiivistänyt tässä tutkimuksessa esille tulleita lasten perheväkivallasta kertomisen tapoihin, sisältöihin ja kertomistilaan liittyviä tuloksia.

Taulukko 1. *Perheväkivalta lasten kertomana*

Perheväkivalta lasten kertomana		
Kertomisen tavat	Kertomisen sisältö	Kertomistila
<ul style="list-style-type: none"> ▪ moninaisia: suora kerronta, nonverbaaliin viestintään tukeutuva kerronta ja mielikuvitusta hyödyntävä kerronta ▪ lasten lyhytsanaisuus ▪ kertomusten pirstaleisuus ▪ sanaston erityisyys ▪ lapset aktiivisia siinä, miten haluavat kokemuksistaan kertoa 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ yksittäisten tilanteiden kuvaaminen ▪ raain väkivalta isien tekemää ▪ väkivaltaistuneiden ihmissuhteiden runsaus ▪ väkivaltaa koskevien sääntöjen kontekstisidonnaisuus ▪ oman toiminnan pohtiminen todellisten ja kuviteltujen perheväkivaltatilanteiden aikana 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ kertominen vuorovaikutustapahtumana: kertominen yhteydessä kuulluksi tulemiseen ▪ ammattilaisten kuulemisen käytännöt: virittävä, kyselevä ja vaikeneva kuuleminen ▪ ryhmää edeltäneen yksilötapaamisen vaikutus siihen, mitä lapset ottavat esille ryhmissä ▪ kertomusten toistaminen on mahdollista kun ryhmällä on useita tapaamiskertoja ▪ ryhmässä esillä kollektiivisesti tärkeinä koettuja aiheita

Edellä kuvattujen kertomisen ulottuvuuksien synteestistä syntyy kertomisen kehäksi kutsumani malli. Kertomisen kehällä yhdistyy kertomisen tapojen, sisältöjen ja kertomistilan välinen yhteys toisiinsa.

Kuva 1. *Kertomisen kehän malli*

Kertominen edellyttää aina tilaa kertomiselle. Yksilön kannalta ratkaisevaa on se, että hänelle syntyy kokemus siitä, että jostain asiasta on mahdollisuus ja kannattaa puhua. Tässä tutkimuksessa en ole tarkastellut lasten väkivallasta kertomiseen liittyviä sisäisiä prosesseja, vaan huomioni on kohdistunut siihen, mitä tapahtuu ammatillisissa vuorovaikutustilanteissa, joissa lapset käsittelevät väkivaltaan liittyviä kokemuksiaan. Tässä tutkimuksessa määrittelen kertomistilan vuorovaikutuksellisesti rakentuvaksi tilaksi väkivallan käsittelemiselle. Kertominen tapahtuu aina jonkin tilan ehdoilla. Kertomistilakäsitteeseen sisältyy sekä fyysinen että mentaalinen ulottuvuus.

Kertomistilalla on aina konkreettiset fyysiset puitteet. Kertomistila rakentuu aina myös vuorovaikutuksessa. Esimerkiksi jo saapuminen fyysisesti siihen paikkaan, jossa on lupa puhua väkivaltaan liittyvistä kokemuksista voi virittää lapsen perheväkivallasta kertomiselle. Paikkaan ja tilanteeseen tuleminen lisäksi merkityksellistä on se, mitä tuossa tilassa ja tilanteessa olijoiden välisessä vuorovaikutuksessa tapahtuu. Vuorovaikutustilanteet voivat joko rakentaa tai olla rakentamatta kertomistilaa perheväkivallan käsittelemiselle. Tutkimukseni terapeuttisissa ryhmissä työntekijät pyrkivät luomaan erilaisilla kuulemisen käytännöillä kertomistilaa lasten kertomuksille. Ryhmissä myös toisten lasten toiminnalla on tärkeä merkitys siihen, millaiseksi kertomistila muotoutuu. Lapset ohjaavat hyvin aktiivisesti omalla toiminnallaan sitä, miten tilanteet etenevät.

Kertomistila luo puitteet sille, miten lapset väkivaltaan liittyviä kokemuksiaan käsittelevät. Kertomistila vaikuttaa esimerkiksi siihen, millaisilla tavoilla lapset voivat perheväkivaltaan liittyvistä kokemuksistaan kertoa. Tämän tutkimuksen aineiston terapeuttisissa ryhmissä lapset kertovat kokemastaan väkivallasta monin tavoin. Lapset eivät kerro perheväkivaltakokemuksistaan pelkästään puhuen. Mielikuvitusmaailma on hyvin vahvasti läsnä siinä, miten lapset väkivaltaan liittyviä aiheita käsittelevät. Esimerkiksi väkivaltaan liittyviä asioita kuvitellaan ryhmissä paljon käytettävissä nukketeatteriesityksissä. Kertomistila itsessään mahdollistaa sen, että lasten mahdollisuudet kertoa väkivaltaan liittyvistä kokemuksistaan ovat hyvin moninaiset. Ryhmiä ohjaavat ammattilaiset ohjaavat toiminnallaan lapsia kertomaan väkivaltaan liittyvistä kokemuksistaan monin tavoin ja he ovat myös valmiita kuuntelemaan hyvin erilaisilla tavoilla kerrottuja kertomuksia (ks. Neimeyer 1995, 231-243). Kertomistapoja käsittelevässä artikkelissani (Eskonen 2001) erittelin sitä, miten mielikuvitusta hyödyntävät kerrontatilanteet ovat luonteeltaan joko organisoituja tai spontaaneja. Organisoiduissa tilanteissa ohjaajat luovat puitteet mielikuvituksen käytölle esimerkiksi ehdottamalla nukketeatteriesityksen tekemistä. Spontaaneissa tilanteissa keskustelu saa mielikuvituksellisia elementtejä lapsen omasta aloitteesta ja ohjaavat lähtevät näissä tilanteissa kuvitteellisia elementtejä sisältäviin keskusteluihin lasten omasta aloitteesta. Sama organisoitujen ja spontaanien tilanteiden logiikka tulee esille myös muissa väkivallasta kertomisen tilanteissa. Ohjaajat rakentavat tilanteita väkivallasta kertomiselle ja he myös hyvin joustavasti lähtevät mukaan tilanteisiin, joissa lapset omasta aloitteestaan ottavat väkivallan esille.

Väkivallasta kertomisen tavat ovat yhteydessä siihen, millaisia perheväkivaltaan liittyviä kertomuksia lapset ryhmissä tuottavat. Lapset kuvaavat usein yksittäisiä tilanteita, joissa he ovat kokeneet väkivaltaa. Ryhmien kertomistila mahdollistaa sen, että lapset ottavat usein esille sellaisia tapahtumia, joista ovat kertoneet jo aikaisemminkin. Toistettavat kertomukset liittyvät usein hyvin vakaviin perheväkivaltatilanteisiin, joissa isä on kohdistanut väkivaltaa äitiin tai lapseen itseensä. Perheväkivallasta puhumisen yhteydessä tulee esille myös se, että lapset ovat kokeneet väkivaltaa myös muissakin kuin perheen sisäisissä ihmissuhteissa. Lasten kertomukset ovat muodoiltaan usein lyhyitä ja pirstaleisia. Lyhyyteen ja pirstaleisuuteen vaikuttaa omalta osaltaan se, että lapset kertovat kokemuksistaan ryhmätilanteessa, jossa usein kertominen tapahtuu usean läsnäolijan välisenä keskusteluna. Usein muutamiin sanoihin kiteytyy paljon lasten kokemuksista. Sanojen sisällön lisäksi kerronta saa merkityksiä tavoista, joilla lapset asioistaan kertovat. Hiljaa kuiskatut sanat ja kovaa karjutut sanat välittävät erilaiset viestit kuulijoille.

Kertomisen kehän malliin sisältyy dynaamisuuden ulottuvuus. Tilanne on kokoajan liikkeessä. Tämän tutkimuksen aineiston ryhmissä on tilanteita, jotka ovat vuorovaikutuksellisesti hyvin herkistyneitä väkivaltaan liittyvien kertomusten kertomiselle ja kuulemiselle. Tilanteiden ainutlaatuisuus ja intensiivisyys tulee esille siinä, kuinka herkästi ja silmänräpäyksessä nämä

tilanteet saattavat rikkoutua. Yksikin sana, hiljaisuus tai ele voi kääntää keskustelun johonkin aivan muuhun.

6 Pohdinta

Yhteenvedon lopuksi tarkastelen tutkimukseni tulosten pohjalta nousseita teemoja, joita pidän keskeisinä lastensuojelukäytäntöjen kehittämisen sekä lapsiin ja perheväkivaltaan liittyvän tutkimuksen kannalta. Teemat ovat perheväkivallan määrittelyyn liittyvät haasteet, lasten mahdollisuus aktiiviseen asiakkuuteen ja kollektiivisuuden sekä mielikuvituksen merkitys lasten selviytymisen tukemisessa.

Käytin tässä tutkimuksessa perheväkivaltakäsitettä ikään kuin tutkimuskatsetta suuntaavana käsitteenä. Se on tehnyt näkyväksi sitä, että olen ollut kiinnostunut perheessä tapahtuneesta väkivallasta siten kun se tulee kuvatuksi lasten kerronnassa. Tämän tutkimuksen tutkimusprosessin aikana tuli esille, että väkivallan määrittely on yksi väkivaltaan liittyvän tutkimuksen haasteellisimmista kysymyksistä. Lasten perheväkivaltaan liittyvässä kerronnassa tuli esille, että lasten väkivaltakokemukset voivat vaihdella paljon esimerkiksi väkivallan vakavuuden suhteen. Lapset kertoivat sekä lievään että hyvin vakavaan väkivaltaan liittyneistä tilanteista. Lasten kuvauksissa raain väkivalta oli isien tekemää, mutta kuvaukset toivat esille, että väkivaltaa käyttäneitä oli perheissä usein muitakin kuin isät. Tämän tutkimuksen aineistossa lapset eivät kertaakaan käyttäneet perheväkivaltasanaa puhuessaan perheessään tapahtuneesta väkivallasta. Osa lasten perheväkivaltaa kuvaavista ilmaisuista oli hyvin epämääräisiä ja tulkinnoille tilaa jättäviä ja osa lasten ilmaisuista kuvasi hyvin tarkkaan väkivallan luonteen. Näyttääkin hyvin oleelliselta, että niin tutkimuksessa kuin ammattikäytännöissä väkivaltaa tarkasteltaessa täsmennetään aina millaisesta ja keiden välillä tapahtuvasta väkivallasta yksittäisissä tilanteissa on kyse. Lasten kertomusten tutkiminen teki näkyväksi, että esimerkiksi väkivaltaan ja syyllisyyteen liittyvät kysymykset voivat olla lapsille epäselviä. Mitä väkivalta on ja kuka väkivallasta on vastuussa kysymykset ovat myös siis usein hyvin tärkeitä kysymyksiä pohdittavaksi.

Tämä tutkimus teki näkyväksi kolmannella sektorilla tehtävää lastensuojelutyötä. Lastensuojelutyötä tehdään hyvin monenlaisissa puitteissa ja monenlaisissa tilanteissa olevien lasten kanssa. Lapsiin ja perheväkivaltaan liittyvän tutkimuksen tulevaisuuden haasteena voidaan pitää sen selvittämistä, millaisiin asiakkuuksiin lapsilla on mahdollisuus erilaisissa perheväkivaltaongelmaan liittyvissä auttamiskäytännöissä. Lapsuustutkimuksen ja auttamiskäytäntöjen kehittämisen näkökulmasta on tärkeää saada tietoa esimerkiksi siitä, kuinka lapset ovat osallisina silloin kun perheväkivaltaan liittyviä ongelmia selvitetään neuvoloissa, sosiaalitoimistoissa, sairaalan kohtaamisissa, oikeuskäsittelyissä ja erilaisissa terapeuttisissa kohtaamisissa.

Erilaisten työkäytäntöjen näkyväksi tekeminen voi omalta osaltaan vaikuttaa erilaisten institutionaalisten käytäntöjen muutokseen paremmin lapset ja lasten hyvinvointiin liittyvät kysymykset huomioiviksi.

Tutkimukseni eri vaiheissa olen nostonut esille kysymystä siitä, mitkä ovat lasten itsensä mahdollisuudet osallistua ongelmiensa määrittelyyn lastensuojelun institutionaalisissa käytännöissä (ks. Sandbæk 1999). Näyttäisi siltä, että tämän tutkimuksen aineiston ryhmissä ohjaajien herkkyys lasten kertomille asioille edustaa erityistä toimintatapaa lasten kanssa. Craig Smith (1997, 1-46) vertailee erilaisia terapioita lasten kanssa ja kuvaa, että narratiivisiin lähtökohtiin perustuville lähestymistavoille on ominaista se, että niissä lapsille annetaan enemmän tilaa sen määrittelyyn, mistä aiheista keskustellaan ja mitkä näkökulmat käsiteltäviin aiheisiin valitaan. Lapsia pyritään kuuntelemaan avoimemmin, ilman liikaa ohjaavia normeja esimerkiksi siitä, miten tietynikäisten lasten oletetaan ajattelevan ja toimivan, ja herkistytään sille, miten juuri tietyt lapset omat asiansa kokevat. Tämä on mahdollista, koska ne perustuvat käsitykseen siitä, että tieto on sosiaalisesti rakentuvaa ja samaakin asiaa voidaan tarkastella eri lähtökohdista käsin ja usein on olemassa monia yhtä päteviä tapoja ymmärtää asioita.

Lasten avoin kuuleminen ja heihin vakavasti suhtautuminen ei kuitenkaan ole välttämättä ammattilaisille helppoa. David Epston (1997, 66) kuvaa, että aikuisammattilaisille voi olla hyvinkin vaikeaa hyväksyä se, että lapsiasiakkailta voi olla näkemyksiä ja ajatuksia siitä, kuinka heidän ongelmansa voisivat parhaiten ratketa. Perinteisesti lasten kanssa työskennellessä aikuisammattilaisilla on ollut asema tietää oikeat vastaukset avoimiin kysymyksiin. Herkistyessään sille, mitä lapset itse ajattelevat asioistaan, aikuisammattilaiset samanaikaisesti ottavat askeleita pois perinteisen ammatillisen tietämisen asetelmista. Tämä vaatii ammattilaisilta paljon lasten osaamiseen ja tietämiseen luottamista ja sellaista omaa ammatillista toimintaa ohjaavaa ideologiaa, joka mahdollistaa oman tietämisen position jakamisen lapsen kanssa.

Usein keskustelu lasten kanssa työskentelystä kiteytyy sen miettimiseen, missä tilanteissa lastensuojelun asiakkaana olevia lapsia on välttämätöntä tai pakko kuulla. Tämä tutkimus tuo esille, että jo hyvin pienetkin lapset osaavat kertoa kokemistaan asioista ja usein lasten näkökulmaa ei voi tavoittaa muuten kuin lasta itseään kuulemalla. Lastensuojelutyön haasteena voidaan pitää sitä, miten nyt paljolti kohteina olevat lapset saavat uudenlaisia lasten oman aktiivisuuden huomioivia asemia lastensuojelutyössä niissä tilanteissa, joissa se arvioidaan lasten kannalta tärkeäksi. Uudenlaisen asiakkuuden rakentuminen edellyttää työntekijöiltä ainakin valmiutta suhtautua lapsiin vakavasti ja sitä, että he herkistyvät lasten erityisille tavoille kertoa asioista.

Tämän tutkimuksen aineistossa lasten kertomisella ja kertomusten muotoutumisella on ollut vahvasti vuorovaikutuksellinen luonne. Tekemäni tutkimus ei ole ollut suoranaisesti terapeuttien ryhmien toimintaa arvioivaa tutkimusta. Tutkimukseni tulosten valossa voidaan kuitenkin myös esittää arvioita ryhmien toiminnasta. Ryhmien toiminnasta näyttäisi tekevän erityistä

ainakin kollektiivisuuden elementti. Maritta Törrösen (2005, 234) mukaan kollektiivisuuden huomioiminen lapsuuden tarkastelussa nostaa esille lasten sosiaalisten verkostojen merkityksen lasten yksilöllisille prosesseille. Tässä tutkimuksessa kollektiivisuus näkyy esimerkiksi siinä, miten lapset muistelevat perheväkivaltaan liittyviä kokemuksiaan. Ajattelen, että terapeutisissa ryhmissä joistain hyvin yksityisistä ja henkilökohtaisista kokemuksista voi syntyä jotain yhteisesti jaettua. Institutionaalisissa kohtaamisissa ammattilaisten ja lasten välillä voi lapsille syntyä kollektiivisia muistoja siitä, että aikuiset ovat puuttuneet ja välittäneet siitä, mitä heille on tapahtunut. Lisäksi heille voi syntyä kollektiivisia muistoja siitä, että vaikeista asioista voi puhua ja vaikeisiin tilanteisiin voi saada apua. Ryhmissä voi myös syntyä kokemus siitä, että on olemassa ihmisiä, jotka ajattelevat, että väkivallan käyttäminen ei ole hyväksyttävää. Toisten lasten kertomusten kuulemisen kautta voi myös syntyä kollektiivisesti jaettu näkemys väkivallasta. Tuohon kollektiiviseen käsitykseen lapset voivat sitten peilata omia henkilökohtaisia kokemuksiaan.

Ryhmissä korostui yleisellä tasolla se, että väkivalta on väärin. Kuitenkaan yksittäisten lasten kertomusten tasolla ei käyty keskustelua siitä, kuka tilanteissa oli toiminut väärin. Koska lasten väkivallan käyttöä koskevat käsitykset näyttäytyivät tässä tutkimuksessa ristiriitaisilta, voisi olla perusteltua, että väkivallan vääryyden teema ei jäisi vain yleisen tason viestiksi vaan se tuotaisiin myös yksittäisten tilanteiden pohtimisen tasolle. Tutkimukseni aineistossa tuli esille, että lapset ovat voineet saada hyvin ristiriitaisia viestejä aikuisilta siitä, mitä mieltä he ovat väkivallasta. Pahimmillaan aikuisten viesti on voinut olla se, että väkivalta kuuluu ihmissuhteisiin ja siitä pitää selvitä valittamatta. Lapset, joiden elämään väkivalta on kuulunut, saattavat sosiaalistua siihen, että väkivalta kuuluu luonnollisesti joihinkin tilanteisiin elämässä. Tämän takia on erityisen tärkeää, miten eri yhteiskuntamme instituutioissa suhtaudutaan väkivallan käyttöön. On tärkeää, että väkivallan käytön suhteen otetaan selkeästi kantaa ja ilmaistaan, että kenenkään ei tulisi joutua kokemaan väkivaltaa. Einad Peled (1996, 125-147) korostaa, että perheväkivaltaa kokeneiden lasten auttamisessa on tärkeää toimia monella tasolla: ehkäistä väkivaltaa, opettaa kuinka väkivaltilanteista voi selviytyä, auttaa sekä väkivallan tekijöitä että uhreja ja vaikuttaa siihen, miten yhteiskunnassamme suhtaudutaan väkivallan käyttöön. Yhteiskunnassa kollektiivisesti rakennettu käsitys siitä, että väkivalta on väärin, voi edistää perheväkivaltaa kokeneiden lasten selviytymistä.

Tämän tutkimuksen tulokset ovat omalta osaltaan tuottamassa tietoa siitä, että lasten näkökulmasta tärkeät kysymykset voivat olla myös aikuisten näkökulmasta hyvin oleellisia kysymyksiä. Perheväkivallasta keskustellessaan lapset pohtivat esimerkiksi paljon, miten toisia ihmisiä kohtaan saa käyttäytyä. Se on kysymys, joka on tärkeä myös meille aikuisille. Moraaliin ja vastuuseen liittyvät kysymykset ovat nousseet oleellisiksi myös uusimmissa aikuisten terapiaprosesseja koskevissa tutkimuksissa (ks. Kurri 2005). Juuri tämä, että lapset ja aikuiset pohtivat hyvin samantapaisia asioita, vaikkakin ehkä käyttäen hieman erilaisia käsitteitä ja tapoja kertoa, mahdollistaa sen, että meidän on mahdollista saada tietoa siitä, miten lapset kokemuksistaan ajattelevat ja käydä

keskustelua lasten kanssa heille tärkeistä asioista. Todellinen, mahdollinen ja kuvitteellinen väkivalta kietoutuvat tämän tutkimuksen aineiston lasten kertomuksissa toisiinsa. Kuvitteellinen taso näyttää antavan mahdollisuuden irtaantua reaali maailman lainalaisuuksista ja pohtia asioita niin, että mikä tahansa on mahdollista. Terapeuttisissa tilanteissa lasten luontevuus asioiden kuvittelemisessa ja rikas mielikuvitus tarjoaa omia erityisiä väyliä käsitellä vaikeita kokemuksia ja tukea lasten selviytymistä. Tässä tutkimuksessa olen lastensuojelutyön käytäntöjä analysoimalla tehnyt näkyväksi sitä, miten lastensuojelussa toimitaan lasten kanssa ja miten lapset perheväkivaltakokemuksistaan näissä kohtaamisissa kertovat. Tutkimus on ollut mahdollinen vain koska aineiston työntekijät ovat olleet valmiita avaamaan työtään tutkimuksen arvioitavaksi. Lastensuojelutyön ammattikäytäntöjen ja lastensuojeluun liittyvän tutkimuksen kehittämisen näkökulmasta tämäntyyppisellä tutkimuksen ja ammattikäytäntöjen välisellä vuorovaikutuksella on tärkeä merkitys. Eräs ammattikäytäntöihin kytkeytyvän tutkimuksen onnistumisen mittari on se, miten tutkimus kommunikoi ammattilaisten kanssa. Toivon, että tämä tutkimus voi omalta osaltaan herättää keskustelua lasten perheväkivaltakokemuksista ja lasten auttamisesta. Toivon myös, että tämä tutkimus voi innostaa lastensuojelutyötä tekeviä ammattilaisia mielikuvituksen käyttöä hyödyntävien menetelmien käyttämiseen lasten selviytymisen tukemisessa.

Lopetan tutkimukseni yhteenvedon aineistoesimerkkiin, jossa neljävuotias Veera osallistuu perhosta ja leijonaa koskevan nukketeatteriesityksen juonen ohjaamiseen keksimällä asioita, jotka voivat auttaa riitelyä pelkäävää pikkuleijonaa. Nukketeatteriesityksessä aikuiset ovat rakentaneet toiminnallaan puitteet lapsen kertomuksen muotoutumiselle. Esityksessä perhonen johdattaa pienen leijonan turvalliseen kotiin. Lastensuojelussa työskennellään usein vaikeita asioita elämässään kokeneiden lasten kanssa. Ihmiset, jotka luovat turvaa turvattomissa oloissa eläneiden lasten elämään, ovat lapsille tärkeitä. He vahvistavat lastensuojelun asiakkaana olevien lasten kokemusta siitä, että elämässä voi selvitä vaikeistakin kokemuksista.

Ryhmä I, kerta 6. Paikalla kaksi neljävuotiasta tyttöä (Veera ja Maija) ja kaksi naisohjaajaa (O1 ja O2). Tytöt istuvat tuoleilla ja katsovat ohjaajien heille esittämää nukketeatteriesitystä pikkuleijonasta. Toinen ohjaaja kertoo mitä viidakossa tapahtuu ja toinen liikuttaa eläinhahmoja ja matkii eläinten ääniä. Ote on keskeltä näytelmää.

O1: Mikä, kuunteleppa mitä se pikkuleijona ajattellee, pikkuleijona yritti vetää peittoa päälle pikkuleijona ei olisi halunnut kuulla yhtään pelottavia ääniä, ei karjuntaa, ei ulvontaa, ei huutamista, voi kun äänet ovat nuin voimakkaita. Mi-mikä minua auttaisi, kuka minua auttaisi?(eläytyy näytelmään). (Veera ja Maija menevät katsomaan mitä nukketeatterin takana on ja palaavat sitten paikoilleen).

O2: Mikähän pikkuleijonaa nyt auttaisi? (eläytyy näytelmään).
Maija: Kato.
Veera: Kaikki kaatu (lavasteissa kaatuu jotain).
O2: Keksiikö?
O1: Mikähän pikkuleijonaa vois auttaa?
O2: Keksiikö Veera.
O1: Veera.
Veera: Se menis piiloon.
O1: Se menis piiloon. Mihin se menis piiloon?
Veera: Luolaan.
O1: Luola, missä semmonen oisko täällä turvallinen luola, oisko täällä turvallinen kotiluola ja siellä luolassa. / Veera: Perhonen tulis (Veera ottaa käteensä perhoshahmon ja liikuttaa sitä ilmassa).
O1: Perhonen tulis ap tulis mitä perhonen sanois leijonalle?
Veera: Että tulis käymään kurkistamaan.
O1: Niin se tulis kurkistamaan. /O2: Ai.
Veera: Se sanos että miks sinä itket ja pelkää (eläytyy näytelmään).
O1: Miksi sinä itket ja pelkää? (eläytyy näytelmään).
Veera: Ja se sanos että (?), että kova ääni kuuluu riitelystä (eläytyy näytelmään).
O1: Kova ääni kuuluu riitelystä. Mua pelottaa (eläytyy näytelmään). Mitä perhonen sanos?
Veera: Se tulis että tule kattoon kotia sinä oot siellä turvassa, meidän kotiin (eläytyy näytelmään).
O1: Tule kattoon kotia, sinä olet siellä turvassa (eläytyy näytelmään). Uskaltaakohan se tulla se pikkuleijona sieltä? Uskaltaakohan (kuiskaa).
Veera: Ihan hiljaa (kuiskaa). / O1: Hiljaa se hiipis.
Veera: Se näyttäs että tällanen se koti on (näyttää paikkaa lavasteissa).
O1: Siellä. Tuleppas, minä lennän edeltä. Tule sinä perässä (eläytyy näytelmään). Tässäkös se olis se koti?(kuiskaa). Täällä on, täällä on koti.

Kirjallisuus

Ajo, Annmari & Grönroos, Sanna (2005). Selittäminen ja vastuunotto miesten puheessa. Teoksessa Holma, Juha & Wahlström, Jarl (toim.) Iskuryhmä. Miesten puhetta Vaihtoehto väkivallalle –ryhmistä. Helsinki: Yliopistopaino, 90-113.

Alanen, Leena & Mayall, Berry (toim.) (2001). *Conceptualizing Child-Adult Relations*. London: RoutledgeFalmer.

Alanen, Leena (1992). *Modern childhood? Exploring the 'child question' in sociology*. University of Jyväskylä. Institute for Educational Research. Publication series A. Research reports 50. Jyväskylä.

Allred, Pam (1998). *Ethnography and Discourse Analysis, Dilemmas in Representing the Voices of Children*. Teoksessa Ribbens, Jane & Edwards, Rosalind (toim.) *Feminist Dilemmas in Qualitative Research – Public Knowledge and Private Lives*. London: Sage, 147-170.

Aronsson, Karin (1997). *Barns världar – barns bilder*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.

Ashworth, Anne & Erooga, Marcus (1999). *Child Protection and Domestic Violence: Pointers for Practitioners*. Teoksessa *The Violence Against Children Study Group (toim.) Children, Child Abuse and Child Protection. Placing Children Centrally*. Chichester: John Wiley & Sons Ltd., 65-79.

Bardy, Marjatta (2001). Pikkulapsen sijoitus oman kodin ulkopuolelle – syrjäytymisen ja liittymisen risteyskohta. Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.) *Eriarvoinen lapsuus*. Porvoo: Wsoy, 47-81.

Berger, Peter & Luckmann, Thomas (1994). *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: tiedonsosiologinen tutkielma*. Helsinki: Gaudeamus.

Burr, Vivien (1995). *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge.

Butler, Ian & Williamson, Howard (1994). *Children speak - Children, Trauma and Social Work*. Exeter: Longman.

Browne, Kevin (1998). Child Abuse: Defining, Understanding and Intervening. Teoksessa Wilson, Kate & James, Adrian (toim.) The child protection handbook. London: Bailliere Tindall, 43-65.

Cheal, David (2002). Sociology of Family Life. New York: Palgrave.

Christensen, Pia & James, Allison & Jenks, Chris (2000). Home and movement: Children constructing "family time". Teoksessa Holloway, Sarah & Valentine, Gill (toim.) Children's Geographies. Playing, living, learning. London: Routledge, 139-155.

Christensen, Pia & James, Allison (2001). What are schools for? The temporal experience of children's learning in Northern England. Teoksessa Alanen, Leena & Mayall, Berry (toim.) Conceptualizing Child-Adult Relations. London: RoutledgeFalmer, 70-85.

Cederborg, Ann-Christin (1994). Family Therapy as Collaborative Work. Linköping: Linköping University.

Cederborg, Ann-Christin (2000). Barnintervjuer – Vägledning vid utredningsarbete. Falköping: Liber.

Corby, Brian (2000). Child Abuse. Towards a Knowledge Base. Buckingham: Open University Press.

Creighton, Susan (1998). Patterns and Outcomes. Teoksessa Wilson, Kate & James, Adrian (toim.) The Child Protection Handbook. London: Bailliere Tindall, 5-26.

Danby, Susan & Baker, Carolyn (1998). 'What's the Problem?' Restoring Social Order in the Preschool Classroom. Teoksessa Hutchby, Ian & Moran-Ellis, Jo (toim.) Children and Social Competence: Arenas of Action. London: The Falmer Press, 157-186.

Donaldson, Margaret (1978). Children's Minds. Great Britain: Fontana Press.

Doyle, Celia (1997). Working with Abused Children. Hong Kong: Macmillan Press Ltd.

Dufva, Virpi (2001). Mikä lapsella hätänä? Perheväkivalta koulun henkilöstön näkökulmasta. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 25. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Engel, Susan (1995). The Stories Children Tell: Making Sense of the Narratives of Childhood. New York: W.H. Freeman and Company.

Engel, Susan (1999). Context is everything: The nature of memory. New York: W.H. Freeman and Company.

Ensi- ja turvakotien liitto ry:n vuosikertomus 2004. Helsinki: Nykypaino.

Epstein, Carole & Keep, Gill (1995). What children tell Childline about domestic violence. Teoksessa Saunders, Alex (toim.) "It hurts me too". Children's Experiences of Domestic Violence and Refuge Life. London: WAFE, NISW, ChildLine, 43-57.

Epston, David (1997). "I Am a Bear": Discovering Discoveries. Teoksessa Smith, Craig & Nylund, David (toim.) Narrative Therapies with Children and Adolescents. New York: The Guilford Press, 53-70.

Eriksson, Maria (2003). I skuggan av Pappa. Familjerätten och hanteringen av fäders våld. Stehag: Gondolin.

Eskonen, Inkeri (2001). Miten lapset kertovat läheisiin suhteisiin liittyvästä väkivallasta? Lasten terapiaryhmässä käyttämien kerrontatapojen analyysi. Janus 1 (9), 22-39.

Eskonen, Inkeri (2005). Violence in Children's Narration. The International Journal of Child & Family Welfare, 8 (1), 32-45.

Eskonen, Inkeri (2004). Lasten toimijuus perheen väkivaltatilanteissa. Nuorisotutkimus 22 (4), 3-16.

Eskonen, Inkeri (2005). Kertomistila lasten väkivaltakokemuksille. Psykologia 40 (2), 145-155.

Eskonen, Inkeri & Korpinen, Johanna & Raitakari, Suvi (2005). Vallan määrittämät lapsi- ja asiantuntijapuhujat: faktaa, selontekoja ja kokemuksia. Julkaisematon artikkelikäsikirjoitus. Ilmestyy teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen seuran vuosikirja.

Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus (769/1998 SopS 86).

Everson, Mark (1997). Understanding Bizarre, Improbable, and Fantastic Elements in Children's Accounts of Abuse. Child Maltreatment 2 (2), 134-149.

Femina, Donna & Yeager, Catherine & Lewis, Dorothy (1990). Child Abuse: Adolescent Records vs. Adult Recall. Child Abuse & Neglect 14, 227-231.

- Fivush, Robyn (1993). Developmental Perspectives on Autobiographical Recall. Teoksessa Goodman, Gail & Bottoms, Bette (toim.) *Child Victims, Child Witnesses. Understanding and Improving Testimony*. New York: The Guilford Press, 1-24.
- Fivush, Robyn (1998). Children's recollections of traumatic and nontraumatic events. *Development and Psychopathology* 10, 699-716.
- Forsberg, Hannele (1998). Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Saarijärvi: Lastensuojelun keskusliitto.
- Forsberg, Hannele (2000). Lapsen näkökulmaa tavoittamassa. Arviointitutkimus turvakotien lapsikeskeisyyttä kehittävästä projektista. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 24. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Forsberg, Hannele (1995). Sosiaalitoimiston isä: kaivattu, toivoton ja uhkaava. Teoksessa Eräsaari, Leena & Julkunen, Raija & Silius, Harriet (toim.) *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla*. Tampere: Vastapaino, 132-149.
- Forsberg, Hannele (2002). Lasten asiakkuudet ja kokemukset turvakodissa. Arviointitutkimus Lapsen aika –projektista. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 31. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.
- Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) (2003). *Perhe murroksessa: kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Garbarino, James & Dubrow, Nancy & Kostelny, Kathleen & Pardo, Carole (1992). *Children in Danger. Coping with the consequences of community violence*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Gardner, Hilary (1998). Social and Cognitive Competencies in Learning: Which is Which? Teoksessa Hutchby, Ian & Moran-Ellis, Jo (toim.) *Children and Social Competence: Arenas of Action*. London: The Falmer Press, 115-133.
- Gelles, Richard (1997). *Intimate Violence in Families*. London: Sage.
- Gergen, Kenneth (1994). *Realities and Relationships. Soundings in Social Construction*. Cambridge: Harvard University Press.
- Goodman, Gail & Bottoms, Bette (toim.) (1993). *Child Victims, Child Witnesses. Understanding and Improving Testimony*. New York: The Guilford Press.
- Gordon, Linda (1988). *Heroes of their own lives. The politics and history of family violence*. New York: Penguin books.

Gorell Barnes, Gill (1996). Gender Issues. Teoksessa Davie, Ron & Upton, Graham & Varma, Ved (toim.) *The Voice of the Child. A Handbook for Professionals*. London: Falmer Press, 137-152.

Grieve, Robert & Hughes, Martin (toim.) (1990). *Understanding Children*. Oxford: Blackwell.

Grych, John & Seid, Michael & Fincham, Frank (1992). Assessing Marital Conflict from the Child's Perspective: The Children's Perception of Interparental Conflict Scale. *Child Development* 63, 558-572.

Hallett, Christine. & Prout, Alan (toim.) (2003). *Hearing the Voices of Children. Social Policy for a New Century*. London: RoutledgeFalmer.

Harrikari, Timo (2004). Ruumiillinen kuritus lapsen rikosoikeudellisena seuraamuksena. Historiallista tarkastelua lainsäätämisasiakirjojen valossa. *Nuorisotutkimus* 2, 34-50.

Hautanen, Teija (2002). Keskustelua väkivaltaisen miehen isyydestä. *Janus* 3 (10), 237-249.

Hearn, Jeff (1998). *The Violences of Men – How Men Talk About and How Agencies Respond to Men's Violence to Women*. London: Sage.

Heiskanen, Markku & Piispa, Minna (1998). Usko, toivo, hakkaus. Kyselytutkimus miesten naisille tekemästä väkivallasta. Helsinki: Tilastokeskus.

Herzberger, Sharon (1993). The Cyclical Pattern of Child Abuse. A Study of Research Methodology. Teoksessa Renzetti, Claire & Lee, Raymond (toim.) *Researching sensitive topics*. Newbury Park: Sage, 33-51.

Holloway, Sarah & Valentine, Gill (2000). Children's geographies and the new social studies of childhood. Teoksessa Holloway, Sarah & Valentine, Gill (toim.) *Children's Geographies: Playing, Living, Learning*. London: Routledge, 1-26.

Holma, Juha & Wahlström, Jarl (toim.) (2005). Iskuryhmä. Miesten puhetta Vaihtoehto väkivallalle –ryhmistä. Helsinki: Yliopistopaino.

Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja (2000). Kohtalokas kolmio – Perhe, paha ja ammattilaiset. *Janus* 3, 249-265.

Hurtig, Johanna (2003). Lasta suojelemassa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Husso, Marita (2003). Parisuhdeväkivalta: lyötyjen aika ja tila. Tampere: Vastapaino.

Husso, Marita (1997). Heikkouden hetkiä parisuhdeväkivallassa. Teoksessa Jokinen Eeva (toim.) Ruumiin siteet. Kirjoituksia eroista, järjestyksistä ja sukupuolesta. Tampere: Vastapaino, 87-104.

Hutchby, Ian & Moran-Ellis, Jo (1998). Situating Children's Social Competence. Teoksessa Hutchby, Ian & Moran-Ellis, Jo (toim.) Children and Social Competence: Arenas of Action. London: The Falmer Press, 7-26.

Hutchby, Ian & Moran-Ellis, Jo (toim.) (1998). Children and Social Competence: Arenas of Action. London: The Falmer Press.

Hyden, Margareta (1997). Berättelsen i psykoterapins värld. Teoksessa Hyden, Lars-Christer & Hyden, Margareta (toim.) Att studera berättelser. Falköping: Gummessons Tryckeri AB, 173-197.

Hänninen, Vilma (1999). Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Acta Universitatis Tamperensis 696. Tampere: Tampereen yliopisto.

Ikonen, Inkeri & Smedberg, Jari & Tulensalo, Hanna & Yli-Tuina, Minna & Ylänen, Tiina (1997). ”Se kuuleminen on aika semmonen hämärä homma” Sosiaalityöntekijöiden näkemyksiä lapsen kuulemisesta. Sosiaaliturva 15, 18-20.

Jaatinen, Jaana (1996). Terapeuttinen keskustelutodellisuus – Diskurssianalyttinen tutkimus alkoholiongelmien sosiaaliterapeuttisesta hoidosta. Stakes, tutkimuksia 72. Jyväskylä: Gummerus.

Jaatinen, Jaana (1995). Alkoholiongelman avoimuus ja sulkeutuneisuus. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat: konstruktionistinen näkökulma. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 99-126.

Jaffe, Peter & Wolfe, David & Wilson, Susan Kaye (1990). Children of Battered Women. London: Sage.

James, Allison & Prout, Allan (toim.) (1990). Constructing and reconstructing childhood: contemporary issues in the sociological study of childhood. London: Falmer Press.

James, Allison & Jenks, Chris & Prout, Alan (1998). Theorizing Childhood. Cambridge: Polity Press.

Jenks, Chris (toim.)(1982). *The Sociology of Childhood – Essential Readings*. London: Batsford.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1999). Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero. *Diskurssianalyysi liikkeessä. Vuorovaikutus, toimijuus ja kulttuuri empiirisen tutkimuksen haasteina*. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.) (1995). *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat: konstruktivistinen näkökulma*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.

Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (toim.) (2000). *Auttamistyö keskusteluna: tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta*. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (2004). Sosiaalityön vuorovaikutuksen tutkimus – historia ja nykysuuntauksia. *Janus* 12 (2), 155-183.

Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja & Hall, Christopher & Parton, Nigel (2003). Introduction: Beyond a Universal Client. Teoksessa Hall, Christopher & Juhila, Kirsi & Parton, Nigel & Pösö, Tarja (toim.) *Constructing Clienthood in Social Work and Human Services*. London: Jessica Kingsley Publishers, 11-24.

Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.) (2001). *Eriarvoinen lapsuus*. Porvoo: Wsoy.

Katz, Cindi (2002). Stuck in place: Children and the globalization of social reproduction. Teoksessa Johnston, R & Taylor, P. & Watts, M (toim.) *Geographies of Global Change: Remapping the World*. Oxford: Blackwell, 248-260.

Kelly, Liz (1988). How Women Define Their Experiences of Violence. Teoksessa Yllö, Kersti & Bograd, Michele (toim.) *Feminist Perspectives on Wife Abuse*. London: Sage, 114-132.

Kempe, Henry & Helfer, Ray (1968). *The Battered Child*. Chicago: University of Chicago Press.

Keskinen, Suvi (2005). *Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt*. Tampere: Tampere University Press.

Kiili, Johanna (2005). *Lasten osallistumisen areenat*. Väitöskirjan käsikirjoitus. Jyväskylän yliopisto, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Sosiaalityön yksikkö.

Kivivuori, Janne & Savolainen, Jukka (2003). Helsingin nuoret rikosten uhreina ja tekijöinä. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Helsinki: Hakapaino Oy.

Kolko, David & Kazdin, Alan & Day, Brian (1996). Children's Perspectives in the Assessment of Family Violence: Psychometric Characteristics and Comparison to Parent Reports. *Child Maltreatment* 2 (1) 156-167.

Krug, Etienne & Dahlberg, Linda & Mercy, James & Zwi, Anthony & Lozano, Rafael (toim.) (2002). World report on violence and health. Geneva: World Health Organization.

Kurri, Katja (2005). The Invisible Moral Order. Agency, Accountability and Responsibility in Therapy Talk. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 260. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House.

Källström Cater, Åsa (2004). Negotiating normality and deviation – father's violence against mother from children's perspective. Örebro: Örebro University.

Laitinen, Merja (2004). Häväistyt ruumiit, rikotut mielet. Tampere: Vastapaino.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. 8.4.1983/361.

Lastensuojelulaki. 5.8.1983/683.

Lallukka, Kirsi (2003). Lapsuusikä ja ikä lapsuudessa: tutkimus 6-12-vuotiaiden sosiokulttuurisesta ikätiedosta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Lehtinen, Anja-Riitta (2000). Lasten kesken: lapset toimijoina päiväkodissa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Leskinen, Riitta (1982). ”Kuka kuulisi minua” – Perheväkivalta lapsen silmin. Helsinki: Ensi Kotien Liiton julkaisu 2.

Mason, J., & Falloon, J. (2001). Some Sydney children define abuse: implications for agency in childhood. Teoksessa Alanen, Leena & Mayall, Berry (toim.) *Conceptualizing Child-Adult Relations*. London: RoutledgeFalmer, 99-113.

Mayall, Berry (2002). *Towards a Sociology for Childhood – thinking from children's lives*. Buckingham: Open University Press.

McCloskey, Laura Ann & Figueredo, Aurelio Jose & Koss, Mary P. (1995). The Effects of Systemic Family Violence on Children's Mental Health. *Child Development* 66, 1239-1261.

Morley, Rebecca & Mullender, Audrey (1996). Domestic Violence and Children: What Do We Know From Research? Teoksessa Mullender, Audrey & Morley, Rebecca (toim.). Children Living With Domestic Violence. Putting Men's Abuse of Women on the Child Care Agenda. London: Whiting & Birch Ltd.

Mullender, Audrey (1995). Groups for Children Who Have Lived With Domestic Violence: Learning from North America. *Groupwork* 8 (1), 79-98.

Mullender, Audrey (1997). Domestic violence and social work. The challenge to change. *Critical Social Policy* 17, 53-78.

Muukkonen, Tiina & Tulensalo, Hanna (2004). Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. *Selvityksiä* 1. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.

Mäkitalo, Åsa (2002). Categorizing Work: Knowing, Arguing, and Social Dilemmas in Vocational Guidance. Göteborg Studies, In Educational Sciences 177. Acta Univesitatis Gothoburgensis: Göteborg.

Möller, Sointu (2005). Arviosta sanoisin. Tutkimus lastensuojelun asiakkuuden alkuvaiheeseen liittyvän arvioinnin mallintamisesta. Sosiaalityön ammatillinen lisensiaatintutkimus. Lapsi- ja nuorisososiaalityö. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Sosiaalityö, Jyväskylän yliopisto.

Neimeyer, Robert (1995). Client-generated Narratives in Psychotherapy. Teoksessa Neimeyer, Robert & Mahoney, Michael (toim.): *Constructivism in Psychotherapy*. Washington DC: American Psychological Association.

Notko, Marianne (2000). Väkivalta parisuhteessa ja perheessä. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

Nyqvist, Leo (2001). Väkivaltainen parisuhde, asiakkuus ja muutos. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 28. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Ojuri, Auli (2004). Väkivalta naisen elämän varjona – tutkimus parisuhdeväkivaltaa kokeneiden naisten elämäntilasta ja selviytymisestä. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

O'Keefe, Maura (1994). Adjustment of Children from Maritally Violent Homes. *Families in Society: The Journal of Contemporary Human Services*, September, 403-415.

Oranen, Mikko (1999). Raivo tekee näkyväksi. *Esikko* 4, 2.

Oranen, Mikko (2001 a). Elämää varjossa – väkivallalle altistumisen vaikutuksista. Teoksessa Oranen, Mikko (toim.): Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämistä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 30. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 41-65.

Oranen, Mikko (2001 b). Juuret, raamit ja numerot – Lapsen aika projektina. Teoksessa Oranen, Mikko (toim.) Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämistä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 30. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 13-40.

Oranen, Mikko (2001 c). Taistelut ja tulokset – lasten kokemuksia jakamassa. Teoksessa Oranen, Mikko (toim.): Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämistä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 30. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 66-97.

Paavilainen, Eija (1998). Lasten kaltoinkohtelu perheessä: Perheen toiminta ja yhteistyö perhettä hoitavan terveydenhoitajan kanssa. Acta Universitatis Tamperensis 604. Tampere: Tampereen yliopisto.

Paavilainen, Eija & Pösö, Tarja (2003). Lapset, perhe ja väkivaltatyö. Porvoo: Wsoy.

Palmer, Edward & Dorr, Aimée (1980). Children and the Faces of Television. Teaching, Violence, Selling. New York: Academic Press.

Partanen, Terhi & Wahlström, Jarl (2003). The Dilemma of Victim Positioning in Group Therapy for Male Perpetrators of Domestic Violence. Teoksessa Hall, Christopher & Juhila, Kirsi & Parton, Nigel & Pösö, Tarja (toim.) Constructing Clienthood in Social Work and Human Services. London: Jessica Kingsley Publishers, 129-144.

Peled, Einat (1996). "Secondary" Victims No More. Refocusing Intervention With Children. Teoksessa Edleson, Jeffrey & Eisikovits, Zvi (toim.) Future Interventions With Battered Women and Their Families. London: Sage, 125-153.

Peled, Einat & Davis, Diane (1995). Groupwork With Children of Battered Women: A Practitioner's Manual. Thousand Oaks: Sage.

Peled, Einat (2000). Parenting by Men Who Abuse Women: Issues and Dilemmas. British Journal of Social Work 30, 25-36.

Peltoniemi, Teuvo (1984). Perheväkivalta. Keuruu: Otava.

Peräkylä, Anssi & Vehviläinen, Sanna (1999). Vuorovaikutustutkimus ja vuorovaikutusideologiat. *Psykologia* 34, 329-342.

Piispa, Minna (2004). Väkivalta ja parisuhde. Nuorten naisten kokeman parisuhdeväkivallan määrittely surveytutkimuksessa. Tilastokeskuksen tutkimuksia 241. Helsinki: Yliopistopaino.

Piispa, Minna (2002). Complexity of Patterns of Violence Against Women in Heterosexual Partnerships. *Violence against Women* 8 (7), 873-900.

Pitkäkangas-Laitila, Satu & Räisälä, Rauni (1999). Pippurimuorikerho. Perheväkivallalle altistuneiden lasten ryhmä turvakotikontekstissa. *Psykologian pro gradu-tutkielma*. Jyväskylän yliopisto.

Poliisitoiminnan yhteydessä kohdattava perheväkivalta (2001). Perheväkivaltaohjaustyöryhmän työryhmämuistio. Sisäasiainministeriö: Poliisiosaston julkaisu.

Prout, Alan (2005). *The Future of Childhood. Towards the interdisciplinary study of children*. London: RoutledgeFalmer.

Puonti, Annamaija (2004). Pahoinpitely vahingoittaa lastasi. *Lapsen Maailma* 9, 21.

Pösö, Tarja (1993). Kolme koulukotia. Tutkimus tyttöjen ja poikien poikkeavuuden määrittelykäytännöistä koulukotihoidossa. *Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 388*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Pösö, Tarja (1995). Lasten pahoinpitely lastensuojelussa – ollako vai eikö olla? Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.) *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat: konstruktivistinen näkökulma*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 9-31.

Pösö, Tarja (2004). Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. *Stakes tutkimuksia* 133. Saarijärvi:Gummerus.

Qvortrup, Jens (1994). *Childhood matters: social theory, practice and politics*. Aldershot: Avebury.

Rikoslaki. 21.4.1995/578.

Ritala-Koskinen, Aino (2001). Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. *Väestöntutkimuslaitoksen julkaisuja D*, 38. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos, Väestöliitto.

Ronkainen, Suvi (2001). Sukupuolistunut väkivalta ja uhriutumisen paradoksit. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 38, 139-151.

Ross, Susan (1996). Risk of physical abuse to children of spouse abusing parents. *Child Abuse & Neglect* vol. 20, num. 7, 589-598.

Rummukainen, Anssi. Sähköpostiviesti 9.5.2005.

Salmivalli, Christina (1998). Not Only Bullies and Victims – Participation in Harassment in School Classes: Some Social and Personality Factors. Turun yliopiston julkaisuja: sarja B, osa 225. Turku: Turun yliopisto.

Sandbæk, Mona (1999). Children with Problems: Focusing on Everyday Life. *Children & Society* 13, 106-118.

Sariola, Heikki (1990). Lasten väkivalta- ja seksuaalikokemukset. Julkaisu 85. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.

Sariola, Heikki & Uutela, Antti (1992). The Prevalence and Context of Family Violence against Children in Finland. *Child Abuse & Neglect* 16, 823-832.

Saunders, Alex (1995 a). Children of abused women. Teoksessa Saunders, Alex (toim.) ”It hurts me too” – Children’s experiences of domestic violence and refuge life. London: WAFE, NISW, ChildLine, 4-13.

Saunders, Alex (1995 b). Children in women’s refuges. Teoksessa Saunders, Alex (toim.) ”It hurts me too”. Children’s Experiences of Domestic Violence and Refuge Life. London: WAFE, NISW, ChildLine, 14-28.

Savolainen, Jukka (2003). Perherakenne ja väkivaltaiset uhrikokemukset. Teoksessa Kivivuori, Janne & Savolainen, Jukka. Helsingin nuoret rikosten uhreina ja tekijöinä. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. Helsinki: Hakapaino Oy, 30-54.

Scourfield, Jonathan & Coffey, Amanda (2002). Understanding Gendered Practice in Child Protection. *Qualitative Social Work* 1(3), 319-340.

Shaw, Ian & Gould, Nick (2001). *Qualitative Research in Social Work*. London: Sage.

Silverman, David (1997). *Discourses of Counselling*. London: Sage.

Silverman, David & Baker, Carolyn & Keogh, Jayne (1998). The Case of the Silent Child: Advice-giving and Advice-reception in Parent-Teacher Interviews.

Teoksessa Hutchby, Ian & Moran-Ellis, Jo (toim.) Children and Social Competence: Arenas of Action. London: The Falmer Press, 220-240.

Silverman, David (2000). Doing Qualitative Research. A Practical Handbook. London: Sage.

Smith, Craig (1997). Introduction: Comparing Traditional Therapies with Narrative Approaches. Teoksessa Smith, Craig & Nylund, David (toim.) Narrative Therapies with Children and Adolescents. New York: The Guilford Press, 1-52.

Smith, J. & Berthelsen, D & O'Connor, I. (1997). Child adjustment in high conflict families. Child: care, health and development 23 (2), 113-133.

Sosiaaliturva 3/2004.

Stanko, Elizabeth & Lee, Raymond (2003). Introduction: methodological reflections. Teoksessa Lee, Raymond & Stanko, Elizabeth (toim.) Researching Violence. Essays on methodology and measurement. London: Routledge, 1-11.

Stern, Daniel (1994). Maailma lapsen silmin – mitä lapsi näkee, kokee ja tuntee. Helsinki: WSOY.

Strandell, Harriet (1992). Uusi lapsi on syntynyt? ”Uuden” lapsitutkimuksen arviointia. Nuorisotutkimus 10 (4), 19-27.

Strandell, Harriet (1995). Päiväkoti lasten kohtaamispaikkana: tutkimus päiväkodista sosiaalisten suhteiden kenttänä. Helsinki: Gaudeamus.

Suomen perustuslaki. 11.6.1999/731.

Suoninen, Eero (1997). Miten tutkia moniäänistä ihmistä? Acta Universitatis Tamperensis 580. Vammala: Vammalan kirjapaino Oy.

Thorne, Barrie (1993). Gender Play. Girls and Boys in School. Buckingham: Open University Press.

Taskinen, Sirpa (toim.) (2003). Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen. Asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle. Helsinki: Stakes.

Törrönen, Maritta (1999). Lasten arki laitoksessa: elämistila lastenkodissa ja sairaalassa. Helsinki: Yliopistopaino.

Törrönen, Maritta (2005). Lasten arjen yhteisöllisyys ja sosiaaliset verkostot. Teoksessa Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 218-239.

Tisdall, E. Kay (2003). The rising tide of female violence? Researching girls' own understandings and experiences of violent behaviour. Teoksessa Lee, Raymond & Stanko, Elizabeth (toim.) Researching Violence. Essays on methodology and measurement. London: Routledge, 137-153.

Wahlström, Jarl (1992). Merkitysten muodostuminen ja muuttuminen perheterapeutisessa keskustelussa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Weinehall, Katarina (1997). Att växa upp i våldets närhet. Ungdomars berättelser om våld i hemmet. Umeå: Pedagogiska institutionen. Umeå universitet.

Whitbeck, Les & Hoyt, Danny & Ackley, Kevin (1997). Families of Homeless and Runaway Adolescents: A Comparison of Parent/ Caretaker and Adolescent Perspectives on Parenting, Family Violence, and Adolescent Conduct. *Child Abuse & Neglect* 6 (21), 517-528.

Wolfe, David (1999). Child Abuse. Implications for Child Development and Psychopathology. *Developmental Clinical Psychology and Psychiatry* 10. Thousand Oaks: Sage.

www.congress2004.com/congress_program.shtml.

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (60/1991).